

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANA BİLİM DALI

**ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE MÜSLÜMAN
AZINLIKLAR: LAZ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ayşe Hilal TANIŞ

Tez Danışmanı:
Yrd. Doç. Dr. Can KAKIŞIM

Karabük
Temmuz, 2017

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Ayşe Hilal Tanış'a ait "Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'de Müslüman Azınlıklar Laz Örneği" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	:Yrd. Doç. Dr. Umut KEDİKLİ	
Danışman Üye	:Yrd. Doç. Dr. Can KAKIŞIM	
Üye	:Yrd. Doç. Dr. Gül Pınar GÜLBOY	

Tez Sınavı Tarihi : 19.07.2017

TEZ DOĞRULUK BEYANI

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

19/07/ 2017

Ayşe Hilal TANIŞ

İmzası

ÖNSÖZ

Türkiye'nin bünyesinde barındırdığı farklı kimliklerin varlığına dair farkındalık yaratma çabaları son yirmi yıldır yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Farklı kimliklerin korumacı bir yaklaşım ile yaşatılması gerekliliği günümüzde yaygın bir kanı haline gelmiştir.

Bu çalışmada verilmek istenen mesaj ulus-devlet politikalarının günümüzdeki toplumların ihtiyaçlarına yanıt vermekte zaman zaman yetersiz kaldığı, Türkiye'nin sahip olduğu etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların zenginlik olarak görülmesi gerektiğidir. Aynı zamanda Türkiye'deki Lazların kendi kimliklerini yaşatma konusundaki seslerine de Lazların tarihsel gelişimine ve Lazlar için yapılan azınlık haklarına ilişkin çalışmalara bakılarak karşılık verilmiştir.

Çokkültürlülük adına önemli çalışmaları olan ve tez yazım sürecinde hiçbir desteğini esirgemeyen danışmam hocam, Yrd. Doç. Dr. Can Kakışım'a çok şey borçluyum. Tavsiye, görüş ve eleştirileri ile teze sağladığı katkının önemi tartışılmazdır. Ayrıca Yrd. Doç. Dr. Umut Kedikli'ye ve Yrd. Doç. Dr. Gül Pınar Gülboy'a çalışmaya olan katkılarından ötürü teşekkür ederim.

Kendini Laz kimliğini yaşatmaya adanmış araştırmacı-yazar Sn. Ali İhsan Aksamaz'a bizlere evinin sıcak atmosferinde verdiği röportajı için ve kendi tabiriyle "Lazca ile kafayı kırmış biri" olan Laz Enstitüsü Başkanı Sn. İsmail Avcı Bucaklışı'ye değerli görüşleri için sonsuz teşekkürler.

Son olarak çalışmama verdikleri destek ve beni yalnız bırakmadıkları için anneme, babama, eşime ve oğluma teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR	ii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK	
1.1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE	16
1.2.1. Kültür ve Farklılık	16
1.2.2. Tanınma Politikası	23
1.2.3. Bireysel Haklar ve Kolektif Haklar.....	27
1.2.4. Çokkültürlü Devlet Yapısı.....	32

2. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLARIN DURUMU

2.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AZINLIKLARIN DURUMU	37
2.2. TÜRKİYE NÜFUSUNUN ETNİK, DİLSEL VE DİNSEL YAPISI	45
2.3. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NA GÖRE TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR VE HAKLARI.....	48
2.3.1. Lozan Sonrası Türkiye'deki Gayrimüslim Azınlıkların Durumu	52
2.3.2. Lozan Sonrası Türkiye'deki Müslüman Azınlıkların Durumu	60

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MÜSLÜMAN BİR AZINLIK OLARAK LAZLAR

3. 1. LAZLAR'IN KÖKENİ	71
3.2. TÜRKİYE'DE LAZLAR	76
3.3. AZINLIK HAKLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE LAZLARI.....	83
3.4. LAZ KİMLİĞİ ÜZERİNE YAPILAN RÖPORTAJLAR.....	93
SONUÇ	111
KAYNAKÇA.....	116
EKLER.....	129
EK1	129
EK2	147
ÖZET	163
ABSTRACT	164

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi
AMARN : Associação dos Magistrados do Rio Grande do Norte
ANAP : Anavatan Partisi
LKD : Laz Kültür Derneği
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
PKK : Kürdistan İşçi Partisi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC : Türkiye Cumhuriyeti
TDK : Türk Dil Kurumu
TKP : Türkiye Komünist Partisi
TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
v.b. : ve benzeri
y.y. : Yüzyıl

GİRİŞ

Avrupa’da yaşanan reform hareketleri Katolik Kilisesi’ni zayıflatmış bunun sonucunda da Protestanlık, Kalvenizm, Anglikanizm gibi farklı mezhepler ortaya çıkmıştır. Farklı mezheplerin doğuşu ile Avrupa’da din savaşları da denilebilecek “Otuz Yıl Savaşları” başlamıştır. 1618-1648 yılları arasında Protestanlar ve Katolikler arasında yapılan savaşlara Avusturya İmparatorluğu, Fransa, İsveç, Danimarka, İspanya ve bazı Alman Prenslikleri de katılmıştır. Otuz Yıl Savaşları’na son veren Westphalia Antlaşması’nda modern anlamda egemenlik, ulus, sınırlar gibi kavramlar ortaya çıkmış ve ulus-devletin temelleri atılmıştır.

1789 Fransız Devrimi ile yayılan milliyetçilik akımı ve ardından yaşanan Napoleon Savaşları, ulus-devletin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ulus-devletlerin oluşumu etnik ve kültürel homojenlik fikrinin benimsenmesini ortaya çıkarmıştır. Ulusa ya da soya dayalı bu anlayışta devlet içindeki çok etniklilik görmezden geldiği gibi azınlık konumundaki etnik grupların ulus içinde daha alt bir kategoriye maruz bırakılması da söz konusu olmuş ve bu da azınlık haklarının önemini artırmıştır. Ancak 20. y.y.’in ortalarında ulus-devletin getirisi olan homojen toplum buna bağlı olarak gelişen tekkültürcülük yerini farklılıkların tanınması fikrine bırakmaya başlamıştır.

I. Dünya Savaşı’nın sonunda azınlık haklarının korunmasına yönelik girişimler daha somut bir hal almıştır. Milletler Cemiyeti, azınlık haklarına uluslararası bir örgüt olan Uluslararası Adalet Divanı’nda değinmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise azınlık hakları insan hakları kapsamında ele alınmıştır. Azınlık hakları alanında yaşanan en önemli gelişmelerden biri 1966 yılında imzalanan azınlık haklarını insan haklarından ayıran “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi” olmuştur.

1992 yılında imzalanan “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi” ve 1995 yılında kabul edilen “Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme” ile azınlıkların korunması fikrine geçilecektir. Bu durum çokkültürcü toplumların gelişimine olanak sağlamıştır. Başlangıçta ayrımcılığı önlemeye yönelik olan azınlık hakları böylece farklılıkları korumayı da amaç edinmiştir.

Yukarıda değinilen konulara paralel olarak Türkiye’de de çokkültürcülük adına yapılan çalışmalar etkisini göstermiştir. “Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye’de Müslüman Azınlıklar: Laz Örneği” adlı tez çalışmasının amacı da Türkiye’de ulus-devlet inşasından çokkültürcü yapılanmaya geçişteki engellerin aşılması ve Türkiye’de yaşayan diğer Müslüman azınlık gruplarına göre daha az göz önünde bulunan Lazların azınlık olarak tarihsel süreçlerinin ele alınmasıdır. Çalışma, Türkiye’deki yanlış kanının aksine Lazların Müslüman da olsa azınlık bir halk olduğunu gösterme ve diğer azınlıklar gibi azınlık haklarından yararlanma yönelimine sahip olduğunu belirtme açısından önem taşımaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşu sırasında her ne kadar Lozan Antlaşması’nda azınlıklardan ve haklarından bahsetmiş olsa da uygulamada bu farklılıkları göz ardı etmeyi tercih etmiştir. Ulus-devlet kurma aşamasında olan Türkiye’de Rum, Ermeni ve Museviler azınlık olarak kabul edilirken Laz, Kürt, Çerkez gibi Müslüman olan azınlıklar büyük ölçüde bu kapsamın dışında bırakılmıştır. Bu anlamda, 1920’lerde ulus-devlet kurma aşamasında göz önüne alınan kriterin büyük ölçüde din olduğu görülmektedir. Örneğin, 1923 tarihinde Yunan uyruklu Müslümanlar ile Türk uyruklu Rum Ortodoksların karşılıklı değişimi olmuştur. Lozan’da azınlıkların durumunu konu edinen 37-45 arasındaki maddeler büyük oranda Gayrimüslimler için gibi görünse de Müslüman azınlıklara da belli bazı haklar içermektedir. Fakat bu maddeler etnik azınlıklar için etkili biçimde uygulanmamış aksine bu azınlıklar genel Türk toplumuna dâhil edilmeye çalışmıştır.

Gayrimüslim azınlıkların dışında devletin kuruluş sürecinde Müslüman azınlıklara uygulanan asimilasyona dönük politikalar da söz konusu olmuştur. Kürt isyanlarından sonra çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile devlet ülke güvenliğini bozacak her türlü yayın organı ve örgütleri kapatma hakkına sahip olmuştur. Ayrıca

İstiklal Mahkemeleri kurularak ulus-devletin bütünlüğünü tehlikeye atanlar buralarda yargılanmıştır. Doğu illerine Türkçe bilen memurların atanması, bu bölgelerde yaşayan kadınlara Türkçe öğretilmesi gibi Türkleştirme politikalarının da etkisiyle Ağrı İsyanı çıkmış ve isyan ancak 1930'larda bastırılabilmiştir. Tek Parti dönemine kadar Kürt hareketleri gerek İskân Kanunu çıkartılarak gerek Umumi Müfettişlikler kurularak sert bir şekilde bastırılmıştır.

Etnik azınlıklar Demokrat Parti dönemine kadar sessiz kalmışlardır. Demokrat Parti döneminde İskân Kanunu ve Umumi Müfettişlikler kaldırılmıştır. Bu dönem başlangıçta daha çok dini birliği esas almıştır. Bu yüzden Kürtlere karşı daha yumuşak bir politika izlenmiştir. Fakat sonraları bu politikalar yeniden sert bir tutuma dönüşmüştür. 1959 yılında Irak'taki Kürtlere özerklik verilmesi fikrinin Türkiye'ye de sıçramasından endişe edilmiş, Demokrat Parti'yi deviren Milli Birlik Komitesi 1960 yılında Kürt aşiretlerini bağımsız Kürdistan kurmak istemekle suçlayıp Sivas'a göndererek feodal sistemin parçalandığını kamuoyuna duyurmuştur. Ardından Türkçe olmayan Kürtçe ve Ermeni isimlerinin değiştirilmesi kanunu yürürlüğe girmiştir. 60'lı yılların sonunda Kürt etnik kimliğini duyurmaya çalışan örgütlenmeler meydana gelmiş 1971 yılında bu tip örgütlere mensup kişiler tutuklanmıştır.

80 darbesinden sonra millileşme süreci hızlanmış, dilsel farklılıkların ülke bütünlüğünü bozacağı düşünülmüştü. 1982 Anayasası ile devletin resmi dili dışında yayın yapılması yasaklanmıştı. Yine bu anayasa ile basın özgürlüğü kısıtlanmıştı. Görüldüğü gibi 1982 Anayasası Türkiye'de çokkültürcü yapının gelişimine engel olmuştur. Ancak bu yasaklı politikalara rağmen bu yıllarda çıkan Kürt etnik kimliğine yönelik yayınlar artmıştı. Turgut Özal döneminde Kürt politikasına karşı yumuşama dönemine girilmiş, Kürtçe yasağı kaldırılmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle azınlıkların korunması fikri küresel düzlemde daha fazla güç kazanmıştır. AB'ye uyum sürecinin başlamasıyla Türkiye'de de azınlıklar için önemli çalışmalar yapılmıştır. 2001 yılında çıkarılan reform paketi ile düşünce sınırları genişletilmiş, başka dillerde yayın yapmanın önü açılmış ve dernek kurma prosedürleri kolaylaştırılmıştır. Sonraki yıllarda çıkarılan uyum paketleri ile azınlıkların farklılıklarının kabul edilmesine yönelik adımlar atılmıştır.

Çokkültürcülüğe geçiş sürecinde azınlıklar için atılan adımlarda Lazlar büyük oranda bu sürecin dışında tutulmuştur. 2004 yılında çıkarılan azınlık dillerinde yayın yapılması kanununda Lazcanın olmaması Lazların sürece tam olarak dahil edilmemesinin kanıtı niteliğindedir. Laz halkının bu konularda ısrarlı olmamasından da kaynaklanan bu durum son yıllarda değişmeye başlamış, Laz Enstitüsü'nün kurulması ve Lazcanın okullarda seçmeli ders olarak okutulması, Lazika Yayın Kolektifinin çıkardığı Lazca romanlar ve çevirilerin olması ile Türkiye'de Lazların kendi kimliklerini yaşatmak yönünde bir eğilimi kendisini göstermeye başlamıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, çokkültürcülük alanında önemli isimler olan Will Kymlicka, Charles Taylor, Bhikhu Parekh, Seyla Benhabib ve Christine Bennett gibi yazarlar ve düşünürlerden faydalanılarak kavramsal çerçeve içerisinde asimilasyon ve ayrımcılık gibi çokkültürcülük terimlerinden ve tarihsel sürecinden bahsedilmiştir. Kuramsal çerçevede ise çokkültürcü yapılanmanın gerekliliklerinden olan kültür ve farklılık, tanınma politikası, bireysel ve kolektif haklar ve bunların ayrımı, çokkültürlü devlet yapısı işlenmiştir. İkinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıkların durumu ele alınmış, sonrasında Türkiye nüfusunun etnik, dilsel ve dinsel yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'deki azınlıklar ve haklarının nasıl şekillendiği anlatılarak Lozan sonrasında Türkiye'deki azınlıklar dinsel ve etnik olarak incelenmiştir. Gayrimüslim azınlıklara Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana uygulanan azınlık haklarının olumlu ve olumsuz yönleri ele alınmış, uygulamaya konulmayan haklarından da bahsedilmiştir. Türkiye'deki Müslüman olan azınlıkların tarihsel süreci incelenerek Müslüman olan azınlıklar için uygulanan politikalar ortaya konulmuştur. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise Türkiye'deki Müslüman azınlıklardan biri olan Lazların durumu işlenmiştir. Lazların tarihinden, sonrasında Laz kültür ve kimliğinden bahsedilirken azınlık hakları bağlamında Türkiye Lazları da konu edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Laz kimliğini yaşatmak için hayata geçirilen veya geçirilemeyen haklar anlatılarak bu konudaki çalışmalar üzerinde durulmuştur.

Tezin son bölümünde yer alan Laz kültürü konusunda önemli çalışmalara imza atmış yazar Ali İhsan Aksamaz ve Laz Enstitüsü başkanı aynı zamanda Lazca eğitmeni olan İsmail Avcı Bucaklışi ile Laz kültürü üzerine röportajlar yapılmıştır. Bu

röportajlarda Lazların genel olarak Türkiye’deki durumları ve kendilerini ifade etme isteği tartışılmıştır. Laz kimliği üzerine birçok araştırma yaptıkları ve konuya hâkim oldukları gerekçesi ile Ali İhsan Aksamaz ve İsmail Avcı Bucaklışı’nın görüşlerinin önemli olduğu varsayılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tarih boyunca insanlar etnik, dilsel ve dinsel gibi birçok açıdan sınıflandırmaya maruz kalmıştır. Bu sınıflandırmanın ilk yollarından biri de ırksal sınıflandırmadır. Arapça kökenli olan ırk sözcüğü günümüzde “*kalımsal olarak ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insanlar topluluğu*” anlamına gelmektedir (TDK, 2006). 18. y.y.’da ise ırk tanımı, kalıtsal özellikler ve benzer görünüm tanımından uzaktı. Samuel Johnson’ın 1755 yılında yayımlanan “*A Dictionary of the English Language*” adlı sözlüğüne göre ırk, aile soylarına ya da hayvan yavrularına değinmekteydi yani insanları kategorilere ayırmak için kullanılan bir sözcük değildi (Johnson, 1755). 19. y.y.’da ise insanlar; derilerinin renklerine, saç tiplerine ya da yüzlerinin şekillerine göre gruplandırılmıştı ve buna göre ırkları belirleniyordu, hatta bu durum ırk bilimi olarak adlandırılıyordu (Fenton, 2001).

“İrk” ve “etnisite” kavramları aslında net çizgilerle birbirinden ayrılmıyor ve bazen de birbirlerinin yerine kullanılabilir. Çokkültürlülük çalışmasının daha anlaşılabilir olması için bu terimlerin arasındaki farkın ya da zamanla kullanım şekillerinde ortaya çıkan farklılığın açıklanması gerekmektedir.

Ballard (2002), ırk sözcüğünün iki anlamda kullanıldığını belirtmiş ve birinci kullanımın insanoğlunun tümünü kapsadığını ve insanlığın ortak genetik özelliklerine değindiğini söylemiştir (örneğin, insan ırkı). İkinci kullanım ise birinci kullanımın aksine Homo Sapiens’in farklı alt türleri arasındaki değişiklikleri belirtmek için kullanılır (örneğin, Ari ırk). Ayrıca ikinci kullanım, bu toplulukların birbirlerine göre üstünlük derecesini de belirtmiştir. Söz gelimi; Johann Freiderich Blumenbach 1795 yılında insan ırkını beş farklı kategoriye ayırmıştır. Bu kategoriler birbirinden tamamen bağımsız değillerdi fakat belli açılardan birbirlerinden farklıydılar.

Blumenbach bu beş sınıflandırmayı şu şekilde adlandırmıştı: Kafkasyalılar, Mongolitler, Etiyopyalılar, Amerikanlar ve Malaylar. Antik Yunan ve Romalılar olarak bilinen halklar Kafkasyalılara aitti. Avrupalı anlayışa göre bu grup kırmızı yanakları ve beyaz renkleriyle, kafatası ve yüz şekli açısından en güzel ve zeki ırktı. (Blumenbach, Bendyshe, Flourens, Wagner, Hunter, & Marx, 1865, s. 303-304). Irk kavramı insanları -doğru olmasa da- biyolojik açıdan sınıflandırıyordu. Halbuki sonraki dönemde çeşitliliklerin, fiziksel görünüşle değil, daha çok kültürel yapı ile ilişkilendirilmesi gerektiğine dair fikirler öne çıkacaktı. Bu durumda da “etnisite” kavramı ile karşılaşmıştı.

Etnisite, günümüzde ırk kavramının yerine kullanılmasına rağmen, aslında ırk teriminden birkaç özellekle ayrılır. Geçmişte ırk kavramının, sadece fiziksel özellikleri barındıran yanlış kullanımından dolayı etnisite tanımı ortaya çıkmıştır da denilebilir. Irkın, etnisite yerine kullanılmasının iki temel sebebi vardır. Birincisi, ırk teriminin negatif bir çağrışım yapması ikincisi ise bu terimin yeni güncel çatışmaları açıklamadaki yetersizliğidir. Örneğin, aynı ırktan olan Boşnaklar ve Sırlar, farklı inançlara ve kültürel değerlere sahipti. Dolayısıyla Bosna-Sırp çatışmasının sebebi ırksal farklılıklar olarak gösterilemez. Etnisite işte bu gibi durumları açıklayabilmek için kullanılmıştır.

Etnik kavramı, 1913 yılında Webster sözlüğünde belli bir ırksal, kültürel, dinsel ve dilsel özelliklere sahip grubu tanımlamak için kullanılmıştır (Webster, 1913). Buradaki tanım, ırk unsurunu da içine almış ve buna ek olarak kültür, dil ve din faktörleri eklenmiştir. Etnisite kavramı da yine aynı sözlükte ırksal veya kültürel bağlardan kaynaklı etnik nitelik olarak tanımlanmıştır. Rishikeshav Regmi'ye (2003) göre etnik kavramının tanımında ortak ırk olması gerekli değildir fakat bazı kültürel ve fiziksel özellikler ile birtakım davranışlar dizisi gereklidir. Ayrıca etnik grup üyeleri, diğerlerinden ayrı olduklarına dair bir bilince sahip olmalıdır. Etnik kavramının yeni şekli iki yaklaşımla anlaşılabilir. Birinci yaklaşım (ilkçi yaklaşım); etnik kimlik ve etnisitede en önemli faktörün ortak soy olduğunu savunur. Öznel olarak da adlandırılan ikinci yaklaşım ise, üyelerin farklı olduklarına dair bilinç düzeylerine vurgu yapar.

Etnisite kavramına çok yakın olan ulus ya da millet terimi TDK'nın tanımına göre “*Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu*” şeklindedir, bir diğer anlamı ise “*benzer özellikleri olan topluluktur*” (TDK, 2006). Ulus, etnisiteyi içine alan bir kavramdır. Nevzat Güldiken, ulusun kendiliğinden değil kasıtlı oluşturulduğunu savunurken, etnisitenin irade dışı oluştuğunu söyler (Güldiken, 2006). Bir ulusta farklı etnik kökenli vatandaşlar olabilir, fakat bu kişiler uluslararası ortamda farklılıkları aynı potada eritmeye çalışılan insanlar topluluğu olarak görülmektedir. Bu durum etnik ve kültürel çeşitliliğin ortadan kaldırılma çabalarını doğurmuştur. Ernest Gellner'a göre ulusu oluşturan ulusçuluk kavramıdır ve ulusçuluk kavramı da sanayi toplumu ile ortaya çıkmıştır; ulusçuluk kavramı, devlet ile ulus arasında sıkı bir bağ olduğunu söylemektedir. Ulus kavramını, iki boyutta ele alan Gellner; birinde ulusu, ortak kültürü paylaşan insanların oluşturduğunu, diğerinde ulusu oluşturan şeyin insanların birbirleriyle aynı gruba dahil olduğu fikrini benimsemeleri olarak açıklamıştır. Gellner ulusçuluğu devlet ile ulusun birlikteliği olarak tanımlar (Gellner, 1992). Bu durumda ulus-devletin tanımı ile karşılaşmak kaçınılmazdır. Ulus-devlet, aynı coğrafyada yaşayan eşit vatandaşlık fikrinden türemiştir. Bir ulustaki üyelerin hepsinin eşit olma fikri aslında görüldüğü gibi bir eşitlik değildi, bu eşitlik asimilasyonla sağlanıyordu. Yani çeşitlilikler yok edilmeye çalışılıyor ve bu şekilde aslında eşitlik değil tekdüzelik oluşuyordu. Herkese aynı davranmak fikri fiiliyatta eşitliği sağlamıyor aksine bazıları için dezavantajlı durumlar yaratabiliyordu.

Etnisite, ırk ve ulus kavramlarının ruh bulmasını sağlarken kültür ise adet ve inançların birleşiminden oluşur, kültürü oluşturan bu iki faktör kendi içinde hem etkileşim halinde hem de bağımsızdır. Adetlerin sınırları netken, inançlar belirsiz olabilir. Bu durum da adetlerin uygulanmasını kolay, inançların uygulanmasını ise zor kılar. Yani kültürün oluşmasında insan ilişkileri ve din başlıca faktörlerdir (Parekh, 2002). Bazı özellikler genetik olarak kazanılmaz, sosyal davranışlardan elde edilir. Kültür de insanlar tarafından oluşturulur, bu yüzden durağan değil dinamik bir yapıya sahiptir. Kullanıcı tarafından yeniden yorumlanabilir, yaratılabilir ya da düzenlenebilir (Ballard, 2002). Örneğin; Herodot, Perslerle Yunanlar arasındaki anlaşmazlığı daha iyi anlamak için Yunan toplumunun dışına çıkarak diğer toplumlara ziyaretlerde bulundu. Bu ziyaretinin amacı diğer toplumlardaki sanatı, günlük işleri ve inançları

öğrenmekti. Herodot, Yunan olmayan toplumlara “Barbar ” adını verdi, yani bu sözcük Yunancada o zamanlar “dili, dini, yaşam tarzı, görenekleri Yunan’dan farklı” anlamına geliyordu. Sonrasında Yunanlar bu kelimeyi “kaba” anlamında kullandılar, Latinceye dönüştürüldüğünde ise bu kelimenin anlamı “medeniyetsiz” oldu. Alvesson (2001); kültürün, bir kişinin kafasında olanlar değil, anlamların ve sembollerin toplumsal olarak ifade edildiği bir grup insanın kafasının içinde olduğunu ve etkileşim sonucunda yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi başka durumlara uyum sağlayabileceğini söylüyor.

Kymlicka da Alvesson’ın bu tezine paralel olarak kültürün toplumsal boyutu üzerinde durmuş ve toplumsallık kültürünü ortak bir dile ve toprak parçasına sahip insanların hem gündelik hayatlarında hem de resmi yerlerdeki yaşam biçimleri olarak tanımlamıştır. Burada toplumsal kültürde belirtilen ortak sözcüğünden tek bir kültür anlaşılmalıdır. Ortak kültür, birçok kültürü bütünleştirebilir ancak ortak kültürün yayılma gücü ve sınırlılıklarına dikkat edilmelidir. (Kymlicka, 2015). Ortak kültürün barındırdığı kültürel çeşitliliğin yok olması durumunda “*asimilasyon*” durumu ile karşılaşılır, bu durumda çokkültürlü toplumlardan söz edilmesi mümkün olmamaktadır.

Toplumların çokkültürlü olarak nitelendirilmesi için o toplumda azınlıkların olması kaçınılmazdır. Azınlık kavramı modern olarak 17. y.y.’da kullanılmaya başlandı. En eski azınlık grubu olan dinsel azınlıklara yönelik haklar ilk olarak Nantes Fermanı ile verilmiştir. Bu fermanla, Fransa kralı IV. Henry çoğunluğu Katolik olan Fransa’da Protestanlara bazı haklar vermiştir. Dinsel, dilsel ve ulusal azınlıkların sınıflandırılması yararlanılacak olan hakların belirlenmesi açısından önemlidir (Tunç, 2004).

Baskın Oran’ın yaptığı azınlık tanımı konunun Türkiye açısından anlaşılabilmesi için önemlidir. Oran azınlık tanımını iki açıdan ele almıştır: birincisi, bir toplumda sayıca az olan, baskın olmayan ve çoğunluktan farklı özelliklere sahip gruplardır. Hukusal boyutta olan ikinci tanım ise devlet nüfusunun çoğunluğunu oluşturmayan, etnik, dil ve dinsel açıdan farklı olan ve de yaşadığı yerde baskın olmayan kişileri tanımlayan terimdir ayrıca bu kişilerde, açıkça olmasa da kendi kültürünü ve kimliğini koruma isteği vardır. Azınlıkları meydana getiren üç temel

faktör vardır. Bunlar; işgal, evrim ve göçtür. Zorunlu ve gönüllü göçle gelen azınlıklar otokton (yerli) azınlıklara göre daha kolay entegre olurlar (Oran, 2001).

Ulusal azınlık kavramı ise Westphalia Barışı sonrasında din yerine ulus fikrinin güçlenmeye başlaması ile doğmuştur (Altunpolat, 2005). Kurumsal bazda azınlık haklarına ilk olarak Temmuz 1848 tarihinde Macar başbakanının ulusal mecliste yaptığı konuşmada değinilmiştir ve Bertalan Szemere yaptığı konuşmada ilk olarak parlamenter sistemi tanıtmış, ikinci olarak kişisel hakların güvencesinden bahsetmiş, üçüncü olarak da ulusların ve etnisitelerin serbest gelişimi fikrini belirtmiştir (Katus, 2002). Azınlıkların korunması fikri I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan birçok anlaşma ile somutluk kazanmış fakat bu dönemde azınlıkları koruma fikri savaş sonrası yenilen ya da yeni kurulan devletlere benimsetilmeye çalışılmıştır (Çavuşoğlu, 2001). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise azınlık sorunu Birleşmiş Milletler'i sonrasında da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nı ilgilendiren bir konu haline gelmiştir.

Hakan Taşdemir ve Murat Saraçlı (2007), Avrupa'da azınlık haklarının 1990 yılına kadar insan hakları olarak görüldüğünü söylemiş bunun nedeninin de devletlerin içerisinde barındırdığı azınlıkların, bütünlüğe zarar verme kaygısı duymaları olduğunu belirtmiştir. 1945-1989 yıllarında azınlıklar “eşitlik” ve “ayrım gözetmeme” ilkesi ile korunuyorlardı, bu iki koşul yerine getirildiği sürece azınlıkların da herhangi bir talepte bulunamayacağına dair bir inanç söz konusuydu. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra bu bakış açısı değişikliğe uğradı.

1992 tarihli Ulusal veya Etnik; Dini ve Dilsel Azınlıklara Ait Kişilerin Haklar Bildirgesi'nin 2. maddesinin 1. bendine göre *ulusal veya etnik dini ve dilsel azınlığa ait kişiler, hiçbir ayrımcılık ya da müdahale olmaksızın açıkça kamusal ya da özel alanda kendi kültürlerini yaşama, inançlarını açıklama ve uygulama, kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir* denilmektedir (OHCHR, 1992). Bu bildirge ile azınlık haklarına ilk defa uluslararası bir belgede değinilmiştir (Çavuşoğlu, 2001). Azınlıklara yönelik bir sözleşme hazırlanması yönündeki en somut adım Viyana Zirvesi'nde atılmıştır. Viyana Bildirgesi ile azınlıkların haklarını güvence altına alan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini tamamlayıcı nitelikte bir protokol hazırlanmasına karar verilmiştir. Böylelikle ulusal azınlıkların haklarını korumaya yönelik en kapsamlı anlaşmalardan biri olan “Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme”

Avrupa Konseyi'ne üye olan devletlerin imzasına sunulmuştur. Bu sözleşme, devletlere ulusal azınlıkların korunması konusunda hukusal yükümlülükler veren çoktarafli uluslararası bir belgedir (Özdek, 1994). Taşdemir ve Saraçlı'ya (2007) göre bu sözleşme ile her devletin uyması gereken katı kurallar yoktur aksine devletlerin koşulları göz önünde bulundurularak devletlere esnek olma yetkisi verilmiştir. Bu yüzden de Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerde azınlık haklarını savunan ortak bir politika yoktur her devlet kendi topraklarındaki azınlıklara göre bir politika geliştirmiştir. Fakat Kymlicka (2002) bu düşünceye katılmamakta ve Avrupa Birliği'ne girebilmek için Batılı Devletler'in öne sürdüğü azınlık haklarının korunması ile ilgili modelin Orta ve Doğu Avrupa'daki devletlere de benimsetilmeye çalışılmasına karşı çıkmaktadır. Kymlicka, azınlık hakları meselesinin uluslararasılaştırılması ve Doğu Avrupa'daki yeni demokratikleşen ülkelere Batı modelinin benimsetilmeye çalışılmasını doğru bulmuyordu. Ona göre post-komünist Avrupa'daki ülkeler; tarih, demografi, jeopolitik denge, ekonomik gelişim açısından Batılı ülkelere farklıydılar bu yüzden Batılı yaklaşımlar, etnik açıdan Orta ve Doğu Avrupa'daki yerel nüfusun istek ve geleneklerine zarar verebilirdi. Ayrıca azınlık haklarına yönelik yapılan bildirimlerin ve sözleşmelerin çok muğlak olduğunu, genel olarak azınlık gruplarını tanıma ve bu gruplara saygı duyma üzerinde durduğunu söylemiştir. Batılı devletlerin azınlıklar için yaptığı çalışmayı yüzeysel bulan Kymlicka, bu durumun son kırk yılda değiştiğinin ve Batıda artık çokkültürcü ve azınlık haklarını korumaya yönelik politikaların yükselişe geçtiğinin altını çiziyor. Bu eğilimin sebebini de üç faktöre bağlıyor. Birinci faktör demografik etkenlerdir; geçmişte birçok hükümet, etnik azınlıkların evlilik ya da asimilasyon yoluyla yok olacağını bekliyordu fakat bugün bu durumun gerçekleşmeyeceği aşikar çünkü yerel halkların nüfusu hızla çoğalıyor, göçmenlerin yüzdesi artıyor ve ulusal azınlıklar sayıca artıyorlar. İkinci faktör de hak bilincidir. 1948'den beri insanların hem bireysel hem de grup olarak eşitliği fikrine dayanan uluslararası bir ortam söz konusu, böylesi bir ortam, eskiden savunulan bazı ırkların ya da etnik grubun bir diğerine üstün olduğu görüşünün yerini almıştır. Üçüncü faktör ise demokrasidir; demokrasi, sınırsız sayılabilecek yetkilere sahip elit sınıfının hareketlerini sınırlandırdığı için Batıdaki ulusal azınlıklar, korkmadan seslerini duyurabilmişlerdir. Hak bilinciyle birleşen bu

korkusuzluk çağdaş Batı demokrasisindeki etnik politikanın doğasını açıklıyor (Kymlicka, 2002, s. 2-7).

Oran, ise azınlık haklarının korunması gerekliliğinin nedenlerinden ziyade ev sahibi devletlerin azınlıklara yönelik geliştirdiği tutumlardan bahsetmiş ve bunları beş grupta toplamıştır: asimilasyon, bütünleşme, ayrımcılık, etno-gelişme ve soykırım (Oran, 2001). Asimilasyon kavramı ulus-devlet kavramıyla da bütünleşen bir fikirdir. Asimilasyon, çok çeşitlilikten az çeşitliliğe ilerleyen bir değişime değinir (Domenico de Palo, 2006). Asimilasyon azınlığın rızası dışında olabildiği gibi rızası ile de olabilmektedir. Bütünleşme politikasına göre ise çeşitli etnik kimlikler altında ortak bir kimlik oluşturulmaya çalışılır (Canatan, 2007). Ayrımcılık olarak adlandırılan üçüncü tutumda hiyerarşi önemli bir rol oynar, baskın olan kültür avantajlıdır. Örneğin, ABD’de Jim Crow yasaları altında siyah-beyaz evliliğinin yasaklanması ya da 2011 yılında Romanya, Baia Mare Belediye Başkanı olan Catalin Chereches’in, Romanların oturduğu bölgeyi çevreleyen bir duvar inşa ettirmesi (Oran, 2001). Yeni bir politika olan etnogelişme (ethno-development) ise azınlıkların ve yerlilerin ihtiyaçlarına duyarlı ve kendileri tarafından kontrol edilebilen politikalardır. Bu politikaya örnek olarak Brezilya’da yaşayan ve çoğunluktan farklı dil, değer ve geleneklere sahip olan yerlilerin 1982 yılında kurduğu AMARN adlı sivil toplum örgütü verilebilir. Rio’nun yukarı kısmında yaşayan siyahi kadınların kurduğu bir topluluk olan AMARN, yerli kadınların bir araya gelip resmi ve gayri resmi toplantı yaptıkları, ayrıca kadınların burada el işlerini satarak para da kazandıkları bir dernek olarak görülüyor (Chernale, 2011). Devletlerin azınlıklara karşı takındığı beşinci tutum olan soykırım ise etnik grubun yok edilmesi, öldürülmesidir (Oran, 2001). 1994 yılında Ruanda’da Hutilerin Tutsileri öldürmesi bir soykırım örneğidir.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlardan gelişmiş toplumlara yapılan ekonomik ya da siyasi nedenli göçler çokkültürlülüğün popüler bir konu olarak incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çokkültürlülük (*multiculturality*) ve çokkültürcülük (*multiculturalism*) çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanılmasına rağmen aslında birbirlerinden farklı terimlerdir. Çokkültürlülük bir durumu ifade ederken çokkültürcülük bu durumu savunan bir yaklaşımdır, ilki kültürel çeşitlilik anlamına gelirken ikincisi bu kültürel çeşitliliği savunur. Kültürel çeşitliliği olan her

toplum çokkültürcü değildir. Bir toplum, çokkültürcü olabilmek için barındırdığı kültürel çeşitliliği desteklemeli ve bu çeşitliliğin yaşamasına/çoğalmasına izin vermelidir (Anık, 2012). Örneğin, kültürel açıdan farklı birçok öğrencisi olan iki okul ele alınırsa ve bunlardan birisi, öğrencilerin kültürel çeşitliliğine saygı gösterip, müfredatı öğrencilerin kimliklerine göre belirlemeye çalışırken; diğer okul ise farklı kimliklerden öğrencisi olmasına karşın bu farklılığı göz ardı edip, okutulacak müfredatta farklılıklara taviz vermezse bu okullardan sadece birinci okul için çokkültürcü denilebilir çünkü ikinci okul çokkültürlülüğü desteklemiyor yani çokkültürcü bir politika izlemiyor. Ancak her ikisi için çokkültürlü denilebilir çünkü öğrenciler arasında dil, din veya etnik açıdan farklılıklar bulunur.

Görüldüğü gibi henüz çokkültürlülük tanımlamasında bir fikir birliğine varılamamıştır. Kimileri, çokkültürlülüğü toplumun zenginleşmesi anlamında çokkültürcü bir biçimde kullanırken kimileri, bu kavramı kültürlere olan saygısızlık olarak algılamıştır. Çokkültürlülük tanımları sadece etnik farklılık olarak algılanarak tek bir boyutta düşünülmemeli, bu kavramın çok soyut bir kavram olduğu bu yüzden de net bir çizgiyle “ırkçı” ya da “postmodernist” tanımlamalarından kaçınılması gerektiği unutulmamalıdır (Meien, 2006).

Çokkültürcülük; toplumda, çeşitli grupların varlığını tanıyan ve bu grupların varlığına saygı gösteren, sosyo-kültürel farklılıkların toplumda devam etmesini teşvik eden ve aynı zamanda bu farklılığın yapısını güçlendirip toplumun bütünleşmesini sağlayan inançlar ve davranışlar sistemi şeklinde tanımlanabilir (Rosado, 1996). Ruth Lea'ya göre (2004), çokkültürlülüğün tanımı iki şekilde yapılabilir. Birincisi ve olumsuz olanı her kültürün var olma hakkına sahip olduğunu, bu farklı kültürlerin birbirinden bağımsız olduğunu fakat kültürlerin birbirinden bağımsız olmasının yıkıcı bir özelliğe sahip bulunduğunu söyler. İkincisi ise insanların memnun bir şekilde kendi kültürlerini devam ettirebildiği fakat bu farklı kültürlerin bir çatı altında toplanabildiği çeşitlilik ki Lea'nın desteklediği çokkültürlülük tanımı da budur. Başka bir tanımlama yapmak gerekirse çokkültürcülük, ABD'de 1960'lı yıllara kadar yaygın olan Afrika ve Amerikalıları birleştirme fikrinde başarısız olan “asimilasyon” fikrine karşı oluşmuştur (Paul, 2009).

Çokkültürcülüğe getirilen olumsuz yorumlara bakmak gerekirse Eric Mack; çokkültürcülüğü, kültürel göreceliğin siyasi adaptasyonu olarak görmüş ve çokkültürcü toplumların savunduğu “hoşgörülü olma” teriminin aslında hoşgörüsüzlüğe karşı da hoşgörülü olma anlamına geldiğini iddia etmiştir. Çokkültürcü toplumlara göre hiç kimse bir toplumun yerel dünya görüşünü yansıtan inanç ve hareketlere itiraz edemez fakat bu durumda da tüm insanlığa uygulanması gereken özgürlük ve adalet kurallarına itiraz etmiş sayılır (Mack, 1996). Örneğin; çokkültürcülüğü savunan biri özellikle Afrika’da yaygın olan kız çocuklarının sünnet edilmesini, kültürün bir parçası olduğu için doğal karşılayabilir ya da bu durumun evrim süreci içerisinde değişeceğini düşünebilir. Eric Mack’e paralel bir düşüncüyü benimseyen Şermin Tekinalp’e (2005) göre, çokkültürcülük aslında diğer kültürlerle saygı duymuyor aksine diğer kültürleri kendi haline bırakarak terk ediyor böylelikle “biz” ve “onlar” ayrımı ortaya çıkıyor ve kozmopolit bir ideoloji benimseyen çokkültürlülük yerini bölücü bir ideolojiye bırakıyor. Patrick J. Buchanan, “*Eşitliğin tahta çıkarıldığı yerde özgürlük biter. Siyasal ve sosyal eşitliği savunan toplumların yükselmesi özgür toplumun ölümü demektir*” diyerek çokkültürcülüğe karşı bir tutum sergilemiştir. Çokkültürcülüğe negatif bir tutum sergilemek yerine belki de çokkültürlülükte çeşitliliğin ne kadar olması gerektiği tartışılmalıdır.

Çokkültürlü toplumlara bakış açıları hem olumlu hem de olumsuz yönde olabilir. Friedrich Heckmann, çokkültürlülük ve çokkültürlü toplum kavramlarının yedi farklı şekilde kullanıldığını belirtiyor. İlk kullanımı nüfusun değişen etnik yapısına değişen sosyal değişimin belirleyicileridir. İkinci kullanımı, normatif-bilişsel şekildedir. Bu durum göçlere ihtiyacımızın olduğunu, sosyal ve kültürel değişimlerin sonuçlarının kabul edilmesi gerektiğini vurgular. Üçüncü kullanım şekli, diğerlerine karşı hoşgörülü olmayı savunurken dördüncü kullanımda saf bir kültürün olmadığını her kültürün birbiriyle etkileşim halinde olduğunu dolayısıyla dışarıdan gelen kültürlerin kendi kültürümüzü zenginleştireceği yönündedir. Beşinci kullanımı diğer kültürlerden yitirdiğimiz değerlerin öğrenilebileceğini söyler. Altıncı kullanım, etnisitenin siyaset ve devlet kurumları için temel oluşturduğunu, etnik çoğulculuk ve özerkliğin pekiştirilmesi gerektiği anlamına gelir. Yedinci kullanım şekli ise eleştiriye açıktır. Bu kullanım diğer kullanımların aksine çokkültürlülüğü, toplumun bütünlüğünü ve durağanlığını sağlamak için gerekli olan ortak dil, kültür ve kimliği göz ardı eden

aldatıcı bir kavram olarak görür (Heckmann, 1993). Bu yedi kullanıma baktığımızda ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kullanımların çokkültürcü bir içerik taşıdığını söyleyebiliriz.

Chandran Kukathas (2002) ise, çokkültürlülüğe karşı toplumların verdiği tepkiyi ele almış ve bu tepkileri beşe ayırmıştır. Bunlardan birincisi yalnız bırakma politikasıdır. Toplumlar, kültürel çeşitliliği önlemek için yabancıları yaşadıkları yerin dışında tutmaya çalışırlar. Örneğin, bugünlerde birçok Suriyelinin Avrupa'ya alınmaması yalnız bırakma politikasına örnek gösterilebilir. Bunun sebeplerinden en önemlisi toplumların avantajlı ya da ayrıcalıklı konumlarını koruma isteği ve kültürel geçiş korkusudur. İkinci tepki olan asimilasyon, yeni gelenlere olduğu kadar otokton halka da uygulanabilir. Varolan toplum, yeni gelenlerin ya da yerel halkın kendi kültürünü sınırlayarak sindirir. Üçüncü tepki zayıf çokkültürcülüktür. Buna göre kültürel çeşitlilik, özel alanda tanınmalı kamusal alanlarda ise baskın olan politikaya eğilimli olmalıdır. Bireyler, topluma ne kadar uyum sağlaması gerektiğine kendileri karar vermelidir. Dördüncü tepki, güçlü çokkültürcülüktür. Bu görüşe göre toplum, çeşitliliği yaşatmaya yönelik pozitif önlemler almalı böylelikle bu insanlar hem toplumun bir parçası olmalı hem de bireysel kimliklerini yaşatabilmelidir. Bunun sağlanabilmesi için de çeşitlilik sadece hoşgörüyü karşılanmamalı aynı zamanda teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Güçlü çokkültürlülüğün gerçekleştirilmesi için başvurulan en uygun metotlardan biri de ortaklıkçılıktır. Ortaklıkçılık, bir toplumda yaşayan farklı kimlikleri tanımak ve bu kimliklerin yaşamasına olanak sağlamaktır. Fakat ortaklıkçı yaklaşımın uygulanabilmesi için bir grubun diğerine asimilasyon politikası uygulamaması veya baskı altına almaması gereklidir. Ayrıca ortaklıkçılık için büyük koalisyon kurulmalı, topluluklar içişlerinde belli derecede özerk olmalı ve kamu sektöründe nüfuslarıyla doğru orantılı şekilde yer almalıdırlar (Gülboy, 2015, s. 89-90). Son tepki de ırk ayrımı (*Apartheid*) politikasıdır. Bu politikaya göre farklı ırklara farklı haklar ve görevler verilmelidir (Kukathas, 2002).

Yukarıda değinilen tüm bu kavramlar –ırk, etnisite, azınlıklar ve hakları, çokuluslu devlet, ulus-devlet v.b. – çokkültürlü toplumun tanımını yapabilmek ve daha açık anlaşılmasını sağlamak açısından önemlidir. Bu kavramsal çerçevede değinilen konulara göre çokkültürlü toplum, içerisinde birden fazla ulus barındırabileceği gibi

göç yoluyla da ortaya çıkabilen çoketnikli yapıyı da barındırır ve bu ulusların ya da etnik kimliklerin değerleri toplumda önemli derecede rol oynar (Kymlicka, 2015).

1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.2.1. Kültür ve Farklılık

16. y.y.'da, Reform döneminde ilk olarak dinsel azınlıklar ortaya çıkmış ve Avrupa'da Katoliklik bölünmüştür. 1555 yılında Augsburg Barışı ile Almanya'da Katolikliğin yanında Lutherciliğin de varlığı tanınmıştır (Ürer, 2003, s. 35-36). Ulusal azınlık kavramı ise 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkmış, Avusturya-Macaristan ve Rusya'daki fikir akımları ile de ileri bir boyut kazanmıştır (Oran, 2001, s. 123). I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde azınlıklara hem bireysel hem de kolektif haklar sunulmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir boyut kazanan azınlık hakları buna rağmen Milletler Cemiyeti antlaşmasında önemli bir yer tutmamıştır. Bu durumun en önemli sebebi ise dünya siyasetinin o günkü koşullarıdır. Savaşı kazanan devletler, kendi tarafları için azınlıkların korunmasına yönelik politika uygulamak istememişlerdir. Buna karşın azınlıkları korumak için yapılan bazı düzenlemeler söz konusu olmuştur. Örneğin, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan barış antlaşmaları. Savaş galibi devletler, ulusal azınlıklara kendi kaderini tayin hakkı tanımadıkları için bu dönemde azınlık haklarına yönelik düzenlemeler insan hakları ifadesi olarak kalmış ve azınlıklar, çoğunluktan farklı etnik gruba dahil bireyler toplamı olarak kabul edilmiştir. 1919 tarihinde Polonya ile Almanya arasında azınlıkların korunmasına ilişkin imzalanan anlaşma azınlıklar için en kapsamlı olanıdır. Bu anlaşmanın yedinci maddesinde tüm Polonya vatandaşları dil, din ve ırk ayrımı gözetmeksizin eşit haklara sahip olmuşlardır. Yedinci maddenin dördüncü fıkrası, farklı dil konuşanların devletin resmi diline zarar vermeden mahkemede kendi dillerini konuşabilmesini öngörür. Bu gibi gelişmelere rağmen bu dönemde Lenin ile ortaya çıkan fakat Woodrow Wilson'ın koyduğu ilkelerle daha geniş alana yayılan "*kendi kaderini tayin hakkı*" Milletler Cemiyeti'ne girememiştir. (Arsava, 1993, s. 8-11). Birleşmiş Milletler'in kurulması ile azınlıklara yönelik iyileştirmeler farklı bir boyut kazanmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında insan hakları ağır bir şekilde ihlal

edilmiştir. Bu durum insan haklarında kapsamlı bir düzenlemeye gidilmesi gereğini doğurmuştur. Ancak Birleşmiş Milletler, azınlık haklarını insan hakları çerçevesinde ele almıştır. Ayrım gözetmeme ve eşitlik ilkelerinin tam olarak uygulanması ile azınlık sorununun halledilebileceği düşünülmüş, ayrıca azınlık hukukuna gerek duyulmamıştır. Bu dönemdeki bazı anlaşmalar grup olarak azınlıklara siyasi var olma hakkı tanısa bile kültürel anlamda böyle bir hak tanımamıştır. 1966 yılında imzalanan, 1976 yılında Türkiye’de yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 27. maddesi azınlık haklarının insan haklarından ayrı bir konu olarak ele alınmasını sağlamıştır (Alpkaya, 1992, s. 148-152). Bu maddeye göre “*Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.*” (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1966). 1992 yılındaki Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi ile ayrımcılığın önlenmesinden azınlıkların korunmasına geçilmiştir (Oran, 2001, s. 132). Bu durum ile çokkültürcü yaklaşım üstün olmaya başlamıştır. 1995 yılında kabul edilen Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme de farklılıkların korunmasını vurgular fakat yine de 1992 yılında kabul edilen bildirgeye göre özerkliğe yapılan vurgu olmadığı için daha az kapsamlıdır (Kakışım, 2015, s. 104-105).

Can Kakışım, azınlık haklarının başlangıçta ayrımcılığı önlemeye yönelik olduklarını sonrasında ise farklılıkların korunmasını amaçladıklarını belirtmiş böylece azınlıklara verilen negatif hakların sonrasında pozitif hakları da kapsadıklarına değinmiştir. Azınlıkların durumu uluslararası bir konu haline gelmiş ve azınlıklar sadece yurttaşları değil yabancıları da kapsamıştır (Kakışım, 2015, s. 106).

Soğuk Savaş’ın bitimiyle ideolojilerin yerini kültürün alması savı yaygınlaşmıştır. Samuel P. Huntington tarafından yazılan “Medeniyetler Çatışması” tezi farklı kültürlerin gelecekte anlaşmazlıklar doğuracağını iddia eder. Huntington’a göre yeni dünya düzeninde fikir ayrılıklarının asıl kaynağı ideolojik ya da ekonomik sebepler olmayacak insanlık arasındaki büyük bölünmelerin ve uyuşmazlıkların nedeni kültürel olacaktır. Ulus-devletler, dünya meselelerinde en güçlü aktör olarak kalacak fakat global siyasetteki esas fikir ayrılığı farklı medeniyetlerin topluluğu ve

ulusları arasında olacaktır. Medeniyetler çatışması, küresel siyasete hükmedecek ve medeniyetler arasındaki fay hattı gelecekte savaş çizgisi olacaktır. Soğuk Savaş döneminde dünya; birinci, ikinci ve üçüncü olarak üç gruba ayrıldı. Huntington, bu ayrımların artık anlamlı olmadığını toplumları politik ya da ekonomik sistemleri açısından ayırmak yerine kültür ve medeniyet açısından ayırmanın daha anlamlı olduğunu savunmuştur. Huntington'ın yaptığı medeniyet tanımına göre medeniyet, “*kültürel varoluştur*”. Medeniyet, insanları diğer canlılardan ayıran kültürel kimliğin en ileri seviyesidir. Köylerin, bölgelerin, etnik ve dini grupların, ulusların farklı seviyelerde kültürel çeşitliliği vardır. Huntington bu söylemini verdiği şu örnekle açıklığa kavuşturmak istemiştir. Güney İtalya'daki bir köy ile Kuzey İtalya'daki bir köy farklı kültürlerle sahip olabilir. Fakat bu iki köy, kendilerini Alman kültüründen ayıran ortak bir kültüre sahiptir (Huntington, 1996, s. 22-24). Huntington ortaya koyduğu tezle kültürel değerleri Batıdan farklı olan ülkelerin, asla Batılılaşamayacaklarını savunur. Batılı olmayan toplumlar, modernleşmeye çalıştıklarında Batının değerlerini de almak zorunda kalacaklardır.

Medeniyet; hem dil, tarih, bölge, gelenek ve kurum gibi ortak nesnel elementlerle hem de insanların öznel olarak kendilerini kimliklendirmesi ile tanımlanır. Bu kimlikler seviyelerden oluşur. Huntington'ın örneğine göre Roma'da yaşayan biri kendisini Romalı, İtalyan, Katolik, Hristiyan, Avrupalı ya da Batılı olarak tanımlayabilir. Ait olunan medeniyet, yoğun olarak tanımlanan kimliğin en geniş seviyesidir. İnsanların kimliklerini yeniden tanımlayabilmesi medeniyetlerin yapısının ve sınırlarının değişmesine olanak sağlar. Medeniyetler sayıca fazla insanı kapsayabileceği gibi sayıca az gruplara da değinebilir. Birkaç ulusu içerebileceği gibi bir ulusa özgü de olabilir. Medeniyetler, birbirlerine nüfuz edebilir ya da alt medeniyetleri bünyesinde barındırabilir. Medeniyetler arasındaki çizgi çoğunlukla belirsizdir, fakat nadir de olsa keskinlik söz konusu olabilir (Huntington, 1996, s. 24).

Andrew Heywood, Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezini bazı açılarından desteklerken bazı durumlarda da bu teze karşı çıkmıştır. Heywood; kültürün yükselişi, kültürel çatışma ve medeniyetsel gerilimler açısından bu tezi doğru bulmuştur. Öyle ki Soğuk Savaş sonrası halklar ve uluslar kim oldukları sorusuyla karşılaşmışlar böylelikle kendilerini ataları, dilleri, dinleri gibi kültürel değerlerle tanımlamaya

çalışmışlardır. Aynı medeniyete sahip akraba ülkeler de birbirlerini desteklemek için harekete geçmişlerdir. Pekiştirilen kültürel aidiyet hissiyatı ise anlaşmazlığa yol açabilir çünkü farklı kültürler arasında uyum sağlamak neredeyse imkansızdır. İnsanlarda, kendilerinden farklı olanın karşısında durma eğilimi baş gösterir. Bu da kültürel çatışmaya yol açabilir. Farklı kimliklerin ortaya çıkması dünyanın çok-kutuplu ve çok-medeniyetli bir hal almasına yol açmıştır. İslam Dünyası ile Batı arasındaki gibi medeniyetsel gerilimlere neden olmuştur. Medeniyetler Çatışması'na Heywood'un getirdiği eleştiriler ise şunlardır: Heywood, kültürel farklılıkların daima siyasal düşmanlıkla ilişkilendirilmesini doğru bulmuyor. Kültürel benzerliği olan toplumlar arasında da anlaşmazlıkların çıkabileceğini savunuyor. Kültürel çatışmalar, güç ve refah dağılımıyla ilgilidir. Küreselleşme ile kültürel farklılıkların belirsiz bir hal alması medeniyetlerden ziyade karşılıklı ekonomik bağımlılık eğilimini ortaya çıkarmıştır (Heywood, 2013, s. 234-237). Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezine karşı çıkan diğer bir düşünür de Edward Said'dir. Said'e göre Huntington, Batılı ve İslamcı gibi etiketlemeler yaparak bu kavramları kişileştirdi ve karmaşık bir olgu olan kimlik ve kültürü, Temel Reis ve Kaba Sakal'ın birbirleriyle acımasızca kavga edip ve erdemli olanın daima rakibine karşı üstün geldiği bir çizgi film dünyasındaymış gibi gösterdi ve Huntington, medeniyet ve kimliği insan tarihini canlandıran akımlar ve karşı akımlardan saflaştırarak, onları kapalı ve mühürlenmiş olgulara dönüştürmek istedi (Said, 2001). Mian Muhammed Tahir Ashraf, Medeniyetler Çatışması'nın günümüz gerçekleriyle örtüşmediğini, Soğuk Savaş sonrası geçişken bir aşamaya girildiği için çatışmalara yol açan pek çok etkenin olduğunu söylemiştir. Bu etkenler; bölgesel anlaşmazlıklar, etnik çatışmalar, ırksal ve dinsel ayrılıklar olabilir. Bunun için tek bir faktörün ya da birkaçının bileşiminin baskın olduğunu söylemek doğru değildir. Ashraf'a göre Medeniyetler Çatışması, tüm dünyada Batı medeniyetinin baskın hale getirilmesi için yeni bir soğuk savaş dönemi yaratmaktır. Bunun yanı sıra Huntington'ın Batılı olmayan toplumların artık Batı sömürgeciliğinin hedefi olarak kalmayacağını, tarihi şekillendirmede aktif rol oynayarak Batıya katılacağını söylemesi haklı bir analiz olarak görülebilir. (Ashraf, 2012, s. 524).

Medeniyetler Çatışması tezinin en fazla eleştirildiği nokta etnik merkezci (entnosantrik) olmasıdır. Bu kavram, ilk olarak William McGee tarafından ilkel

toplulukların özelliklerini belirtmek için kullanılmıştır. McGee, dışarıyı çok fazla tanıma imkânına sahip olmayan ilkel toplulukların hepsini bencil ve etnik merkezci olarak tanımlar. Kabile üyeleri kendilerini yüceltirken; diğer kabilelerin, merkezde olan kendi kabilelerine göre hareket ettiğini düşünür. İleri kültürlerde bencillik ve etnik merkeziliğin arka planda olduğunu söyleyen McGee, ilk kültürlerde bu durumun çok baskın olduğunu dile getirmiştir (McGee, 1900, s. 831-832). Etnik merkezilik 1906 yılında ise William Sumner tarafından kişinin kendisini bir gruba ait olarak görmesi ve bu grubun diğerlerine göre üstün olması fikri olarak tanımlanmıştır. Gelenek ve görenekler etnik merkezilik kavramını güçlendirmiştir. Etnik merkezilikte her grup, gurur ve gösterişi destekleyerek ait olduğu grubu diğerlerinden üstün görür, kendi inançlarını över ve yabancıları küçümser. Diğer grubun kendisinden farklı kültüre sahip olduğuna tanık olursa, o kültürü aşağılar. “Domuz yiyen”, “inek yiyen” gibi aşağılayıcı tabirler de farklılıklardan türemiştir. Sumner, etnik merkeziliğin, kişiyi diğerlerinden ayırdığını ve kendisine özgü olan kültürü yoğun olarak ve abartılı yaşamasına teşvik ettiğini söyler (Sumner, 1911, s. 13).

Donald R. Kinder and Cindy D. Kam’a göre etnik merkezilik insanlığı grubun içinde ve dışında olarak ikiye ayıran zihinsel bir alışkanlıktır. Toplum, biz ve onlara ya da bize karşı onlara indirgeme eğilimindedir. İnsanlığı, gruba dâhil ya da grubun dışında olarak bölmek tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Öyle ki gruba dâhil olanlara güvenilir, yardımsever ve iyi niyetli olarak yaklaşılırken, grubun dışındakiler tehlikeli, güvenilmez ve düşmanca algılanabilir. Etnik merkezilik, zor ve tehlikeli sosyal yaşama giden güvenli bir yolun haritasını çizer. İnsanlar birbirlerinden farklı özellikleri bakımından ayrılabilir fakat insanları etnik merkezci ya da etnik merkezci değil şeklinde algılamak yanlış olur. İnsanların sosyal dünyayı biz ve onlar şeklinde ayırma dereceleri onların ne kadar etnik merkezci olduklarını gösterir. Etnik merkezilik, önyargı ile karıştırılmaması gereken ve sosyal dünyayı algılamanın doğal yolu olan normal bir kavramdır (Kinder & Kam, 2009, s. 8).

Çokkültürlü toplumlarda etnik merkezilikten başka değinilmesi gereken diğer bir konu da etnik göreceliktir (ethnorelativism). Milton J. Bennett, etnik görecelik kavramını etnik merkeziliğe karşıt bir terim olarak kullanmıştır. Etnik görecelik, kişinin kendi inanç ve davranışlarını diğer inanç ve davranışlar içinde

deneyimlemesidir. Kişilerin giderek kültür çeşitliliğine hoşgörü göstermesi, yaşantılarındaki büyük değişikliklerle meydana gelmiştir. Bennett bu değişimi etnik merkezilikten etnik göreceliğe geçiş olarak tanımlamış ve bu geçişin altı aşaması olduğu savını ileri sürmüştür. “Kültürlerarası Duyarlılık Gelişim Modeli” olarak adlandırılan bu modele göre birinci aşama olan farklılıkların inkârı, en etnik merkezci olan aşamadır. Bu aşamada kişi, kendi kültürünü gerçek olarak görür. Çünkü kültürün yaşamlar üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu bile düşünmez. Diğer kültürlerle yüzeysel yaklaşır. Hatta bazı durumlarda, farklı davranışların zihindeki ya da kişilikteki kusurlardan kaynaklandığını varsayarak diğerlerini insan dışı varlık olarak görür. Farklı deneyimler yaşamaktan kaçınır. Kendi bakış açısını korumak için kültürel farklılıklardan kendini ayrı tutar. İkinci aşama olan farklılıklara karşı savunmada ise biz ve diğerleri düşüncesi hâkimdir. Kişiler, basit ve olumsuz şekilde tanımladıkları diğerleri tarafından kuşatılmış hissederler. Var olan kültürel görüş, diğerlerinin negatif bir şekilde değerlendirilmesi (aşağılanmaya karşı savunma) ve diğer kültürlerle kıyaslanarak kendi kültürünün olumlu yönlerinin abartılması (üstünlük savunması) ile korunur. Bu aşamadaki farklılık kendi kültürünü yerme ve diğerini üstün görme açısından durumun tersine çevrilmesi olarak görülebilir. Bu aşamadaki kişi, diğer kültürleri gördüğünde kendi kültürünün ne kadar iyi olduğunu fark ettiğini söyler. Etnik merkeziliğin son aşaması olan üçüncü aşama farklılıkları en aza indirmeyi amaçlar. Buna göre kültür ne olursa olsun “hepimiz fiziksel ve ruhsal olarak birbirimize benziyoruz” düşüncesi baskındır. Herkes birbirine benzediği için, kendin olmak kültürlerarası arası durumlar için yeterlidir. Kişi kendi dünya görüşünü evrensel olarak görür ve kendi beklentilerine uyması için diğerlerinin davranışlarını düzeltme eğiliminde olabilir. Bu aşamada kutuplaşmadan söz edilmez (Bennett, 1986, s. 179-190). Etnik göreceliğe geçişin ilk basamağı olan dördüncü aşama farklılıkların kabulüdür. Diğer kültürlerle karşı pozitif bir tutum sergilenir fakat diğer kültürler derinlemesine deneyimlenmez. Buradaki kabul uzlaşma anlamında değildir. Kültürlerarası duyarlılık her zaman diğer kültürü sevme ya da değerlerini kabul etme ile bağdaştırılmaz. Farklılıklara uyum sağlama olan beşinci aşama, diğer kültürlerin deneyimlenip o kültüre uygun davranış ve algı üretmesi durumudur. Kişinin kendi görüşü diğer kültürel görüşlerin katkısıyla genişler. Adaptasyon, asimilasyon ile karıştırılmamalıdır. Asimilasyonda; kişi önceki kimliğini bırakıp, ev sahibinin ya da

baskın grubun görüşünü benimser. Adaptasyon ise kişinin inanç ve davranışlarının uzantısıdır, biri diğerinin yerini almaz. Bu yüzden farklı kültürel çevrede etkili olabilmek için ana kimlikten kurtulmak gerekmez. Çokkültürlülük bağlamında adaptasyon karşılıklı olmalıdır yani gruplar birbirleri ile entegre olmalıdır (Bennett, 2004, s. 68-69). Kültürel entegrasyon, diğer kültürlere ait olan bireylerin birlikte hareket edebilmesi açısından gereklidir. Bu durumda davranışlar ve tercihler, uyumsuzluk oluşturmamak için değiştirilebilir (Kuran & Sandholm, 2008, s. 204). Hem baskın olan hem de baskın olmayan gruplar davranışlarını bir diğerine eşit derecede uyarlamalıdır. Baskın olan grubun, baskın olmayan gruptan uyum sağlamasını isteme gücü vardır fakat etnik görecelik aşamasında muhtemelen bu güce başvurulmayacaktır. Farklılıklarla bütünleşme olan son aşamada kişi farklı dünya görüşlerini içselleştirmeye başlar. Kendinde var olan kimliğini sürekli yenileme hakkını görür. Kimliğini iki ya da daha fazla kültürün sınırında olarak açıklar ve hiçbirini merkezde görmez (Bennett, 2004, s. 70-72).

Çokkültürlülüğten kaynaklanan çatışmaların en temel sebebi Bennett'in değindiği etnik merkezcilik kavramının birinci aşaması olan farklılıkları inkar etme ya da "ötekinin inkarı"dır. Senem Sönmez Selçuk, Batıda ötekinin yabancı olarak anlaşıldığını ötekileştirmenin ise toplum üzerinde bölücü bir etkisinin olduğunu söylemiştir. Ona göre farklı kutuplaşmalara sahip bir toplumda; baskın olan, diğerlerini küçük düşürücü niteliklerle betimleyecektir (Selçuk, 2012, s. 80-81). Ulus-devletlerin ortaya çıkması ile birlikte kültür çeşitliliğin yok sayılması ötekini inkar etmiştir. Baskın olan kültürlerin diğer kültürleri hakimiyetine alması öteki düşmanlığını da beraberinde getirmiştir. Farklı olan, bütünlüğü bozan bir tehdit olarak algılanmış ve bu yüzden de göz ardı edilmiştir. Ötekini inkar etmenin diğer bir yolu da yerli halklara kültürün benimsetilmesidir. Otokton halka ulus-devlet ideolojisinin benimsetilmesi, belli bir dilin dayatılması ya da inançlarının eleştirilmesi ile yerli halk ötekileştirilebilir. Sonraki yıllarda ise öteki dışlanarak inkar edilmiştir. Toplumdan izole edilmiş, kötü şartlar altında yaşamaya mahkum edilmişlerdir. Medya ya da devlet bu grupların kültürlerini tanıtmaya fırsat vermediği için bu gruplar yavaş yavaş görünmezleşmeye başlamışlardır ve onlar için çokkültürcülük bir hayale dönüşmüştür (Bonet & Negrier, 2015, s. 140-141).

1.2.2. Tanınma Politikası

On altıncı ve 17. y.y.'da Batının siyasi olarak yükselişe geçmesinde Westphalia Barışı etkili olmuştur. Otuz yıl savaşlarını sona erdiren bu barışı takip eden süreçte egemen devletler kuruldu, feodalizm çöktü ve kapitalist toplum gelişti. Böylelikle Avrupa'nın sosyo-ekonomik durumunun boyutu da değişmiş oldu. Kültürel açıdan Batının gelişmesi ise Rönesans döneminde canlanmıştır. Bu dönemde öğrenmeye duyulan ihtiyaç bilimin ve ekonominin gelişmesine katkı sağlamıştır. Aydınlanma Çağı ile Batı dünyası eleştirel düşünme becerisi kazanmış ve toplumun ilerleyişinde akıl, rehber olarak kabul edilmiştir (Heywood, 2013, s. 57-58). Batının klasik Roma ve Yunan öğretilerine yeniden merak duyması, Aydınlanma Çağı düşünürlerini ortaya çıkarmış ve bu düşünürler bireycilik, akıl ve hoşgörü değerlerini savunmuşlardır. Batının siyasi olarak liberal demokrasiyi benimsemesi ve kapitalist toplumun gelişmesi Batı kültüründe farklı sonuçlara neden olmuştur. Evrensel değerlere önem veren liberal toplumlar, bireyciliği destekler nitelikteydi. Kişiler, kendi inanç ve ahlak algılarını varolan kültürden uyarlayabilecekleri bu durum da kültürün zayıflaması anlamına gelebilirdi. Küreselleşme ile birlikte liberalizm daha yaygın hale geldi. Batılılaşma da liberalizmle paralel doğrultuda gittiğine göre liberalizm fikri hızla benimsenmeye başladı. Evrenselleşen liberalizm akımı, insanların kendi ahlaki tercihlerini yapabilmesi açısından eleştiriye uğramıştır. Bazı toplumlar; dinsel değerlerin kuvvetlendirilmesi, toplumları bir arada tutan bazı ortak değerlerin korunması gerektiğini savunmuşlardır. Komüniter (toplulukçu) teorisyenler de liberalizmi kolektif kimliği gölgede bırakmakla suçlamışlardır. Kimliğe; kültür, etnisite, dil ve din gibi özelliklerin de katılmasıyla Batılılaşmanın modernleşmek için tek yol olmadığını savunanlar yeni bir kimlik siyasetinin doğuşuna katkıda bulunmuşlardır (Heywood, 2013, s. 228-229).

Nancy Fraser, grup farklılıklarının tanınmasının son yıllarda göze çarpan bir olgu olduğunu ve sosyalist politik görüşün yerini kimlik siyasetinin yükselişe geçtiği postsosyalist görüşe bıraktığını söylüyor. Kimlik siyasetinin yükselişe geçmesi ile gruplar kendi kimliklerini korumak, kültürel hakimiyete son vermek ve tanınmak için

mücadele eder. Bu durum kültürel siyasetin, sosyal siyasetten ayrılması ile sonuçlanır. Artık kültürel siyaset, sosyal siyasetin önüne geçmiştir (Fraser, 1997, s. 2).

Karmaşık bir konu olan kimlik siyasetini, Kymlicka ve Avigail Eisenberg, basite indirgeyerek iki geniş literatürde incelemiştir. Birinci ve normatif olan literatür, kimlik siyasetini; adalet, insan hakları, demokratik vatandaşlık ve özgürlük gibi ahlaki ilkeleri, ana değerleri geliştiren kimlik talepleri olacak şekilde kabul eder. Kimlik talepleri, bu değerleri tehlikeye atıyor ya da tehdit ediyorsa bu siyaset kabul edilemez. Kimliğe duyarlı bir politika, özgürlük ve adaleti teşvik edebilir. İkinci literatür, kimlik olgusunu daha ampirik bir şekilde ele almıştır. Kimlik gruplarının siyasallaşmasının altında yatan sosyal ve politik süreçleri açığa çıkarır. Elitler, kimliğe dayalı siyasi hareketleri organize ve seferber etmede önemli rol üstlenirler. Öyle ki kimlik hareketinin amaçları ve yöntemleri elitler tarafından belirlenir. Elitlerin yöntemlerine katılım söz konusu olduğunda kimlik talepleri, grup içi ya da gruplararası dinamik güçler tarafından şekillendirilir. Grup içindeki elitler, grubun içinden ya da dışından gelebilecek tehlikelere karşı kendi güç ve yetkilerini korumak adına grubun gelenek ve kültürünü sınırlayabilirler. Azınlık elitler, topluluğun asıl görüşünü yansıttıklarını iddia ederken, grup içindeki eleştirileri yabancı ya da sadakatsiz olarak görüp dışlarlar. Fakat bu durumda, daha büyük olan toplumu baskıcı ve ayrımcı olarak suçlarken, kendileri grup içinde baskıcı ve ayrımcı bir tavır takınabilirler (Eisenberg & Kymlicka, 2011, s. 3-4).

Kimlik siyaseti; evrenselciliği, azınlıklara yapılan baskı ya da kültür çeşitliliğini yok eden bir emperyalizm olarak görür. Kimlik siyaseti, liberal toplum kültüründe hakim ve hakimiyet altında olan grupların olduğunu varsayar. Hakim olan grup, hakimiyet altındaki gruplara göre ayrıcalıklıdır. Hakim olanlar kendi değerlerini ön plana çıkararak diğerlerinin kültürlerine ve değerlerine sızmaya çalışırlar (Heywood, 2013, s. 230).

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru kimlik siyasetinde meydana gelen yükselişin sebeplerinden biri de kapitalizmin dönüşümüdür. Kapitalizmin şu anki hali, milletlerin göçünü hızlandırarak, nadir kaynaklar için yapılan rekabeti arttırarak, yayılmacı ekonomik ve sosyal güvensizlik yaratarak grup çatışmalarını pekiştirir. Kimlik siyasetinin yükselmesi sadece merkezi hükümetlerin çöküşünün sonucu değil aynı

zamanda kapitalizm tarafından seferber edilen insanların bölünmesinin de bir sonucudur. Gittikçe daha fazla insan kapitalizmin yörüngesine çekilmiştir. Soyut olarak düşünüldüğünde bu süreç evrenselleştiricidir fakat yayılcı ve kaçınılmaz olan kimlik siyaseti aslında tikelci kimlik ve çatışmaları arttıran bir etkiye sahiptir (Piven, 1995, s. 108-112).

Kimlik siyasetinin yükselmesinin diğer bir nedeni ise küreselleşmedir. Küreselleşmenin getirdiği ortak kültür, geleneksel değerlere karşı bir tehdit olarak görülmüştür. Böylelikle kimlik siyaseti, geleneksel toplumlardan daha çok gelenekselciliği önleyen modern toplumlarda daha yaygın bir hal almıştır (Heywood, 2013, s. 232-233).

Kakışım ise küreselleşmenin sadece ekonomik alanda değil siyasi ve kültürel alanda da etkili olduğunu savunur. Uluslararası ortamda diğer aktörlerin de söz sahibi olmasıyla devletlerin gücü ve iç işlerindeki otoriteleri sarsılmıştır. Böylelikle azınlıklara seslerini duyurmak için bir fırsat doğmuştur. Kimliklerdeki farklılaşma daha çok büyük devletlerde kabul görmüş bir durumdur. Azınlık haklarının ihlal edildiği durumlarda büyük devletler diğer devletlere müdahale edebilmektedirler. Yine küreselleşme ile birlikte gelişen teknoloji toplumlar arası geçirgenliği arttırdığından azınlıkların farklı kimliklerin korunmasına yönelik talepleri de göz ardı edilemez olmuştur (Kakışım, 2015, s. 92-93).

Charles Taylor, kimlik sorununu sahici bir demokratik anlayış ile çözmek ister. Bunun için de geleneksel çoğulculuk anlayışına yeni bir bakış açısı getirir. Geleneksel çoğulculuk, siyasette kültürel farklılıkları göz ardı etmiş ve ekonomik çıkara önem vermiştir. Taylor'ın çoğulculuk anlayışı ise kültürel değerlerin siyasal anlamda eşit derecede tanınmasıdır. Bu durum hoşgörü anlayışına karşı çıkar çünkü hoşgörü, bir toplumdaki baskın grubun, diğerine gösterdiği katlanmadır ki bu da kültürler arasında yatay değil dikey bir etkileşimin olmasına yol açar (Köker, 2014, s. 11-13). Kimliklerin tanınmaması ya da yanlış tanınması kimliği şekillendirir. Toplum bazılarını küçük görerek ya da aşağılayarak onlara zarar verir. Zamanla diğerleri toplum tarafından dayatılan dezavantajlı durumunu içselleştirir, böylelikle ortaya çıkan yeni fırsatlardan yararlanamazlar ve kendilerini küçük görmeye başlarlar. Taylor, dayatılmış bu kimlikten kurtulmanın gerekli olduğunu savunur. İnsanların

olması gerektiği biçimde tanınması, tanıyanların ne kadar saygılı olduğu anlamına gelmemelidir çünkü bu durum zaten insanlığın gerekliliğidir. Kimlik sorunu hiyerarşinin çökmesi ile canlılık kazanmıştır (Taylor, 2014, s. 46-57). Kakışım, Taylor'ın eşitlik tanımında kültürel özerkliğin kesinlikle olması gerektiğini aksi halde toplumda eşitlikten söz edilemeyeceğini belirtmiştir. Toplumsal eşitlik için diğer bir önemli husus ise yurttaşlık haklarının kapsamlı ve adaletli uygulanmasıdır (Kakışım, 2016, s. 152-153). Taylor, eşit tanınma fikrinin demokratik toplumlar için en uygun yol olacağını bunu reddetmenin toplumda baskıya dönüşebileceğini söyler. Eşit tanınma politikası iki anlama gelmektedir. Birincisi insanların evrensel açıdan aynı olduğunu kabul etmek, ikinci anlamı ise aşağılanmış ya da kültürünü yaşayamayan gruba özel hak ve yetki vermektir. Farklılıkları göz ardı ederek tek bir kimlik oluşturmak sahicilik ideali ile bağdaşmaz (Taylor, 2014, s. 46-57).

Taylor'ın görüşünü destekleyen Seyla Benhabib'e göre de çoğunluktan farklı olan ötekiler kendi kimlikleri ile yurttaşlık kimliklerini ayırıp politik bütünleşmeyi sağladıklarında özgürlüklerini oluşturmuş olacaktırlar. Politik bütünleşme, demokratik seçme ve temsil etme uygulamaları olduğu kadar insan ve yurttaşlık haklarını da içerir. Sadece yabancıların değil ulusların ve vatandaşların da yalnızca belli kültürel bir geleneğe değil ötekilere de saygı ve bağlılık göstermesi gereklidir (Benhabib, 1994, s. 120-121).

Susan Wolf, bireylerin kimliğini oluştururken çevresinden etkilenmesinin olağan olduğunu, toplumsal kültürün yaşatılması gerektiğini söylerken Taylor'ın savunduğu tanınma politikasının da önemini vurgular. Bu politika ile diğer kültürlerle yaşam şansı verildiği gibi farklı kültürlerle sahip kişilere karşı da önyargısız olmamız sağlanır (Wolf, 2014, s. 103).

Steven C. Rockefeller da bu konuda Taylor'ı destekler. Demokratik anlayışta hakim olan düşünce bütün insanların genel doğası gereği eşit konumda olmaları mecburiyettir. Liberal demokratik görüş açısı ise insanın eşit olarak tanınmayı isteyebilmesini savunur. Bunu yaparken de kişi etnik kimliğini değil insan kimliğini ön planda tutmalıdır çünkü insan kimliğimiz bizim birincil ve evrensel kimliğimizdir. Etnik kimliğin birincil kimlik olduğu durumlarda liberalizm sarsılmaya başlar ve

hoşgörüsüzlük baş gösterir. Liberal demokratik kültürde çeşitliliğe verilen önemle demokratik bir toplum oluşturulur (Rockefeller, 2014, s. 106).

1.2.3. Bireysel Haklar ve Kolektif Haklar

Küreselleşme sürecinde azınlıkların, eşit muamelenin yanı sıra farklılıklarının korunması yönündeki talepleri de öne çıkmıştır. Bu durum, kültürel bakımından homojen toplumlara karşı itiraz niteliğindedir. Böylece, insan haklarına ek olarak azınlık haklarının da ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiştir (Kakışım, 2015, s. 92-93).

Uluslararası hukuk tüzel kişiliklere dayanan bir anlayışa sahiptir. Bu tüzel kişiliklerin ilki ve en önemlisi de devletlerdir. Fakat uluslararası haklar, siyasi birimlerde olduğu kadar uluslararası organizasyonlarda da vardır. Tüzel kişilerin varlıkları hukuk kişiliğine dayanır, gerçek değerlerdir. Fakat uluslararası insan hakları ile kastedilen bu değildir. Burada ima edilen haklar, tüzel kuruluşların hukuki aracılığı olmadan doğrudan insanlara verilen haklardır. Uluslararası hukuk, insanların haklarını koruduğu gibi aynı zamanda insan ve devlet haklarını da karşılıklı olarak korur. İnsan hakları, devletlerde kötüye giden görevler için harekete geçer ve devlet gücündeki sınırlamalara müdahale eder. Uluslararası insan hakları ile alakalı herhangi bir konu, devletin iç hukuk yargı alanının dışında bırakılır. Uluslararası insan hakları tek parça değildir. Doğrudan insanlara bahsedilen bireysel haklar ve kolektif haklar arasında temel bir ayırım yapılmalıdır. İfade ve din özgürlüğü gibi bireysel haklar; kişisel olarak her bireye ayrı ayrı tanınır (Dinstein, 1976, s. 102).

Grup hakları grubun üyelerine tanınan haklar ya da kişilerin bireysel hak elde etmelerindeki aracı haktır. Kolektif hak ise kültürlerini korumak ve yaşatmak için topluluklara ait olan haktır. Çavuşoğlu, grup hakları ile kolektif haklar arasındaki ayırımın gruba özel bir anlam yüklediğinde belirsizleştiğini vurgulamıştır. (Çavuşoğlu, 2001, s. 55). Douglas Sanders grup haklarının sadece ayrımcılık devam ederken var olduğunu fakat kolektif hakların ayrımcılığın sonlanmasından da öte bir amaçları olduğunu söyler. Çünkü kolektivistler, gruplardaki gibi ayrımcılık etkeni ile

bir araya gelmemişlerdir. Onların arasındaki bağ, içsel ve uyumlu bir bağlıdır (Sanders, 1991, s. 369).

Grup hakları ile insan hakları arasındaki kavramsal farklılık gerçeği, bu iki tür hakkın birbiriyle zıt olduğunu göstermez. Kültürel azınlıkların ya da toplulukların haklarına değinen grup hakları insan haklarını tamamlayıcı niteliktedir. İnsan hakları kavramsal olarak grup haklarından ayrılabilir fakat bahsedilen iki tür hak, aynı temel değerler ve ilgiler etrafında birleşir. Kolektif haklar, bir grubun üyesi olan bireylere her zaman birbiri ile bağlantısı olmayan ve bağımsız bireyler olarak yaklaşmaz (Jones, 1999, s. 81-83).

Kolektif hakların liberal gruplar için var olması gerektiğini savunan Joseph Raz, kültürel kimliğin, devlet korumasına alınmasını ahlaki çoğulculuğa bağlamıştır. Raz'a göre değerlerin çeşitliliği, bireylere seçim sunduğu ve bireylerin, değer çeşitliliğini dünya görüşleri ile zenginleştirdikleri takdirde meşrudur. Raz, tek bir değerün üstünlüğüne itiraz etmiş bu yüzden değer çeşitliliğini hoşgörü ile savunmuştur. Tüm politik hareketlerde bireyin iyi olanın peşinden gitmesi sağlanmaya çalışılır. Kültürel gruplar; kendine saygı, haysiyet, ahlaki seçenek ve normatif çevre sağladıkları için devlet, kültürel grup haklarını tanımalıdır. Seçeneklerin çeşitliliği, kültürel gruplar tarafından genişletilir. Bu yüzden ahlaki çeşitlilik, insanlığı geliştirir ve ortak iyiliğe hizmet eder. Raz, kültürel grubun liberal olmaması durumunda devlet tarafından desteklenmemesinin ya da hoşgörü gösterilememesinin gerekliliğini savunur çünkü bu tür gruplar (liberal olmayan) insanlığı zenginleştirmeyi garanti etmez. Bu yüzden kültürel gruba gösterilmesi gereken hoşgörü ve destek şartlıdır (Vinod & Deshpande, 2013, s. 366-367).

Grup haklarının savunucularından Will Kymlicka, liberal yaklaşımı kolektif haklara uyarlamıştır. Kültürel kolektif haklar, liberalizmin öz değerleri olan bireysel özgürlüğü ve özerkliği teşvik eder. Bireylerin siyasal ve ekonomik haklarını onların ait olduğu gruba göre belirleyen feodalizme tepki olarak ortaya çıkan liberal demokrasi, bireylerin özgür ve eşit olması gerektiğini savunur. Anayasal haklar bildirgesinde bu durum güvence altına alınmıştır (Kymlicka, 2015, s. 77-79). Azınlık gruplarının farklılıklarını koruyabilmesi için onlara pozitif haklar da verilmiştir. Pozitif haklar; azınlıkların, çoğunlukla eşit olabilmelerini sağlayan birtakım hakları

içerir. Azınlıkların kendi okullarını kurması pozitif haklara örnek verilebilir. Negatif haklar ise bir ülkenin tüm yurttaşlarına tanıdığı haklardır. Bu durumda ayrımcılığın önlenmesi ve farklılıkların korunması kavramlarına değinilmelidir. Ayrımcılığın önlenmesi, baskın grupla baskın olmayan arasında eşitliğin sağlanmasıdır. Farklılıkların korunması ise baskın olmayan grubun özelliklerini koruyabilmesi için verilen ayrıcalıklardır (Oran, 2001, s. 81-82). Bu durumda eşitliği savunan liberallerin, azınlıkların belli hak ve taleplerini kabul ettikleri takdirde, azınlıkları diğerlerinden üstün tutmuş olup olmayacakları sorusu önem kazanmıştır. Bu fikir, bireysel özgürlük ve eşitliği savunan liberal görüşle çelişir çünkü bu durum birey statüsü değil grup statüsüyle ilgilidir. Fakat Kymlicka bu görüşün hatalı olduğunu savunur. Azınlıkların talep ettiği hakları Kymlicka, “iç kısıtlamalar” ve “dış korumalar” olarak ikiye ayırmıştır. İç kısıtlamalar olarak adlandırılan haklar, grubun içindeki muhalefete karşı istenilen haklardır. Böyle bir durumda azınlık, devlet gücünü kullanarak bireyi baskı altında tutabilir. Dış koruma ise azınlıkların kendilerini baskın olan toplumdaki uzakta tutması ile ilgilidir. Bu durum grubun ayrımcılığa maruz kalmasına sebep olabilir. Dış korumaların ayrımcılığa öncülük etmesi çoğu zaman doğru olmayan bir görüştür aksine bir azınlığa verilen haklar, onların kendilerini baskın gruba karşı savunabilmesini ve grupların eşit konuma gelmesini sağlar. Dış korumalar, ancak çoğulcu devletlerde olabilir. Kymlicka, dış koruma önlemlerini onaylarken iç kısıtlamaları reddeder. Zaten azınlıkların çoğu iç kısıtlamaları savunmaz. Ancak iç kısıtlamaya bir örnek vermek gerekirse, Amish mezhebine bağlı Hristiyanlar çocuklarını on altı yaşından önce okuldan alma hakkına sahiptirler. Bu kişilerde okula devam etmenin çocuklarını kültürlerinden koparacağı düşüncesi hâkimdir (Kymlicka, 2015, s. 77-91). Aslında iç kısıtlamalar da zaman zaman dış koruma amacıyla aynı şeye hizmet etmektedir. İkisi de kültürel değerlerini koruma peşindedir fakat iç kısıtlamalarda baskının ve dayatmanın olması savunulacak bir şey değildir. Ayrıca iç kısıtlamalar her zaman kültür koruma adına olmayabilir. Belki iç kısıtlamayı yapanlar bunu kültürlerini yaşatmak adına yaptıklarını söyleyebilirler fakat savundukları şey kültürel değerle ilgili olmayabilir. Örneğin; kişi geldiği yerde eşine şiddet uygulamanın normal karşılandığını, bu yüzden yeni ülkesinde de bu alışkanlığını devam ettirebilme hakkını kendinde görebilir.

Kymlicka, kolektif hakların belirsiz olduğunu düşünür. Bunun sebebinin ise iç kısıtlamalar ile dış korumalar arasındaki ayrımın yapılmamasından kaynaklandığını öne sürer. Grup farkına dayalı haklar bazen bireysel bazen de kolektif olarak kullanılabilir ve burada tartışılması gereken konu bireysel mi kolektif mi olduğu değildir. Asıl mesele başkalarına tanınan ayrıcalıkların (dil, toprak ve temsil gibi) neden diğer grupların üyelerine tanınmıyor olmasıdır. Kymlicka'ya göre bu ayrıcalıklar farklı gruplar arasında adaleti sağlamanın gerekliliğidir (Kymlicka, 2015, s. 94-97).

Chandran Kukathas, Kymlicka'nın kültürel gruplara liberal açıdan yaklaşmasına bazı açılardan karşı çıkmıştır. İlk olarak, Kukathas, grup haklarının liberal eşitlik görüşü açısından başarılı bir şekilde savunulamayacağını söyler. Bunun sebebinin de grupların eşit kişilerden oluşmadığını ve grup üyelerinin bazılarının dışarıdakilerle eşit olabileceği savı ile açıklamıştır. Bir gruba ait üyeler farklı şekillerde dezavantajlı konumda olabilirler. Bu yüzden tüm dezavantajlı konumda olanlara aynı haklar verilemez çünkü her birinin aleyhinde olan durum farklıdır. Diğer bir itiraz ise Kymlicka'nın "kültürel azınlıklar farklı temel haklara sahiptir" görüşüne gelmektedir. Özel hakları üreten temel haklar herkes için aynıdır, bu yüzden Kymlicka'nın bu görüşü savunulamaz. Son olarak, Kukathas ve Kymlicka'nın liberal toplum tanımlarında bir uyumsuzluk söz konusudur. Kymlicka, liberal toplumu eşitlik ve bireysel özerkliğin olduğu yer olarak görürken; Kukathas'a göre liberal toplum, bazı yaşam tarzlarının özgürlük ve eşitliğe yer vermemesine rağmen farklı hayat tarzlarının birlikte var olduğu toplumu ifade eder (Kukathas, 1992, s. 674-675).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra azınlık hakları genel insan hakları doktrininin bir parçası olarak kabul ediliyordu. 1992'den bu yana azınlık haklarının resmi olarak sistemleştirilmesi için birçok uluslararası organizasyon tarafından girişimlerde bulunuldu. Bireyin ya da grubun önceliği tartışması hala süre gelen ve cevapsız bir tartışmadır. Bireysel haklardan farklı bir kategori olarak kolektif haklar kültürel çoğulculuğun yüksek oranda olduğu uluslardaki azınlıklar tarafından ortaya atılan birçok talebin meşrulaştırılmasıdır. Kolektif haklar, kimlik grupları arasındaki eşitliği sağlamak ve etnik kültürel anlaşmazlıklarla yüzleşmek ister, bireysel haklar ise kolektif hakları reddeder, bireyin gruptan önce geldiğini savunur.

O halde azınlık hakları bireysel mi yoksa kolektif midir? Sander, uluslararası kanunların azınlıkları sahiplendiğini düşünmüyor ve Birleşmiş Milletlerin yaptığı gibi çoğunluk ya da uluslararası ortam, azınlıkları bireysel insan hakları çerçevesinde değerlendiriyordu. Bireysel hakları yücelten Birleşmiş Milletler, sonrasında kendi kaderini tayin hakkı ile ulusal, etnik, dinsel ve dilsel grupların fiziksel olarak varlıklarını devam ettirmesi için bir hak tanıdı. 1982 Kanada Haklar ve Özgürlük Sözleşmesi'nde bazı kolektif haklar kabul edilmesine rağmen, sözleşmenin asıl amacı ayrılıkçı güçlere karşı durmak için Kanada kimliğini güçlendirmektir. Uluslararası ve ulusal hukuk sisteminde azınlıklara takınılan farklı tutumlar azınlık haklarının nasıl değerlendirileceği sorusunu ortaya çıkarmıştır. Sander, son zamanlarda Birleşmiş Milletler, Avustralya, Kanada, Hindistan ve ABD tarafından alınan kararların belli bir kolektif hakları benimsediğini fakat ana ilkelerin net olarak açıklanmasından kaçınıldığını söylüyor bu duruma sebep olarak da konunun yeni olduğunu ve oturmuş ilkelerin eksikliğini gösteriyor. Alınan kararların önemi ise kolektif hakların sıklıkla savunulduğudur (Sanders, 1991, s. 376-378). Oran ise azınlık haklarının bireysel haklar olduğunu savunuyor çünkü liberal gelenekte azınlık haklarından (*rights of minorities*) değil, azınlığa mensup kişilerin haklarından (*rights of persons belonging to minorities*) bahsediliyor. Azınlıklara grup haklarının verilmesi milletin bütünlüğünü tehlikeye sokabilir bu yüzden grup halinde olan azınlıklara bireysel haklar tanınmalıdır (Oran, 2001, s. 83-84).

1.2.4. Çokkültürlü Devlet Yapısı

Etnisite, ırk, din ve dil yönünden farklılıklara sahip en az iki grubun yaşadığı toplum olan çokkültürlü toplumlar, ulus-devletin tek kültürlü toplumlarının aksine çeşitliliği barındırır. Çokkültürcülük düşüncesi ise farklı yaklaşımları kapsar niteliktedir çünkü çokkültürcülük bir taraftan etnik kimliği savunurken diğer taraftan çeşitliliği benimser ve bireyin değil, bireyin ait olduğu grubun kültürüne saygı duyar. Çokkültürcülük gelişimi azınlıkların talep ettiği haklar ile paralellik göstermiştir. Bu çerçevede edinilen haklar, toplumun etnik kimliğini sürdürmesini sağlar. Ayrıca bir arada yaşayan farklı kültürler birbirileri ile etkileşimde bulunarak zenginleşebilir, kültürlerarası anlayışı güçlendirebilirler (Heywood, 2013, s. 218-219) .

Çeşitlilik çokkültürlü toplumların yapısında vardır ve bu çeşitlilik ne kadar derinse çeşitliliği bir arada tutmak için sağlanan uyum da o kadar derin ve kuvvetli olmalıdır. Toplum çeşitliliği arasındaki bağ zayıf ise bu çeşitlilikler hoş karşılanmaz ve bölücü bir tehdit olarak algılanır. Bunun yanında kültürel çeşitliliğin değerli bir toplu erdemi yansıttığı unutulmamalıdır (Parekh, 2002, s. 250-253).

Çokkültürlü toplumlar için uygulanabilir politikalar ortaya atılmıştır fakat bunlardan bazıları çokkültürlü toplumların yapısına uygun olan çokkültürcü yaklaşımıcılar olarak gösterilemez. Örneğin; muhafazakârların ortaya attığı asimilasyon fikri, ulus-devletle bağdaşır. Muhafazakârlar, başarılı bir yönetim için ulus kimliğinin olması gerektiğini savunurlar. Azınlıklara kendi değerlerini bastırmaları gerektiğini böylelikle toplumda çoğunluk gibi muamele görebileceklerini şart koşarlar. Kendi kültürlerini yaşatmakta ısrarcı oldukları takdirde de yabancı olarak görüleceklerini ve ayrımcılığa maruz kalacaklarını söylerler. Azınlıklar, kendi istekleri ile asimile oldukları takdirde bu durum hoş karşılanabilir fakat eşit vatandaşlık ve politik birlik için asimilasyona gerek yoktur. Birliğin oluşması için toplumda teklifin olması gerekmez (Parekh, 2002). Muhafazakârlar, çokkültürlü toplumların doğası gereği parçalı ve çatışmalarla dolu olduklarını varsayarlar. Bu yüzden de kültürel çeşitliliği, siyasal bütünlüğün düşmanı olarak görürler (Heywood, 2013, s. 219). Çokkültürcü politikaları eleştiren sadece muhafazakârlar değildir. Marksist sosyolog Slavoj Žižek'e göre günümüzde kültürel çeşitliliği savunan çokkültürcü toplumlar, küresel kapitalizmin ideolojik şekli olarak karşımıza çıkıyor ve çokkültürcülük, mesafeli bir ırkçılık anlamına geliyordu. Žižek'in çokkültürcülere mesafeli ırkçı demesinin sebebi ise çokkültürcülüğün ötekini değerlerine saygı göstermesi fakat bunu yaparken aslında kendini üstün görmesidir (Žižek, 1997, s. 43-44). Yani Žižek, kültürel çeşitliliğin samimi olmadığını ve bunun altında yatan nedenlerin ne yazık ki kapitalist toplumun getirilerinden kaynaklandığını söylüyordu.

Parekh, çokkültürlü toplumlarda politik bütünleşmenin üç temel yaklaşımla sağlandığı üzerinde durmuştur. Bunlardan ilkinde prosedürcü model olarak adlandırmıştır. Bu modele göre devlet, toplumda siyasi bütünlüğü ve barışı sağlamak için mümkün olan en az kuralı belirlemelidir. Amaç en yüksek düzeyde politik birliği ve kültürel çeşitliliği birleştirmektir. Sivil asimilasyoncu olan ikinci model, ne

prosedürcü görüş kadar esnek ne de asimilasyoncu görüş kadar muhafazakârdır. Farklı kültüre sahip topluluklar özel hayatlarında bu farklılıkları yaşamalı fakat bunun yanında çoğunlukla ortak politik bir kimliğe de sahip olmalıdır ki böylelikle birbirleri ile diyaloga girebilsinler. Üçüncü model darı modelidir. Bu görüş devletin varoluş nedenini bünyesindeki kültürel topluluklara bağlar ve devlet bu farklılıkları yaşatmalıdır. Birey ilk önce kendi topluluğuna, ikinci olarak devlete bağlıdır. Devletten beklenen, farklı grupların özerkliklerini tanınmasıdır. Parekh, belirttiği bu görüşlerin hataları olduğunu savunur. Asimilasyoncu görüş çeşitliliğe saygı göstermezken darı kuramı birliğin sağlanmasında bir engel oluşturabilir. Prosedürcü ve sivil asimilasyoncu modeller birlik ve çeşitliliği savunur fakat aralarındaki dengeyi kurmakta başarılı değildir (Parekh, 2002, s. 255-264).

Çokkültürlü toplum barındırdığı farklı kültürlerin kaynaşmasını ve birbirlerine güvenmelerini sağlamalıdır. Bu yüzden topluluk adına karar alabilen bir otoriteye ve anayasaya ihtiyaç duyar. Bu anayasa çokkültürlü toplumun bünyesindeki gruplara uygun olmalıdır fakat böylesi bir anayasayı hazırlamak kolay değildir. Bu yüzden anayasanın sadece belli başlı temel kuralları belirlenmelidir. Çokkültürlü toplumların anayasası vatandaşları eşit görmeli, azınlık haklarının çoğunluğun merhametine bağlı olmadığını bu hakların gayet doğal istekler olduğunu göstermelidir. Bunun yanında kültür sınırlılıklarını çizerek asgari ulusal birlik düzeyini sağlamalıdır. Anayasada belirtilmesi gereken bu temel haklar bazı durumlarda eleştiriye maruz kalmıştır. Eleştirmenler, çeşitliliğin çok olduğu çokkültürlü toplumlarda haklar konusunda uzlaşmanın sağlanmasının zor olduğu görüşündedirler. Ayrıca belirlenen temel haklar, çeşitliliğin önüne geçebilir (Parekh, 2002, s. 264-267).

Çokkültürlü toplumlarda değinilmesi gereken bir diğer konu da adaletin nasıl sağlanacağına ilişkindir. Böyle toplumlarda farklılıkların çok olması nedeniyle tarafsız olmak veya tarafsız olarak algılanmak büyük önem arz eder. Farklı kimliklere sahip devletlerin sağladığı adalet iki tür eşitliği kapsamalıdır. Birincisi negatif eşit muameledir. Negatif eşit muamele, devletin önyargılarla hareket etmemesi ve farkında olmadan bile ayrımcı bir politika izlememesidir. İkincisi olan pozitif eşitlik ise kültürel haklar da dâhil herkesin eşit haklara sahip olmasıdır. Yani adalet sadece ekonomik haklar ya da özgürlükle ilgili olmamalı aynı zamanda kültürel hakları da bünyesinde

barındırmalıdır. Adaletin sağlanmasında diğer bir şart, gücü merkezden çıkartmaktır. Kültürel canlılığın sürekliliğini sağlayacak yerel birimlerin oluşturulması önemlidir. Son olarak çokkültürlü toplumlarda çatışmalar hızla çözülmeli, geçmişte yapılan haksızlıklar unutulmamalı ve telafi edilmelidir. (Parekh, 2002, s. 268-272).

Çokkültürlü toplumlarda azınlıklara verilen insani, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel haklar onların elde ettiği kolektif hakları kapsar. 1966 yılında imzalanan Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne göre bireysel haklar garanti altına alınmıştır. Yerlilere kendi siyasi statülerine karar verme ve kendi ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimlerini serbest bir şekilde yaşama hakkı verilirken, yerli olmayan azınlıklar ulus-devletin insan haklarına tabii tutulmuşlardır (Filho, 2007). Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme'de ise azınlıklara verilen hakların bireysel mi kolektif mi olduğu açıkça belirtilmemiş, azınlığa mensup bireyler tabiri kullanılmıştır. Fakat çokkültürlü toplumlarda azınlıklara verilmesi gereken haklar bireysel haklardan öte, grup hakları ya da kolektif haklar olmalıdır. Aksi takdirde azınlıklar, toplu kimliklerini yaşatma hakkına sahip olmazlar. Parekh, topluluğun bazı haklar kazanmasına karşın, toplu olarak hareket edememesi durumunda kazandıklarının bir anlamı olmadığını savunur (Parekh, 2002, s. 279-280). Grup farklılıklarını göz ardı etmek, istenmeyen ve gerçekçi olmayan bir durumdur. Farklı grupları barındıran toplumlarda eşitlik, farklılıkları onaylama ve karşılıklı tanınma ile sağlanır. Grupların özel ihtiyaçlarını ve temsilini sağlamak hem sosyal eşitliği hem de kültürel emperyalizmi zayıflatan tanınmayı gerçekleştirir (Young, 1990, s. 191).

Çokkültürlü toplumlarda farklı kültürler birbirleriyle karşılaşır ve etkileşimde bulunur. Karşılıklı yeni şeyler öğrenirler ve değişirler. Toplumların varlığını sürdürmesi için kültür şarttır. Çokkültürlü toplumlarda kültür, diğer kültürlerin birbirlerine uyum sağlamasıyla oluşur. Bu şekilde kazanılan ortak kültür farklı kimlikteki vatandaşların arasında bir bağ oluşturarak örtüşen değerleri kapsar (Parekh, 2002, s. 285-286).

Ortak kültürü yaşatmanın en iyi yollarından biri de çokkültürlü eğitimidir. Bu eğitim sayesinde baskın ve tekkültürlü bir sistem yerine engin ve güçlü bir sistem benimsenir (Parekh, 2002, s. 286-287). James A. Banks, çokkültürlü toplumlardaki

eğitimin daha etkili olabilmesi için yaygın olarak kullanılan müfredatta değişiklikler yapılmasını öngörmüştür. Ona göre, okullarda okutulan müfredatlar, bazılarının üstünlük hissiyatını pekiştirirken, diğer kültür ve gruplardan kazanılabilecek bilgi ve bakış açısını kabul ettirmez. Çokkültürcü bir müfredat hazırlamak için ilk olarak etnik kültürler hakkında bilgi sahibi olan öğretmenlere ihtiyaç vardır. Banks, çokkültürcü müfredatın kazanılabilmesi için dört yaklaşım önermiştir. Birinci yaklaşım olan katkıcı yaklaşım; farklı kültürel unsurlara, kutlamalara ve kahramanlara odaklanır. İkinci yaklaşım olan eklemleyici (additive) yaklaşımda müfredatın yapısı değiştirilmeden içerik, tema ve bakış açıları eklenir. Dönüştürme yaklaşımı olarak adlandırılan üçüncü yaklaşım öğrencilerin olayları, kavramları ve sorunları diğerlerinin bakış açısıyla görmesini sağlar bunu yaparken de müfredatın yapısını değiştirir. Dördüncü seviye de sosyal eylem yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre öğrenciler önemli sosyal meseleler üzerine karar alır ve çözmek için harekete geçerler. Tekkültürlü bir müfredata sahip okullarda bu yaklaşımlar basamak basamak kullanılarak çokkültürlü bir eğitim sistemine ulaşılabilir (Banks, 2008, s. 242-246).

Öğrenci nüfusundaki çeşitliliğin artması çokkültürcü bir eğitim yapısını gerekli kılmıştır. Çokkültürcü eğitim belki de çözülmez görünen sorunlara hiçbir öğrenciyi akademik olarak geride bırakmayarak, güveni yeniden oluşturarak, toplumu yaratan ırk, etnik ve sosyal katılımları yansıtan eğitim sistemi inşa ederek çözüm üretebilir (Gay, 2004, s. 34).

Çokkültürlü toplumlarda ortak aidiyet hissiyatının oluşması için gerekli olan diğer bir şart da birleştirici bir kimliğin olmasıdır. Fakat burada ortak siyasi kimliğin sahip olması gereken özellikleri çok dikkatli bir şekilde belirlemek gereklidir çünkü ulusal kimlik kavramı toplumu kolayca parçalayabilen bir etkiye sahiptir. Öncelikle topluluğun kimliği, üyelerinin özelliklerinin birleşiminden oluşmamalı, tüm üyelerin sahip olduğu ortak özellikleri kapsamalıdır. İkincisi baskın olan ortak kimlik, kişilere önyargı ile yaklaşmamalı ve çeşitliliği kabul etmelidir. Bu kimlik tüm vatandaşları tanımlamalı ve üyelerin hiçbirine yabancı olmamalıdır. Nüfusunun büyük bir kısmını göçmen vatandaşların oluşturduğu Kanada'da Kanadalı kimliği ortak siyasi kimliğe örnek verilebilir. Son olarak da hiçbir üye diğerinden üstün görülmemelidir (Parekh, 2002, s. 295-296).

Parekh çokkültürlü toplumun başarılı olabilmesi için bazı şartları karşılaması gerektiğini savunmuştur. Parekh'e göre herkesin rızasıyla kazanılmış bir otorite, çok genel ifadelerle sınırlı bir anayasa, tarafsız bir devlet, topluluk haklarının tanınırlığı, bütünlüğün sürekliliğini sağlamak adına oluşturulmuş ortak bir kültür ve birleştirici bir kimlik anlayışı, aynı zamanda çokkültürcü bir eğitim sistemi böyle toplumlarda sahip olunması gereken özelliklerdir (Parekh, 2002, s. 301).

Çokkültürlü toplumlar, ulus-devlete göre hem politik hem de kültürel açıdan daha karmaşık bir yapıya sahiptirler. Çokkültürlü toplumların barındırdığı toplulukların hem birbirleri içinde asimile olmamaları hem de kendilerini izole etmemeleri gerekir. Bu iki durumun ortasını bulmak ise zor bir süreçtir. Asıl mesele toplulukların birbiri ile etkileşimde bulunarak, diğerlerini de kendileri gibi görmek ve biz kavramı oluşturabilmektir.

2. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLARIN DURUMU

2.1. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA AZINLIKLARIN DURUMU

Osmanlı İmparatorluğu'nda millet sisteminin getirdiği etkiyle ülke nüfusu daha çok dini farklılıklara göre şekilleniyordu. Müslüman olanlar etnik bakımdan farklı olsalar bile azınlık olarak görülüyordu. 19. y.y.'in sonlarında Kürtler'in Osmanlı'da ayrı bir alt grup olarak görülmesi onları Osmanlı toplumunun dışına itmiyordu. Bu yüzden de Kürt veya Kürdistan terimleri rahatlıkla kullanılabilirdi (Özoğlu, 2005, s. 53). Sultan II. Abdülhamit tahta geçtiğinde merkezileştirme politikaları ile Pan-İslamizmin savunuculuğunu yapmaya karar vermişti. Bunu yapabilmek için aynı zamanda Müslüman değerlerini ve bütünlüğünü ön plana çıkarmak istemişti (McDowall, 2004, s.57). Bunun için de büyük oranda Müslüman olan Kürtleri, Gayrimüslim Ermenilere tercih etmişti. Hatta Ermenileri Doğu Anadolu'dan temizlemek için çoğunlukla Sünni Kürtlerden oluşturulan Hamidiye Alayları kurulmuştu. II. Abdülhamit'in İslamcı politikası Kürtler üzerinde ileriki yıllarla kıyaslandığında olumlu bir etki bırakmış, bu dönemde Kürt isyanları duraklamıştı. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ise etnik bakımdan farklı olan Müslümanlar, Türk Müslümanları'ndan farklı olduklarını hissettirmeye başlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinde çok çeşitli milletleri barındıran bir imparatorluktu. Müslümanlar ile Gayrimüslimler bazı şartlar dâhilinde birlikte yaşıyorlardı ve bu sistem, millet sistemi olarak adlandırılıyordu. Örneğin; imparatorlukta Gayrimüslimler, belirli bir vergi vermek şartıyla dinlerini değiştirmeden yaşamlarını sürdürebileceklerdi. Bu durumdaki kişiler "zımmi" olarak adlandırılıyordu. İmparatorlukta benimsenen millet sistemi, Gayrimüslim toplulukları belli oranda özerk bırakır ve dini liderler devlet işlerinde Gayrimüslimler adına konuşabilirdi. Osmanlı Devleti'nin imparatorluk haline geldiği Fatih Sultan Mehmet dönemi, millet sisteminin başlangıcı olarak kabul ediliyordu. 1454 yılından sonra Osmanlı topraklarında İslam dinine mensup olmayanlar, azınlık haklarından yararlanabilirdi ve millet sistemi uygulanmaya başlandı. Osmanlı'daki Gayrimüslimler

bu topraklarda özerk bir biçimde yaşayabilecekler fakat hükümdarın üstünlüğünü de kabul edeceklerdi. Millet sistemi, İslam topraklarında yaşayan dinsel azınlıklara verilen kamusal ve kişi haklarını düzenleyen Zımmi geleneğine dayanmaktaydı (Öztürk, 2009, s. 73). Milletlere kendi kültürel ve dinsel kimliklerini sürdürme hakkının yanı sıra kendileri ile ilgili yasalar koyup bunların uygulanmasına da izin verildi. Fakat milliyetçiliğin hızla yayılması ile millet kavramı Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan faktörlerden biri haline geldi (Ürer, 2003, s. 126).

Yelda Demirağ, İslam hukukunu benimseyen Osmanlı'daki millet sisteminin, topraklarındaki azınlıklara hem etnik hem de dinsel kimliklerini yaşama fırsatı verdiğini böylelikle bu topluluklara birtakım özerk hakların tanındığından bahsetmiştir (Demirağ, 2002, s. 16). Soner Çağaptay'a göre modernite öncesi Osmanlı millet sistemi, nüfusu katı dini parçalara ayırıyordu. Daha sonraki yıllarda ise milletlerin etnik kimlikleri, dini kimlikleri arasında kaybolmuş ve dini kimlik baskın hale gelmişti (Çağaptay, 2006, s. 5).

Fatih Sultan Mehmet döneminde Gayrimüslimlere karşı izlenen azınlık politikaları ülke çıkarına dayanıyordu. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle ülke topraklarına Ortodoks Hristiyanları için önemli olan Rum Patrikhaneleri'nden biri dâhil oldu. Bu dönemde yeni Rum patrikhaneleri açılarak İstanbul'un alınmasının yasallığı gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca patrikhanelerin birbirinden sorumlu tutulması küçük kiliselerin kontrol altına alınmasını kolaylaştırmıştır. Ermenilerin dini merkezlerinin o dönemde ülke sınırları dışında olmasından dolayı İstanbul'da Ermeni Patrikhanesi açılarak Ermenilerin diğer ülkelerle bağlantısı kesilmiş, Ermeni ilişkileri sağlamlaştırılmaya ve Gayrimüslimlerin devlete olan bağlılığı artırılmaya çalışılmıştır (Ercan, 2006, s. 3-4). Fatih döneminde uygulanan devşirme sisteminin gelişmiş bir hali olan Devşirme-Kul sisteminde ise daha farklı bir anlayış takip edilir. Gayrimüslim ailelerin çocuklarının dinleri değiştirilerek devletin üst kademelerinde görev yapabilmelerini sağlayan bu sistemde devşirilen kişiler padişahın emri ile öldürülebiliyordu. Devlette iyi makamlara getirilen ve yetkiler verilen bu devşirmelerin güvencesi yoktu fakat bazı aileler çocuklarını yüksek mevkilere gelebilmesi için devşirmeye yazdırmaya çalışmışlardır (Konan, 2011, s. 267). 1492 yılında ise II. Bayezid, İspanya'dan kaçan Yahudileri

İstanbul ve Selanik'e yerleştirmiştir (Galanti, 1995, s. 23). Genel olarak Osmanlı Devleti'nin Zımmilere karşı asimilasyon politikası uygulamadığı görüşü hâkimdir. Çünkü Gayrimüslimler kendi dinlerini yaşayabiliyordu ve azınlıkların sosyal ilişkileri Osmanlı'da uygulanan İslam Hukuku'nun belirlediği kurallara göre sürdürülüyordu. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında hukuki açıdan farklılıklar söz konusuydu. Bu durumun bazı avantajları olmasının yanında dezavantajları da vardı. Örneğin, Gayrimüslimlerin Müslümanlarca kutsal sayılan yerlerde oturma hakları yoktu. Gayrimüslimler kamu hizmetlerinde görev alamıyorlardı (Bozkurt, 1993, s. 50).

16. y.y. 'da azınlıklara yönelik uygulanan diğer bir politika da kapitülasyonlardı. Zekeriya Türkmen'in tanımına göre asıl kapitülasyonlar, Müslüman bir yönetim altında sürekli ya da geçici olarak yaşayan Hristiyanlara o ülkedeki can ve mal güvencesi sağlamak için verilen ayrıcalıklardı (Türkmen, 1995, s. 326). Fakat Osmanlı Devleti'nde yaşayan Zımmiler Osmanlı Devleti'nin vatandaşı oldukları için kapitülasyonlardan faydalanmamışlardır. 18. y.y.'da ise Avrupalı Devletler'in uyuşuna geçen Zımmilere bazı kapitülasyonlar tanınmıştır. 1535 yılında Fransızlara verilen geniş kapitülasyonlar, sonrasında Osmanlı Devleti'ne büyük zorluklar çıkartmıştır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından verilen bu ayrıcalıklarla Fransız tüccarlar, Osmanlı'ya ait bölgeler içerisinde Türklerle aynı oranda vergi ödeyecek ve bu bölgelerde kendi yargı birimlerini kurabileceklerdi. Fransızların İstanbul'da daimi bir elçi bulundurması kararlaştırılmış ve Fransız yurttaşlarına dinlerini istedikleri şekilde yaşama hakkı verilmiştir (Pamir, 2002, s. 85-88).

1606 Zitvatorok Antlaşması ile Katoliklere Osmanlı topraklarında kendi kiliselerini kurma hakkı verilmiştir. 1699 Karlofça Antlaşması sonrasında Pasarofça, Belgrad, ve son olarak da Küçük Kaynarca antlaşmaları ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklar geniş haklar elde etmiş ve diğer devletler de Osmanlı'nın içişlerine karışma fırsatını yakalamışlardı. Öyle ki Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı Ortodoksları üzerinde söz sahibi olmuş ve Katoliklerle sınırlı olan koruma, Ortodoksları da kapsamıştır (Ürer, 2003, s. 126-127). Gerek hoşgörüyeye gerekse ülke çıkarlarına dayalı azınlık politikaları, Fatih döneminden

Tanzimat dönemine kadar hemen hemen bu şekilde devam etmişti (Ercan, 2006, s. 3-4).

Fransız Devrimi'nden hemen önce, 18. y.y.'ın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'a, Anadolu'ya ve Arap topraklarının çoğuna sahipti. Fakat egemen olunan uzak topraklarda sultanın gücü hafifti. Hatta Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'nda sultanın doğrudan bir etkinliği yok gibiydi. İmparatorluğun nüfusu ise topraklarına oranla çok azdı ve nüfus yoğunluğu dengeli dağılmamıştı. Halkın %85'i kırsal kesimde yaşarken %15'i şehirlerde yaşıyordu. 19. y.y.'da Osmanlı'daki insan gücünün yetersizliği hem ekonomik hem de askeri bakımdan sorun teşkil ediyordu ki bu dönemde Avrupa nüfusu büyük artış gösteriyordu. Nüfusun azalmasında hastalık, kıtlık ve savaşın da etkisi vardı. Merkezi gücün eksikliği, kanun ve düzenin uygulanmasındaki eksiklikler, iç çatışmalara neden olmuş; bu durum da tarımsal üretim sürecini kesintiye uğratmıştır. Sonrasında kıtlık baş göstermiş ve salgın hastalıklar yaygınlaşmıştır. İmparatorluğun Asya kısmındaki vilayetlerin çoğunluğu Türk, Kürt ve Araplardan oluşan Müslümanlardı. Hristiyan ve Yahudiler ise önemli azınlıkları oluşturuyordu. Balkanlarda ise Yunan, Bulgar, Sırp, Karadağlı ve Rumenlerden oluşan Hristiyanlar çoğunlukta idi. Boşnak, Arnavut, Türk, Pomak ve Müslüman Bulgarlar azınlık konumundaydı. İmparatorlukta dini ayrımlar önemliydi (Zürcher, 2007, s. 9-10).

19. y.y. boyunca Batılı güçler, imparatorlukta Hristiyan ve Yahudi halkın yasal statülerini iyileştirmek adına yöneticilere müdahale etmeye başladılar. Batı'nın amacı Gayrimüslimlerin yabancı statüsünde korumaya alınması ve böylelikle eşitsizliği ortadan kaldırmaktı. Yabancı desteği, Yahudi ve Hristiyanları daha iyi konuma gelmeleri konusunda teşvik etti ve Gayrimüslimler arasında böyle bir bilinçlenme oldu. Tüm Osmanlı halklarının kanun önünde eşit olması talebi güçlenmeye başladı ve Osmanlı İmparatorluğu da bu talebe Gülhane Fermanı ile yanıt verdi. Hristiyan ve Yahudi toplumu kendi gelenek ve isteklerini tanımlamaya çalışırken Osmanlı İmparatorluğu da kanun önünde eşitlik ilkelerini yürürlüğe koymaya başlamıştı. Gayrimüslimler kendi özelliklerini daha belirgin hale getirmek isterken yararlandıkları özel kanunlar yavaş yavaş kaldırıldığı için özerkliklerini de kaybettiler (Boogert, 2009, s. 42).

İşte böylesi bir ortamda 19.y.y.'da, önceki dönemlerden farklı olarak azınlık ve Türklere eşit davranılacak şeklinde yaklaşmıştır. Özellikle Tanzimat dönemi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlık politikasında birtakım değişiklikler olmuştur. Gülhane Parkı'nda Mustafa Reşit Paşa tarafından duyurulan bu ferman ile Osmanlı'ya Batılı düşünme ve yönetim şekli getirilmek istenmiş böylelikle Avrupalı devletler ile yakınlık kurularak hem bu devletlerin Osmanlı'nın içişlerine karışması önlenmeye hem de Osmanlı Devleti'nin gerilemekten kurtarılmasına çalışılmıştır (Acer, 2009, s. 190). Tanzimat Fermanı, dini ne olursa olsun tüm kişilerin kanun önünde eşit olması gerektiğini vurguluyordu. Ayrıca bu fermana göre vergi alımlarında adaletin sağlanması ve askere yazılma sisteminin gözden geçirilmesi gerekiyordu. Fermanın amacı, Hristiyan hakları arasındaki ayrımın ortadan kalkması ve milliyetçilik fikrinin yayılmasını önlemektir (Zürcher, 2007, s. 51). Tanzimat'ın en önemli unsuru hem kimlik açısından hem de toplumsal açıdan merkezî bir belge olmasıdır.

19. y.y.'ın ortalarında Tanzimat'la getirilen yenilikler sonucunda millet sistemi ortadan kalkmaya başladı. Gayrimüslimlere karışık mahkemelerde yargılanma hakkı tanındı. 1856 yılında Gayrimüslimlerden alınan Cizye vergisi kaldırıldı. Ancak imparatorluğun sınırlarının çok geniş olmasından da kaynaklı olarak bu yenilikler imparatorluğun tümünde bütüncül bir şekilde uygulanamadı. Sünni Müslüman olan nüfusun büyük çoğunluğu bu yeniliklere karşı çıktı ve mezhepsel çatışmalar baş gösterdi (Longva, 2009, s. 50-51). Bunun yanında Osmanlı vatandaşı olan azınlıklar, kendilerine kapitülasyonların uygulanması için berat vermeye başladılar. Berat verme, Osmanlı vatandaşı olan azınlıkların Avrupa Devletleri'nin vatandaşlığına geçmesiydi. Böylelikle Osmanlı topraklarında yabancı olarak yaşayarak kapitülasyonların getirdiği ayrıcalıklardan yararlanabileceklerdi. Örneğin, berat veren kişi askerlik yapmak, vergi vermek veya yargılanmak zorunda kalmayacaktı. Berat edenlerin sayısı giderek artınca Osmanlı Devleti bu kişileri takip edemedi ve hukukta bir bütünlük sağlanamadı (Bozkurt, 1993, s. 54).

1856 yılında yayımlanan Islahat Fermanı Tanzimat Fermanı'nın genişletilmiş ve somutlaştırılmış şekliydi. Görünürde bütün toplulukları eşit şekilde kabul edip tek bir Osmanlı toplumu yaratmayı hedefleyen bu ferman sadece Gayrimüslimlere ayrıcalık

tanımıştır. Böylelikle Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanları koruma hakkı elde ederek çıkar sağlayabileceklerdi. Gayrimüslim topluluklar Islahat Fermanı ile birçok ayrıcalıklara sahip olmalarına rağmen, askerlik zorunluluğu gibi bazı yükümlülükleri yapmak zorunda kaldıkları için bu fermanı hoş karşılamamışlardır. Islahat Fermanı'nın hem Müslüman hem de Gayrimüslim topluluklarca olumlu karşılanmaması Cidde Olayı ve Suriye Bunalımı gibi sorunlara yol açmıştır (Uçarol, 2010, s. 234-237). Islahat Fermanı'nın getirdiği diğer bir yenilik de dinsel örgütlenme üzerinedir. Bu örgütlenmeye göre seçilerek gelen 140 kişi Genel Meclis'i oluşturacak, Patrik, Sivil ve Ruhani Meclis de Genel Meclis tarafından seçilecekti. Sivil Meclis sağlık, eğitim ve yargı gibi işlerle uğraşırken Ruhani Meclis de dini işlerle uğraşacaktı. Bu iki meclis, Genel Meclis'e karşı sorumluydular (Ürer, 2003, s. 139-141). Bu durumda Rum Patriği'nin elinden idari yetkiler alınarak bir kısmı laik kişilerden oluşan meclise devrediliyordu (Demirağ, 2002, s. 31). Islahat Fermanı Gayrimüslimleri de memnun etmemiştir bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nin önceki dönemde Gayrimüslimler üzerinde doğrudan etkisinin olmaması, cemaat liderleriyle iletişim kurmasıdır.

1839 yılında başlayan Tanzimat dönemi 1871 Mehmet Emin Âli Paşa'nın ölümüyle zayıflama sürecine girmiştir. 1876 yılında I. Meşrutiyet dönemi ile Tanzimat'ta savunulan merkezîyetçi anlayış benzerlik gösterir ancak bu dönemde yeni bir akım ortaya çıkmış, Tanzimat döneminden farklı olarak yeniliklerin Batı yöntemleri ile değil Osmanlı Devleti'ne uygun yöntemlerle yapılması savunulmuştur. Bu dönemin Tanzimat dönemi ile benzerliği ise yenilikçi bir bakış açısına sahip olmasıdır. Genç Osmanlılar önderliğinde çıkartılan ilk Kanuni Esasi II. Abdülhamit'in mutlakîyetçi eğilimi nedeniyle uzun ömürlü olmamıştı. Fakat 1876 yılında çıkarılan Kanuni Esasi'nin din ve eğitim boyutunda azınlıklar için getirdiği bazı yenilikler olmuştur. Bu anayasa din ve mezhep ayrımı gözetmeden tüm halkları Osmanlı saymış ve Osmanlı vatandaşlarının yararlanacağı hakları başlıca kişisel özgürlük ve basın özgürlüğü, ticari ya da tarımsal her türlü dernek kurma hakkı, öğrenim ve mülk edinme özgürlüğü olarak belirtmiştir. Ayrıca İslam dini devletin resmi dini olarak kabul edilecek ancak Osmanlı Devleti'nin tanıdığı dinlere mensup kişiler ibadetlerini serbestçe yapabileceklerdi. Ayrıca dini cemaatler ve kiliselerin ayrıcalıkları

tanınacaktı. Mebus seçilebilmek içinse Türkçe dilini bilmek gerekiydi fakat din şartı yoktu (Abadan, 1957, s. 22-25).

Genellikle dinsel azınlıkların durumuna değinen 1878 Berlin Antlaşması ise 93 Harbi'nde Rusya'ya yenilen Osmanlı Devleti'ne Ayastefanos Antlaşması'nı imzalatmamak için yapılan bir antlaşmaydı. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan özerk olacak; Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan yönetimine bırakılacak; Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız olacak; Ermenilerin bulunduğu eyaletlerde Ermenilerin güvenliği sağlanacak, bunun yanında Osmanlı Devleti kaybettiği topraklarda Müslüman ve Türkler için belirli güvenceler elde edecekti (Uçarol, 2010, s. 391-393). Bu durum da Birinci Meşrutiyet döneminin kapanmasına neden olmuştur.

19. y.y.'da Osmanlı Devleti'ndeki dini ayrımlar yerini ırksal farklılıklara ve millet sistemi yerini Osmanlıcılık akımına bırakmıştır. Öyle ki vatandaşlara ulus olma bilincini aşlayıp onları tek bir çatı altında tutmayı amaçlayan İyd-i Milli bayramı kutlanmaya başlamıştır (Yamak, 2008, s. 328). Ancak Osmanlı Devleti'nin merkezi devlet olma yönündeki eğilimleri pek başarılı olmamış, ulusçuluk akımının yükselişe geçtiği bu dönemde Osmanlı Devleti'nin barındırdığı farklı uluslar yavaş yavaş bağımsız olmaya başlamışlardır (Ürer, 2003, s. 132-133).

II. Meşrutiyet döneminde de yine merkezîyetçilik devam etmiş ve özgürlükler kısıtlanmıştı. Bu dönemdeki yeni meclis, 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, beş Yahudi, dört Bulgar, üç Sırp ve bir Rumen vekilden oluşmuştur. Diğer bir önemli gelişme ise askerlik konusunda yaşanmıştır. 1909 yılında Gayrimüslimler'in bedelli askerlik yapmaları yasaklanarak Müslümanlar gibi orduda askerlik yapmaları kararlaştırıldı. Azınlıklar tarafından pek hoş karşılanmayan bu durum sonucunda Gayrimüslimler hükümete karşı bazı direnişlerde bulundular ya da vilayet dışına kaçmayı tercih ettiler (Ürer, 2003, s. 182-185).

II. Meşrutiyet döneminde devletin toparlanabilmesi için eğitim alanında da bazı yenilikler yapılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Gayrimüslimlerin yapacakları okullara para yardımında bulunabilecekti. Ayrıca kilise ve azınlıklara ait okullar tamir edilebilecek ya da bu binalara ek bina yapılabilecekti. Yine bu dönemde Gayrimüslim okullarını denetleme ve programlarının Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmesi gibi

fikirler ortaya atıldıysa da dini ayrıcalıklar nedeniyle kabul edilmedi (Güler, 1998, s. 160-168).

1913 yılında çıkarılan “Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu-i Muvakkat” ile ilköğretim tüm Osmanlı vatandaşları için zorunlu ve parasız hale gelmiştir. Ancak bu eğitimler vakıflar ya da özel kuruluşlar tarafından yönetilecekse paralı olacaktı (Soydan, 2013, s. 59-60).

Ancak Tanzimat döneminde yapılan değişikliklerin çoğu kağıt üzerinde kalmıştır. 20. y.y. ise Osmanlı Devleti’nde -özellikle dini açıdan- azınlık haklarının pratikten uygulamaya geçildiği dönemdir (Güler, 1998, s. 163-164). Balkan Savaşları’nın çıkması ile Osmanlı Devleti’nde uygulanan II. Meşrutiyet politikaları da başarılı olamamış ve azınlıklar kendi devletlerini kurarak Osmanlı Devleti’nin yıkılma sürecini daha da hızlandırmışlardır.

2.2. TÜRKİYE NÜFUSUNUN ETNİK, DİLSEL VE DİNSEL YAPISI

Anadolu tarih boyunca farklı uygarlıklara ev sahipliği yaptığından bugünkü Türkiye’de farklı etnik, dilsel ve dinsel kimliklerle karşılaşılması kaçınılmazdır. KONDA’nın 2007 yılında yaptığı araştırmaya göre Türkiye’de 39 farklı kimlik kategorisi ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılanların %81’i kendilerini Türk olarak tanıtırken, yerel kimliğinin alt grubu olarak Manav, Laz, Türkmen, Yörük, Anadolu Türk boyları ve yurtiçi bölge adları araştırmanın %1,5’lik kısmını oluşturmuştur. %9 oranla Kürt-Zaza kimliği Türk kimliğinden sonra en büyük paya sahip kimlik olmuştur. %4,45’lik grup ise kendini T.C. vatandaşı olarak tanımlamıştır. Kendilerini Ermeni, Rum ve Hristiyan, Yahudi, Süryani olarak tanımlayan Gayrimüslimlerin oranı %0,10’luk dilimi oluşturmaktadır. Arap kimliği 0,75 olarak hesaplanmıştır. KONDA 18 yaş altı nüfusu sayılara orantılı olarak ekleyerek yaptığı yeni düzenlemede ise Türkiye nüfusunun %76’sını Türk, %15’ini Kürt-Zaza, %3’ünü Türk kökenliler, %0,7’sini Araplar, %3,7’sini genel tanımlayanlar ve %0,8’ini diğer etnik grupların oluşturduğunu tespit etmiştir (KONDA, 2007, s.16-17).

KONDA'nın yaptığı araştırmanın anadil bölümü kimlikle hemen hemen paralel bir doğrultu izlemiştir. Nüfusun %84'ü anadilini Türkçe, yaklaşık %12'si Kürtçe, %1'i Zazaca, %1,38'i ise Arapça olarak belirtmiştir. Fakat bunların arasında kimliğini Türk olarak belirtip, anadilini Kürtçe, Zazaca veya diğer farklı diller olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Ya da kimliğini Kürt olarak belirtip anadilini Türkçe, Arapça olarak belirtenler de vardır. KONDA, anadil - kimlik arasındaki ilişkiyi asimile olanlardan ya da anadillerinin farklı bir kimlik altında kaybolmasından arındırmak için elde edilen verileri tekrar düzenlemiştir. Ortaya çıkan veriler kimlik ile anadil ilişkisini şu şekilde göstermektedir: Anadilini Türkçe olarak belirtenlerin %90'ı Türk kimliğini benimserken, anadili Kürtçe – Zazaca olanların hemen hemen hepsi kendini Kürt-Zaza kimliği ile tanımlamıştır. Anadili Arapça olanların %41'i kimliğini Türk, %44,67'si ise Arap olarak belirtmiştir. Gayrimüslim dillerini konuşanların %27'si etnik açıdan Türk olduklarını, %41'i de etnik açıdan Gayrimüslim olduklarını söylemişlerdir. Balkan ve Kafkas dillerini anadil olarak konuşanların %58'i Türk, %23'ü Kafkas kökenli, % 13'ü ise Balkan kökenlidir (KONDA, 2007, s. 21). Araştırmanın ortaya koymak istediği diğer bir veri dinsel ve mezhepsel farklılıklardır. Araştırmaya göre Türkiye'de yaşayanların %82'si Sünni Hanefi'dir, %9'u Sünni Şafii, % 0,4'lük kısım ise diğer Sünnilerdir. Aleviler, nüfusun %5'ni, Şiiler % 0,71'ini, Nusayriler % 0,1'ini, Ortodokslar %0,06'sını, Katolikler %0,01'ini, Protestanlar %0,057'sini, Yahudiler %0,013'ünü, dini olmayanlar ise %0,47'sini oluşturmaktadır (KONDA, 2007, s. 24). Dini inançlar ile etnik kimlik arasındaki bağıntı, anadil ile etnik kimlik arasındaki bağıntı kadar paralellik göstermiyor. Yani aynı din ya da mezhepten olanların etnik kimliği birbirlerinden çok farklı olabiliyor. Fakat Şafiilerin %76'sı Kürt olduklarını belirtiyor. Bu durumda Şafilik ile Kürtlük arasında bir ilişki olduğu söylenebilir (KONDA, 2007, s. 27-28).

KONDA, yapmış olduğu araştırmada Türkiye'nin çok fazla etnik, dilsel ve dinsel kimliği bir arada barındırdığını ortaya koymuştur. Ancak resmi uygulamalara göre Türkiye'deki azınlıklar sadece Gayrimüslimler olarak tanımlanmıştır. Müslümanlar ise etnik açıdan farklı olmalarına rağmen resmi olarak azınlık konumunda değildirler. Bu durumun tarihsel, siyasal ve ideolojik sebepleri vardır. Tarihsel sebep olarak Osmanlı İmparatorluğunda, tebaayı Müslüman ve Gayrimüslim olarak ayıran millet sistemi gösterilebilir. Gayrimüslimler, imparatorlukta azınlık

konumundaydılar, dolayısıyla ikinci sınıf vatandaşlardı. 1454 yılında başlayan millet sistemi, etkisini günümüzde de hissettirdiği için azınlıklar Türkiye’de Gayrimüslimler olarak belirtilmiştir. Bu durumun siyasi sebebi ise Osmanlı İmparatorluğundaki Hristiyan nüfusun Avrupalı devletler tarafından korunmaya alınarak imparatorluğun içişlerine karışması ve bunun sonucunda imparatorluğun çöküşünün hızlanmasıdır. Bu yüzden Türkiye’deki Müslümanlar, Gayrimüslümleri ötekileştirmiştir. İdeolojik sebebi ise cumhuriyetin dağılma korkusudur. Üç kıtada toprak sahibi olan Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması Türkiye’nin de azınlık kavramına tedbirli yaklaşmasına neden olmuştur. Bu yüzden azınlıklar Türkiye anayasasında ve Lozan’da belirtilenin dışında olmaları halinde azınlık olarak kabul edilmezler (Oran, 2004, s. 47-49).

Türkiye uygulamasına göre Türkiye’de Gayrimüslim azınlıklar üç kategoriye ayrılır. Bunlar Ermeni, Musevi ve Rumlardır. Oysa Türkiye’de bu üç grubun dışında Süryaniler, Nasturiler, Yezidiler ve Protestanlar gibi Gayrimüslim azınlıklar da vardır fakat Türkiye’deki uygulamada Lozan Antlaşması’nda tüm Gayrimüslimlerin azınlık sayılması fikri kabul görmemiştir. Azınlıkları, dünya kriterleri (dil, din, etnisite açısından) baz alınarak tanımlarsak Türkiye’de Müslüman olup farklı etnik kimliğe veya dile sahip olanlar, Müslüman olmayıp Türk olan ya da farklı bir dil konuşanlar, anadili Türkçeden farklı olan Müslüman ya da Gayrimüslimler de azınlık olarak tanımlanabilirler (Oran, 2004, s. 52-53).

Türkiye’deki belli başlı Müslüman azınlıklar şöyledir:

1. Sayıları 1.000.000’u bulan Alevi ve Sünni Araplar: Sünni Araplar etnik ve dilsel farklılık gösterirken Alevi Araplar, dinsel ve dilsel farklılık gösterirler.
2. Sayıları 12.000.000’u bulan Aleviler: Alevilerin çoğu Türk olmakla birlikte, Azerbaycan Türkçesi konuşanlar, Arap ya da Kürt- Zaza olan Aleviler de vardır. En etkili olan Aleviler, Türkçe konuşan ve etnik olarak Türk ya da Türkmen olan gruptur. Alevi Kürtler ise hem Kürtler içinde dinsel ve dilsel azınlık konumunda hem de Aleviler içinde etnik, dilsel ve dinsel azınlık konumundadırlar. Ancak Aleviliği İslam’la bağdaştırmayan siyasi ideolojik

görüş de mevcuttur. Bu ideolojiye göre Aleviliğin dinle ilgisi olmadığı gibi Hz. Ali ile de ilgili olmadığı yönündedir.

3. Boşnaklar, Torbeşler, Pomaklar, Arnavutlar ve Romanlardan oluşan Balkan kökenliler

4. Çerkezler, Gürcüler ve Lazlardan oluşan Kafkas kökenliler

Balkan ve Kafkas kökenliler bunlara Lazlar da dâhil genellikle kendi kültürel kimliklerini yaşatma eğiliminde olup çoğunluğun Sünni Müslüman olmasından, yaşadıkları coğrafyanın etkileşimlerini sınırlamamasından veya göçmen olmalarından dolayı Türk üst kimliğini sorgulamazlar. Bu grup çoğunlukla yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalıp can güvenliklerini sağlamak için Türkiye'ye yerleşmiştir. Bu yüzden de azınlık bilinci gelişmemiş, çoğunluğa uyum sağlamışlardır (Oran, 2004, s. 53-59).

5. Sayıları 12.000.000 ile 15.000.000 arasında olduğu tahmin edilen Kürtler: Kürtlerin çoğunluğu Sünni ve bir kısmı da Alevi'dir. Sünniler genellikle Kürtçenin Kıрманç lehçesini konuşurken Aleviler Zazaca konuşur. Zazacanın Kürtçenin bir lehçesi mi yoksa ayrı bir dil mi olduğu tartışma konusudur. Kürtler, Balkan ve Kafkas kökenlilerden farklı olarak Türk üst-kimliğini sorgulamışlardır. Bunun sebepleri ise Kürt nüfusunun diğer Müslüman azınlıklara göre fazla olması ve Kürt nüfusun çoğunluğunun bir arada yaşaması, Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın diğerleri ile etkileşim zorluğu getirmesi, Batı bölgelerinden farklı olarak geleneklerini ve üretim biçimlerini sürdürmeleri ve en önemlisi Kürtlerin göç yoluyla gelmemiş olması yani otokton halk olmasıdır (Oran, 2004, s. 60).

2.3. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NA GÖRE TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR VE HAKLARI

Lozan Antlaşması Türkiye'de yaşayan Gayrimüslimleri azınlık olarak kabul ederken dil veya ırk açısından çoğunluktan farklı olanları azınlık olarak kabul etmemiştir (Tunç, 2004). Oysaki I. Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nin belirlediği kriterlere göre azınlıklar dil, din ya da ırk açısından farklılık gösteren

gruplardı. Türkiye'nin kabul ettiği azınlıklar ise sadece Gayrimüslimleri kapsıyordu. Bunun hukuki geçerliliğini Oran şu şekilde izah etmiştir: Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin verdiği Kurtuluş Savaşı mücadelesi de sona ermişti. Bu mücadeleden zafer ile çıkan Türkiye Lozan'da ırk, dil ve din azınlıkları teriminin yerine Gayrimüslimler teriminin kullanılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla antlaşma maddelerinde azınlık tanımı daraltılmış ve antlaşma bu şekilde imzalanmıştı. Ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan sonra Milletler Cemiyeti; ırk, dil ve din azınlıklarını uluslararası bir mesele olarak gördüğünü beyan etmişti. Ancak Lozan'da -her ne kadar Müslüman azınlıklara da haklar tanınmış olsa da- Türkiye'de sadece Gayrimüslim azınlıkların uluslararası bir mesele olması gerektiği ve Milletler Cemiyeti tarafından güvence altına alınmaları kararlaştırılmıştı (Oran, 2004, s. 64-65). Türkiye'deki etnik azınlıkların önemli bir bölümünü oluşturan Kürtler ise diğer etnik azınlıklar gibi, Cumhuriyet ile birlikte asimilasyon dönemine girmiştir (Yeğen, 2006, s. 48).

Lozan Konferansı'nda azınlık konularının görüşüldüğü oturumun başkanlığı Lord Curzon tarafından yapılmıştı ve ilk olarak Türkiye'deki Ermeni meselesine değinilmışti. Curzon, bir Ermeni yurdu kurulmasını talep ederken Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa temsilcileri de Curzon'ın düşüncesine katıldıklarını belirtmişlerdi. İsmet İnönü ise yaptığı konuşmada Ermeni meselesine değinmemiş ve azınlıklar konusunda Türkiye'ye dışardan müdahale edilmemesinin daha iyi sonuçlar vereceğini belirtmiştir (Ürer, 2003, s. 234-239). Zaten Türkiye; Gümrü, Moskova ve Kars antlaşmaları ile sınırlarını belirlemiş ve Ermeni meselesini de kapatmıştı. Bu konunun tekrar Lozan'da gündeme gelmesi Türk heyetinin bu konuya direnmesi ile sonuçlanmıştır (Beyoğlu, 2008, s. 133). İtilaf devletleri de Kafkaslar'da güçlü bir Ermenistan istemediklerinden belki de Ruslar'ın sıcak denizlere ulaşabilmesinden çekindikleri için Ermeni Devleti'nin kurulmasına Sevr'deki kadar istekli değillerdi (Ürer, 2003, s. 243).

Lozan'da değinilen bir diğer konu azınlıkların askerlikleri ile ilgiliydi. İtilaf Devletleri, Gayrimüslimlerin askerlikten muaf tutulmasını istedi fakat Türkiye bu isteğin kabul edilemeyeceğini belirtip sadece Gayrimüslim ve İtilaf Devletleri'nin uyuğuunda olanlar için askerlik şartının aranmayacağını ya da askerlik yapmamak için

herhangi özel bir hizmet vermeyeceklerini kabul etti (Lozan Barış Konferansı,Tutanaklar Belgeler, 1977, s. 228).

Rum Patrikhanesi'nin Türkiye'den Yunanistan'a taşınması konusu Türk Heyeti tarafından Lozan'da gündeme getirilmişti. Fakat Lord Curzon ve İtilaf Devletleri Patrikliğın siyasi yetkilerinin alınıp ruhani yetkilerine dokunulmayacak şekilde İstanbul'da kalması gerektiğini savundular. Rum Patriği İstanbul'da ruhani yetkileri dışında başka bir yetkiye sahip olmadan varlığını sürdürecekti (Ürer, 2003, s. 248-249). Ancak Rıza Nur, Türkiye'nin Rum Patriğinin kontrol altında tutulabilmesi için İstanbul'da kalmasını istediğini, Lozan'da bu durumu istemiyor gibi görünerek müttefiklerin ödün vermesini sağladıklarını belirtmiştir (Kayam, 1993).

Ocak 1923 tarihinde imzalanan Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol'de Türk uyruklu Rum Ortodokslar ile Yunan uyruklu Müslümanların yer değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Yalnız İstanbul'a 1918'den önce yerleşmiş Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler için mübadele zorunlu değildi. Mübadeleye ilk olarak sağlıklı yerinde olan ve göç sırasında ailelerinden ayrılmış Rumlarla başlanacaktı. Nüfus değişimi sırasında iki tarafın da mallarına zarar gelmeyecek, taşınabilir eşyalar götürülecekti. Taşınamayan mallar içinse mülkün değerini saptayan bir komisyon oluşturulacaktı. Bu komisyonun çıkardığı değeri devletler birbirlerine nakit olarak ödeyeceklerdi (Lozan Barış Konferansı,Tutanaklar Belgeler, 1977, s. 90-93).

Lozan'da azınlıkların genel durumu ise siyasal hükümler içindeki 37. ve 45. maddelerde belirtilmiştir. 37. madde, madde 38'den 45. maddeye kadar ne olursa olsun bu maddelerin değiştirilemeyeceğini belirtir. 38. madde ise Türkiye'de oturan herkese negatif haklar ve Gayrimüslimlere özgür dolaşım hakkı tanımaktaydı. 39. maddeye göre ise Türk uyruğundan olanlar resmi kurumlar hariç dilediği yerde başka bir dil kullanabilir ve mahkemelerde Türkçeden başka dil konuşanlar sözlü olarak kendi dillerinde savunma yapabildi. Ayrıca Türk vatandaşları herhangi bir konuda dilediği dille yayın yapabildi. Türk vatandaşlarının dinsel farklılıkları onların kamu işlerinde çalışmasına, yükselmesine ya da ticaretle uğraşmasına engel olmayacak ve bütün yurttaşlık haklarından yararlanabileceklerdi. 40. madde Gayrimüslimlerin her kademedede kendi okullarını kurabileceklerini ve çoğunluğun bağlı olduğu kurallara

göre yönetilip denetleneceğini söyler. 41. maddede Gayrimüslim azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları yerlerde kendi dillerinde eğitim görmesi ve devlet bütçesinden para yardımı alabilmeleri kararlaştırılmıştır (Oran, 2002, s. 225-228). 42. madde Gayrimüslimler için kişisel ve aile hukukunun kendi gelenek göreneklerine göre yürütülmesi kararı alınmış fakat sonrasında Türk Medeni Kanunu'nun hazırlanması ile Gayrimüslimler bu ayrıcalıklarından vazgeçmişlerdir (Uçarol, 2010, s. 710). 44. madde ise yukarıda belirtilen hakların sadece Gayrimüslimler için geçerli olduğunu ve uygulamada bir aksaklık söz konusu olduğunda Milletler Cemiyeti'ne başvurulabileceğini garanti eder. 45. madde Türkiye'deki Gayrimüslimlere tanınan hakların Yunanistan'daki Müslümanlara da tanınacağını kabul eder (Oran, 2002, s. 229).

Lozan'da sanılan aksine sadece Gayrimüslimlere değil başka gruplara da haklar tanınmış ancak bu haklar uygulanmamıştır. İlk olarak Lozan'da Gayrimüslim azınlıkların sadece Rum, Musevi ve Ermeni olarak tanınmasının gerekçesi bazı kaynaklarda 1926 Medeni Kanun ile Gayrimüslim azınlıkların haklarından vazgeçmesi olarak belirtilmiştir. Ancak bu duruma bireysel haklar açısından yaklaşıldığında böyle bir çıkarım yapmak doğru değildir. Bilindiği gibi azınlıklara verilen haklar kolektif değil bireyseldir ve azınlık grubunun temsilcisi, kendi azınlığına ait olan bireylerin haklarını feragat ettirme hakkına sahip değildir. Diğer bir sebep ise Medeni Kanun ile Gayrimüslimler, azınlıklara getirilen hakların hepsinden değil sadece 42/1 (aile ve kişisel durumları konusunda gelenek ve göreneklerine uygun çözüm hakkı) fıkrasından vazgeçmişlerdi (Oran, 2004, s. 70-71).

Lozan Antlaşması'nda Gayrimüslim Türk uyruklarına serbest dolaşım ve göç etme, medeni ve siyasi haklar tanınmış bunun yanında giderlerini ödemek şartıyla eğitim ya da dini kurumlar gibi kurumlar kurup kendileri tarafından bu kurumları yönetme ve denetleme hakkı da getirilmiştir. Yine bu kurumlarda azınlıklar kendi dillerini kullanabileceklerdir. Azınlıklar kendi dillerinde eğitim alabilmek için belediye gibi bütçelerden belli oranda finansal destek alabileceklerdir. Azınlıklar kendi inançlarını yaşayıp yaşatabilecek, azınlıkların ailevi ve kişisel kültürlerine saygı duyulacaktı (Duman, 2005, s. 309).

Lozan'da Gayrimüslimlere getirilen haklardan sadece üç grubun faydalanıp diğer Gayrimüslimlerin faydalanamamasının sebeplerinden biri de bu azınlıkları takip edebilecek bir akraba devletinin olmaması ya da yaşadıkları yerlerin coğrafi koşulları nedeniyle seslerini duyuramamış olmaları ve Millet Sistemi'nin Ermeni, Rum ve Musevi milletlerinden oluşmasıdır (Oran, 2004, s. 70). Daha önce de belirtildiği gibi Lozan'da sadece Gayrimüslimlere hak tanınmamıştı. 39. maddenin 3. ve 4. fıkrasında tüm Türk uyruklarının din, inanç ya da mezhebi bakımından ayrımcılığa maruz kalmaması, yine bu kişilerin herhangi bir toplantıda istediği dili kullanmasına izin verilmesi gerektiği belirtilmiştir. 39. maddenin 5. fıkrası ise Türkçe'den başka dil konuşan Türk uyrukları ile ilgilidir ve bu maddeye göre anadili Türkçe olmayanlar mahkemelerde sözlü olarak anadillerini kullanabileceklerdir (Duman, 2005, s. 309). Lozan'da Türkiye'de oturan herkese yaşama ve özgürlük hakkı ayrıca yasa önünde eşitlik hakkı tanınmıştır.

Lozan'da İngilizlerin üzerinde durduğu bir konu da Türkler ve Kürtlerin ayrı kökenden geldikleri ve ayrı özelliklere sahip oldukları görüşüydü. Müslüman azınlık kavramıyla Kürtleri kastediyorlardı. Bu durumu da Musul sorunu için kullanmışlardır (Oran, 2002, s. 261).

Lozan'da belirlenen azınlık politikası Cumhuriyetin azınlık politikasına temel oluşturmuş ve genel olarak azınlıklar Gayrimüslimler olarak yorumlanmıştır. Türkiye'nin ulus-devlet olma yönündeki eğilimi etnik azınlıklara asimilasyon politikasını uygulatmıştır.

2.3.1. Lozan Sonrası Türkiye'deki Gayrimüslim Azınlıkların Durumu

Lozan'da hem Gayrimüslimlere hem de diğer gruplara getirilen azınlık hakları zaman zaman sekteye uğramıştı. Lozan'ın azınlıklara getirdiği hakların değiştirilemez olması Türk mevzuatında zaman zaman ihlal edilmiştir ve dönemin uluslararası politikalarına göre değişkenlik göstermiştir.

Lozan'da Gayrimüslim azınlıklara verilen hakların ihlali 1927 yılındaki Bozcaada ve İmroz için çıkarılan kanunla başlamıştır. Bu kanuna göre adada Rumca

eğitim verilmesi yasaklanıyordu. 14. maddeye göre eğer Rumlar kendi dillerinde eğitim istiyorlarsa bunu kendileri okul programının dışında ve masraflarını kendileri karşılayacak şekilde yapabileceklerdi (Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun, 1927). 1951 yılında kaldırılan bu kanunla yeniden Rumca eğitim yapılmasına karar verilmiştir. Ancak 1964 yılında Kıbrıs olayları nedeniyle yeniden Rumca eğitim yasaklanmıştır (Agos Gazetesi, 2013). Oysa 40. maddede Gayrimüslimlerin okul da dahil her türlü kurumu kurup, yönetmesi ve denetlemesi hakkı getirilmişti. Buradaki diğer bir ihlal de bu maddenin tüm Gayrimüslimlere uygulanmaması, sadece Rum, Ermeni ve Musevileri kapsamasıdır ancak Lozan'da Gayrimüslim tanımı bu üç grup için yorumlanmıştır. Bu yüzden azınlıklarla ilgili maddeler bu açıdan bakıldığında bütünüyle ihlal edilmektedir.

1932 yılında çıkarılan 2007 sayılı kanun ise Türk vatandaşlarına iş sahası açmak amacıyla yabancılardan çalışma haklarını büyük ölçüde yasaklıyordu.¹ Fakat bu kanunun kaldırılması ile yabancılardan çalışma hakkı genişletilmemiştir çünkü anayasada yabancılardan çalışmasına sınırlılık getiren 2007 sayılı kanundan başka kanunlar da bulunmaktaydı (Alp, 2004, s. 35-37). Oran, bu yasadaki Türk vatandaşı kavramının Türk olarak düşünülüp uygulamaya geçtiğini ve Rum asıllı olan İstanbullu Rumlar'ın işsiz kaldığını belirtmiştir (Oran, 2012, s. 118-119).

1934 yılına gelindiğinde Türkiye'de Gayrimüslim azınlık olarak kabul edilen Yahudiler, yaşadıkları bölge olan Trakya'dan kaçmak zorunda kalmışlardır. II. Dünya Savaşı'nın hazırlıklarının yapıldığı dönemde İtalya'nın Türkiye'ye yönelik saldırgan politikaları olabileceğinden hareketle Çanakale Boğazı'nda çeşitli tedbirlerin alınması kararlaştırılmış ve bu tedbirler arasında azınlıkların g ettirilmesi fikri de yer almıştır. 1934 tarihinde 2510 sayılı kanuna göre "*Türkiyede Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının bu kanuna uygun olarak İcra Vekilleri Heyetince yapılacak bir programa göre düzeltilmesi Dahiliye ve Sıhhat ve İçtimaİ muavenet vekilliklerine verilmiştir.*" denilmektedir ve aynı zamanda kanunda Türk ırkından olmayanların askeri, idari veya çeşitli sebeplerden hükümet tarafından belirlenen yerlerde yaşamasını mecbur kılan bir maddede mevcuttu. Savaşın yaklaşması ve boğazların ciddi bir tehlike oluşturmasından ötürü Trakya'da azınlıklar

¹ 1980 yılına gelindiğinde 2007 sayılı kanun kaldırılmıştır.

için bu kanun ciddi boyutlara ulaşmıştır (Şimşek, 2006). 1934 olaylarının diğer bir nedeni ise o dönemde Hitler'in Yahudi düşmanlığı ile gelen antisemitizm akımıdır. 1930'lu yıllarda ulus-devlet inşası için Türklük bilinci yayılmaya çalışılıyordu. Türklük bilincinin yayılması için basılan dergiler arasında Milli İnkılap dergisi de yer almaktaydı. Fakat Milli İnkılap dergisi daha çok Yahudi karşıtı politikalar içeren bir yayın organıydı. Derginin başyazarlarından olan Cevat Rifat, Yahudileri Türkçe konuşmadıkları, Türk esnaftan alışveriş yapmadıkları için nankörlükle suçluyordu (Bozkurt C. , 2012). Hükümetten Yahudileri yaşadıkları yerlerden göç ettirmesi ile ilgili bir talep gelmeden Yahudi karşıtları bölgede bildiri dağıtmaya ve tehditler savurmaya başlamıştır. Bu durum bölgedeki Yahudilerin toplu olarak Trakya'dan İstanbul'a kaçmasına neden olmuştur. Sonrasında İsmet İnönü'nün yaptığı Yahudilerin yerlerine güvenli bir şekilde geri dönmelerini konu olan konuşma sayesinde ortam yumuşamıştır. Olayla ilgili sorumlular hapis cezasına çarptırılmış ve yağmalanan Yahudi mallarından bir kısmı bulunarak sahiplerine teslim edilmiştir. Bu olay sonucunda Filistin'e göç başlamış ve Türkiye'deki Yahudiler, Siyonizm'i benimsemeye başlamışlardır (Şimşek, 2009, s. 147-149).

1936 Beyannamesi ise yine bir Lozan ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır. 1936 Vakıflar Kanunu ile vakıflara ait taşınmaz malların listesi istenmiştir. 1972 yılında ise bu kanun Gayrimüslim vakıflar için de istenmeye başlanır. Fakat Gayrimüslimlerin kuruluş belgeleri olmadığından 1936 yılından sonra edinilen mallara devlet el koymaya başlamıştır. Bu uygulama 2003 yılında son bulmuş ve el konulan mallar sahibine ya da mirasçısına bırakılmıştır (Oran, 2006, s. 229).

1941-42 yıllarında Almanların Türkiye sınırına yaklaştıkları sırada silah altına alınmış kişilerin tekrar askere alınması kararlaştırıldı ki bu olay, tarihte "20 Sınıf İhtiyat Olayı" olarak adlandırıldı. Ancak bu olay Gayrimüslimleri kapsıyordu. Birçok Gayrimüslim askerliğini daha önce yapmış olmasına rağmen sokaklardan, iş yerlerinden toplanıp kamplara gönderildi. Özellikle Türk Yahudiler, o dönemde Avrupa'da Hitler'in Yahudiler üzerinde baskı kurması nedeniyle endişeye kapılıp, kendilerinin de Avrupa'daki Yahudiler gibi öldürüleceğini düşünmeye başladılar. Bu olayın sebepleri kesin olarak bilinmemekle birlikte savaş döneminde azınlıkların beşinci kol olarak görev yapmasını engellemek olarak da tahmin edilmektedir. Ayrıca

diğer bir sebep olarak da Gayrimüslimleri ticaretten uzaklaştırıp Müslüman burjuvazinin oluşmasını sağlamaktır (Bali, 1998b, s. 260-271). Zaten 1942 yılında serbest bırakılan Gayrimüslim askerler için hemen sonrasında varlık vergisinin çıkarılmasındaki amaçlardan biri de Türkiye’de Müslüman burjuvazinin oluşmasını sağlamaktı.

1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi, azınlıkları hedef alan 1934 Trakya Olayları ve Vakıflar Kanunu ile benzerlik göstermektedir. İhsan Erdem Sofracı, Varlık Vergisinin çıkarılma sebebini daha çok dönemin ekonomik sorunlarını çözmek için gelir kaynağı bulma yolu olarak belirtmiştir (Sofracı, 2013, s. 328). II. Dünya Savaşı sırasında ekonominin kötüye gitmesi nedeniyle ülkede kıtlık buna bağlı olarak da karaborsacılık sorunları ortaya çıkmıştı. Temelde ekonominin güçlenmesi için çıkarılan varlık vergisinin altında yatan diğer bir sebep de devlet ve burjuvazi, buna bağlı olarak da ulus-devlet ilişkisiydi. Ulus-devlet temelinin sağlamlaştırılması için burjuva sınıfının oluşması gerekiyordu ancak bu sınıf ulusçuluk akımıyla paralellik göstermeli yani Müslüman-Türklerden oluşmalıydı. Oysa Türkiye’de burjuva sınıfı büyük oranda azınlıkların elindeydi (Coşar, 2003, s. 5-6). Savaş sırasında haksız kazanç elde edenlerden ve varlıklı kişilerden alınacak olan varlık vergisi zamanla amacından sapmış ve Gayrimüslimlere karşı kullanılmaya başlanmıştır. Komisyonlar denetiminde alınan vergilerde usulsüzlükler ve Gayrimüslimlere karşı ayrımcı uygulamalar yapılmıştır (Öztürk M. İ., 2013, s. 151). Öyle ki yasada açıkça Gayrimüslimlerin hedef alındığı belirtilmese de Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen dört grup şu şekildeydi: M (Müslümanlar), vergiye esas alınan miktarın %12,5’ini, G grubu yani Gayrimüslimler %50’sini, D grubu yani Dönmeler %25’ini, E grubunu oluşturan Ecnebler ise %12’sini ödeyeceklerdi. Ayrıca vergi hesaplanmasında Gayrimüslimlerin yaptıkları işler de farklı olarak gösterildi ve küçük işleri olan Gayrimüslimler büyük sermayesi olan esnaf gibi gösterildi. Sonuçta Gayrimüslimlerin verdiği vergi oranı daha da yukarılara çıktı. Vergi borçlarını ödeyemeyenler de Aşkale’ye çalışmaya gönderildi. Bu durum Gayrimüslimlerin ekonomideki rolünü kaybetmelerine, İstanbul’daki tüccar Gayrimüslimlerin yerini Anadolu’daki toprak ağalarının almasına neden olmuştur (Oran, 2002, s. 392).

Türkiye'deki azınlıkların durumunu belirleyen haklar büyük oranda Lozan anlaşması ile çizilmişti. II. Dünya Savaşı'na kadar Milletler Cemiyeti'nin etkisiyle azınlık haklarına verilen önem Türkiye'de Müslüman olmayan azınlıklar bunların arasından da Ermeni, Rum ve Museviler için daha kapsamlı hale gelmişti.

Milletler Cemiyeti'nin dağılmasından sonra azınlıklar için getirilen ayrıcalıklar unutuldu ve bireysel insan haklarının, azınlıklar için de yeterli olduğu anlayışı hakim olmaya başladı. Türkiye de bu durumu benimseyerek azınlık haklarının ayrı bir hak olarak görülmesinin yerine genel insan haklarına tabi olması gerektiğini düşünmüştür (Akgönül, 2015, s. 363).

Türkiye'nin de taraf olduğu 1950 yılında kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde azınlıklarla ilgili madde yok denecek kadar azdı. Azınlıklar, çoğunluğun yararlanabileceği negatif haklardan yararlanacaklardı. Bu sözleşmenin azınlıklar için getirdiği pozitif hak ise daha çok azınlıklar için kolektif hak getiren 11. maddeydi. Bu maddede herkesin toplantı yapıp dernek kurma ve sendikalara üye olma hakkının olduğu belirtilir. 14. maddede ise sözleşmede tanınan hakların hiçbir azınlığa karşı ayrımcılık yapılmadan uygulanması ifade edilmiştir.

Azınlık haklarının zayıf kaldığı bu dönemde Türkiye'de azınlıklar için uygulanan bazı anlaşmalar da olmuştur. 1951 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında Kültür Anlaşması imzalanmıştır. Buna göre Türk azınlığın eğitimi için Batı Trakya'ya Türkiye'den öğretmenler gelmiş, karşılıklı olarak azınlık öğrencilerine burs verilmiş ve Türkiye eğitim programında birkaç değişiklik yapılmıştır. Ayrıca anlaşmanın uygulanmasının kontrolü için ortak bir komisyon kurulmuştur (Burma, 2008, s. 74). Ancak bu gelişmeler Yunanistan-Türkiye arasındaki Kıbrıs olaylarının patlak vermesiyle pek başarılı olamamıştır.

1946-53 yıllarında Türkiye, Marshall planının da etkisiyle ekonomisini dışa açtı ve Batı Avrupa'ya hammadde sağlamakla görevlendirildi. Bu dönem de kişi başına düşen gelir yükseldi ve ihracat arttı. 1954 yılına gelindiğinde ise Avrupa artık kendini toparlamaya başlamıştı. Bu durum Türkiye'de ihracatın düşmesine neden oldu ve Türkiye'nin ekonomisi dışa bağımlı hale geldi (Fırat, 2002, s. 487-489). Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortam da ekonomik koşulların getirisi nedeniyle kötüydü.

Adnan Menderes, ekonominin kötü gidişatına karşı tepkileri bastırmak istemiş; basını, öğrencileri ve aydınları susturmak için birtakım önlemler almıştır. Bu arada 1955 yılında Kıbrıs meselesinin basında geniş yankı uyandırması ile ülkede azınlıklara karşı tepkiler başlamıştır (Keser, 2012, s. 199). Menderes'e göre bu olayın patlak vermesi basının abartılı haber yapmasıydı. *Hürriyet* gazetesi, Kıbrıslı Türklerin Rumlar tarafından saldırıya uğradığını yazmış ve buna karşı İstanbul'daki Rumlara saldırılması gerektiği mesajını vermişti. *İstanbul Ekspres* adlı gazete ise Mustafa Kemal'in doğduğu evde bomba patlatıldığı haberini yapmıştı. Sonrasında olayın sebebi komünistlere bağlanmıştı. Ancak asıl sebep dönemin kötü ekonomik ve siyasi durumunu unutturup ilgiyi Kıbrıs olaylarına çekmekti (Güven, 2005, s. 3-4). 6-7 Eylül olaylarında sadece Rumlar değil, Ermeni ve Yahudiler de hedef alınmıştı. Oysa olayın Kıbrıs sorunu nedeniyle çıktığı söyleniyordu. Asıl sorun Rumlar değil, azınlıklardı. Gayrimüslimlerin mallarının yağmalanması, ev ve dükkânlarının taşlanması olayların Ankara ve İzmir'e de sıçramasına neden olmuştur. Demokrat Parti döneminin başlangıcında azınlıklara karşı izlenen liberal politika sonrasında yerini ayrımcı bir politikaya bırakmıştı. 6-7 Eylül olaylarının diğer bir sebebi de İngiltere'nin Londra Konferansı'nda Yunanistan ve Türkiye'yi karşı karşıya getirmesi ve Türk-Yunan anlaşmazlığının kamuoyuna duyurulmasıdır. Bu olaylar sonucunda Türkiye'deki Gayrimüslimlerin bir kısmında kendilerinin birinci sınıf vatandaş olamayacağına dair bir algı oluşmuş ve bu insanlar çeşitli yerlere göç etmişlerdi. Böylelikle ulus-devlet için gerekli olan tek etnikliliğe bir adım daha yaklaşmış olunuyordu (Güven, 2005, s. 175-177).

Kakışım'a göre 1960 yıllarında sol hareketin kuvvetlenmesi ile Türkiye'de azınlıklara yönelik politika az da olsa değişime uğramış ve azınlıkların ikinci sınıf vatandaş görülmeleri ya da sorunları için önerilen ekonomik yaklaşımlar yerine azınlık sorunsalının ulusal ve sınıf-dışı olarak ele alınması gerekliliği doğmuştur. Fakat bu dönem tam anlamıyla azınlık sorununa ciddi bir yaklaşım sergilendiğini göstermez. Azınlık hareketlerinin ülkenin bağımsızlığını tehlikeye atacağı korkusu devrimci hareketlerde bile görülmektedir. Hatta Lozan'da azınlıklara verilen hakların gerçekte uygulanmayışına bu gruplar da sessiz kalmışlardır. 1968 hareketleri azınlık sorununa ciddi çözümler getirmese bile sonraki yıllarda bu sorunun çözümü için yol göstermiştir (Kakışım, 2015, s. 183-184).

1962 yılında çıkartılan “Azınlık Tali Komisyonu” azınlıkların ülke bütünlüğüne zarar verecek olan işlemlerini gizli olarak izliyordu (Küçükşahin, 2004). Bu yasaya dayanılarak Kıbrıs'ta Müslümanlara yaşatılan kanlı olaylara karşı Türkiye de Gayrimüslimlere karşı yasaklar getirmeye başlamıştır. 1964 yılında Türkiye, tek taraflı olarak Seyrisefain sözleşmesini fesh etmiş bunun sonucunda Türkiye’de yaşayan Rumların oturma izinleri uzatılmamıştır (Kahraman, 2005, s. 48). Bir yıl içinde İstanbul’daki Rum nüfusu 90.000’den 30.000’e indi (Uzunoğlu, s. 56). Bu olayların en temel sebebi Kıbrıs’ta yaşanan gerginliktir. Lyndon Johnson’ın İnönü’ye yazdığı mektupta Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkarma yapmasının kabul edilmeyeceği belirtilmektedir. İstenilen desteği alamayan Türkiye, Türkiye’deki Rumları sınır dışı etme yoluna gitmiştir. Türk kamuoyunda Yunanistan’a ve Yunanlara karşı oluşan tepkiler Rumlar’ın sınır dışı edilmesini kolaylaştırmıştır (Şimşek, 2007, s. 238). Diğer yandan azınlık okullarında Türk müdür yardımcısı uygulaması yeniden yürürlüğe konmuş ve 1964 yılında Rum okullarında sabah duası yasaklanmıştır. 1965 yılında çıkarılan Özel Öğretim Kurumları Kanununa göre özel üniversiteler ya devlete bağlanacak ya da kapatılacaktı. Heybeliada Ruhban Okulu da yüksekokul olarak görülmüş ve kapatılmıştı (Yalçın, 2008, s. 131-132).

1974 yılında ise Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, Türkiye’deki azınlık tüzelkişilerin vasiyet yoluyla dahi taşınmaz mal edinemeyeceklerine dair karar çıkarmıştır. Bu durum zaman zaman yargıya taşınsa da sonuç hep azınlık vakıflarının aleyhine olmuştur (Alkan, 2009, s. 100-101). 1974 yılında çıkan karara göre 1936 tarihinden sonra edinilen taşınmazlar ya eski sahiplerine geri verilecek ya da mirasçısı olmaması halinde hazineye bırakılacaktır. Bu yüzden zamanında bedeli ödenerek satın alınan binalar mal bildirimini yapılmadığı gerekçesiyle azınlık vakıflarından alınmıştır. Mal bildirimini yapılmamasının sebebi ise azınlık vakıflarının vakıfnamelerinin olmamasıdır. Oran’ın yazısında verdiği örnek bu durumu daha açıklayıcı niteliktedir. Bomonti Ermeni Katolik İlkokulu 1930 yılında Beyoğlu’nda kurulmuş daha sonra 1958 yılında Bomonti semtine taşınmıştır. Okulun yeni binası 710.000 liraya satın alınmış ve bu durum valiliğin de izniyle tapuya işlenmiştir. 1979 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü 1936 beyannamesinde bu binanın vakfa ait gözükmediğini ve beyannamede mülk edinimine dair bir hüküm bulunmadığı gerekçesiyle binayı eski

sahibine iade etmelerini söylüyordu. Oran’a göre 1936 beyannamesi İslamcı vakıflara karşı çıkartılan bir kanundur ve vakıfname değildir (Oran, 2015).

1980 yılından sonra Gayrimüslim okullarındaki müdürler pasif konuma düşürülerek bu okullarda görev yapan Türk müdür yardımcılara aktif görev yüklendi. Liberal-Muhafazakâr düşünceyi benimseyen ANAP döneminde de Gayrimüslimler ötekileştirmeye maruz kalmışlardır. 1988 yılında çıkarılan Sabotajlara Karşı Koruma Kanunu’nda sabotaj yapabilecek gruplar arasında “Yerli yabancılar” olarak Gayrimüslimler de sayılmıştır (Bali, 1998a, s. 174).

2002 tarihli ikinci uyum paketi ile Türkiye’de azınlıkların bulunduğunu ve Türk kültüründen başka kültürlerin de yayılması gerektiğini savunan derneklerin kurulmasının yasağı kaldırılmıştır (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007, s. 7). 2003 tarihli dördüncü uyum paketi ile Gayrimüslim vakıfların taşınmaz mal edinebilmeleri için gerekli bakanlar kurulu şartı kaldırılarak Gayrimüslimlerin taşınmaz mal edinmeleri kolaylaştırılmıştır (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007, s. 15). Ancak Etyen Mahçupyan, bu uyum süreci ile Gayrimüslim azınlıkların haklarını savunan yasalar getirilse dahi temel zihniyetin değişmediğini ve eski anlayışın uygulamaya konulmak istendiğini savunur (Mahçupyan, 2004). Altıncı uyum paketi ile farklı din ve inançtan olanların ibadet yerlerine ilişkin özgürlükleri genişletilmiştir (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007, s. 17). 2006 yılında dokuzuncu reform paketi ile Türkçe’den başka dille öğretim yapan özel okulların müdür yardımcılarının Türk kökenli olması kaldırılmıştır (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007, s. 26).

2013 yılında Süryanilerin okul açma istekleri MEB tarafından reddedildi fakat bu durum Süryanilerce mahkemeye taşındı ve Süryanilerin de diğer Gayrimüslimler gibi azınlık konumunda olduğu kabul edilerek okul açma izni verildi. 2014 yılında Süryani Anaokulu Özel Mor Efrem açıldı. Ancak 2015-2016 yıllarında soy kodu uygulaması çıkarıldı. Bu uygulamaya göre azınlık okullarında sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve o okulun azınlığına ait olan öğrencilerin velileri tarafından bir form doldurulmalı ve bu formun okul müdürü tarafından onaylanması gerekmektedir. Böylelikle Müslümanlaştırılan azınlıklar bu okullarda eğitim göremiyordu (Azınlık Okulları Sorunlarla Açılıyor, 2015).

Bugün hala Avrupa Birliği'ne uyum sağlama çabalarına rağmen Gayrimüslim azınlıkların talepleri tam olarak karşılanmış durumda değildir. Örneğin Bomonti Okulu, 1974 yılındaki kararname yüzünden önceki sahibine verilmişti. 2009 yılında Ayaş belediyesi ile görüşmelere başlanmış olmasına rağmen Ermeniler bu okulda hala kiracı durumundalar (Agos, 25.05.2016). Son zamanlarda yaşanan terör olayları ve darbe girişimi gibi olaylar nedeni ile de azınlıkların durumunu iyileştirme süreci rafa kalkmıştır.

2.3.2. Lozan Sonrası Türkiye'deki Müslüman Azınlıkların Durumu

Milli mücadele dönemi, tek dinli ve çok etniliydi. Laz, Kürt, Çerkez, Tatar gibi farklı etnik gruplar; Ermeni, Fransız ve Yunan ordularına karşı Türklerle birlikte mücadele etmişti. Bu mücadele bir nevi Müslüman ve Gayrimüslim arasındaydı. Zaten milli kelimesi de o zamanlar millet sisteminde olduğu gibi dini bir ifade belirtiyordu (Aktürk, 2010, s. 87-88). Cumhuriyetin ilk yıllarında etnik azınlıklar Müslüman sayıldı, bu yüzden de Türk olarak görüldü çünkü yukarıda da söylenildiği gibi Lozan Antlaşması Gayrimüslimleri azınlık olarak görüyordu. 1924 anayasası ile diğer etnik gruplar hukuksal olarak reddediliyordu (Yeğen, 2006, s. 52-53) yani “devlet Türkten başka bir millet tanıyamazdı” (Yeğen, 2006, s. 125). 1925 Musul Sorununun baş gösterdiği yıllarda Şeyh Sait İsyanı ile Kürtlerin bağımsız olma istekleri ve Cumhuriyet karşıtı oldukları dile getirilmişti (Mumcu, 1993, s. 58). Lozan'ın imzalamasından iki yıl sonra çıkan Şeyh Sait İsyanı Kürt tarihi açısından önemli bir gelişme niteliğindedir. Bazı yaklaşımlara göre isyanın çıkmasıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt politikası değişmiş ve daha güvenlikçi bir bakış açısı izlenmiştir. Diğer bir görüş ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürtler için uyguladığı politikanın değişmesi üzerine bu isyanın çıktığını savunur (Paksoy, 2010, s. 14). Bu iki görüşten farklı olarak Şeyh Sait İsyanının etnik değil dini kökenli bir ayaklanma olduğu ve Atatürk'ün yaptığı yeniliklere karşı olduğu yönünde de görüşler vardır (Kar, 2007, s. 6-8). Bu ayaklanmanın hem dini hem etnik hem de sosyoekonomik nedenleri

olduğunu söylemek mümkündür. Hükümetin laikleşme çabaları, Şeyh Sait liderliğindeki koyu İslamcılar için tehlikeli bir ortam yaratıyordu. Şeyh Sait, halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkıyor ve geri getirilmesi için uğraşıyordu. Ayrıca bazı Kürtler, kendi ulusal kimliklerini inşa ederek bağımsız bir Kürt Devleti kurmak istiyorlardı. Diğer yandan Kürtler, Lozan'da alınan mübadele kararı ile Yunanistan'dan gelen Türklerin kendilerinden daha iyi konuma gelmesinden korkuyorlardı (Turan, 2010, s. 184-185). 1920 yılında kurulan ve zaman zaman Türk milliyetçiliği düşüncesini benimseyen Türkiye Komünist Partisi (TKP), Şeyh Sait isyanını gerici bir ayaklanma olarak nitelendirmiştir ve devletin yanında yer almıştır (Kakışım, 2016, s. 168-170). Kürtlerin, milli mücadele döneminden sonra özerklik isteklerinin karşılanmaması ve halifeliğin kaldırılıp Kürt-Türk arasındaki ortak bağ olan din faktörünün de yok olması belirli dış kışkırtmalarla da buluşunca doğu illerinde isyan çıktı. Elazığ, asiler tarafından ele geçirildi. Bunun üzerine hükümet harekete geçip çeşitli önlemler aldı. İki yıl süre ile ülkenin her yerinde geçerli olacak Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldı. Bu kanuna göre hükümet, ülkenin güvenliğini tehdit edecek herhangi bir yayın organını ve örgütünü kapatma hakkına sahipti. Bunun üzerine Son Telgraf ve Tevhid-i Efkâr gibi gazeteler kapatıldı. Bazı gazeteciler İstiklal Mahkemelerince yargılandı. (Zürcher, 2007, s. 248-250). Kemalist harekete karşı yapılan bu direniş başarılı olamamıştı. Hükümet ise Türkleştirme ve Batılılaşma politikalarını daha da arttırmıştı. Eylül 1925'te Şark Islahat Planı yürürlüğe konuldu. Bu plan ile Hakkâri, Muş, Bitlis gibi doğu illerinde ileri güvenlik önlemleri alınacak, Ermenilerden kalan yerlere, göç eden Türkler yerleştirilecek ve isyan eden aşiretler Batıya gönderilecekti. Ayrıca aşiretlerin zayıflatılması için ellerinde bulunan silahlar toplanacak, denetleme sistemi kurulacak bunun için de Kürt olmayan memurlar görevlendirilecekti (İlyas, 2014, s. 333-334). Üstelik bazı doğu illerinde Türkçeden başka bir dil konuşulması yasaklanacaktı. Özellikle kadınların Türkçe öğrenmesi teşvik edilecekti (Yeğen, 2006, s. 59). Türkleştirme politikalarının da etkisiyle doğuda çıkan diğer önemli bir isyan olan Ağrı İsyanı, İhsan Nuri önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Özgürlük anlamına gelen Hoybun Cemiyeti üyeleri Ermeni Taşnak Cemiyeti'nin de yardımıyla bağımsız Kürdistan'ı kurmak amacıyla Ağrı Dağı'nda isyan çıkarmışlardır. Bu isyanın arkasında Ermenilerden başka İngiltere'nin, Fransa'nın, Rusya'nın ve kısmen İran'ın da payı olmuştur (McDowall, 2007, s. 203-

205). 1926 yılında başlayan isyanlar, Eylül 1930 tarihinde Türkiye'nin askeri harekâtıyla sonlandırılmıştır.

İstiklal Mahkemelerinin kapanması ile birlikte isyanların kontrol altında tutulması için Umumi Müfettişlikler kanunu çıkarılmıştır. Daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nda da kurulan Umumi Müfettişliklerin görevi, merkezden gelen talimatları yerel bölgelerde uygulamaktı. Bu kanun ile 1924 Anayasası'nda benimsenen merkeziyetçi yönetim şekli desteklenmiş oluyordu (Bulut, 2015, s. 92). Birinci Umumi Müfettişlik; Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Hakkâri, Siirt, Van ve Mardin illerini kapsıyordu. Bu bölgeler, hemen hemen Şeyh Sait İsyanının çıktığı yerleri içine alıyordu. Bu kanundan bir yıl sonra devletin dininin İslam olduğunu belirten yasanın kaldırılması ile Türkiye Cumhuriyeti laikleşme sürecine girmiştir. Bu yasa ile dinsel farklılıkların önemi azaltılmış ve Türklük kavramı ön plana çıkmıştır (Arakon, 2010, s. 189). Tek partili dönemde Kürt sorununun hissedilir boyutlara ulaşmasının sebebi devlet elitinin, isyanlara güç kullanımı ile müdahalede bulunması ve sonrasında Kürtlere tedbirli yaklaşmasıdır (Altun, 2013, s. 58). Türkleştirme hareketinin önem kazandığı bu yıllarda Türkiye'nin yürüttüğü etnik temelli dış politikayı onaylar nitelikte olan İskân Kanunu kabul edildi. 1934 yılında kabul edilen bu kanuna göre Türk olanlar Türk olmayan bölgelere, Türk olmayanlar Türk bölgelerine yerleştirilecek böylelikle Türk kültürü benimsetilmeye çalışılacaktı (Yeğen, 2006, s. 64). 1934 İskân Kanunu çerçevesinde Türkiye üç bölgeye ayrılmıştır. Birinci bölge Türk kültürü nüfusunun toplanılması istenilen yerler, ikinci bölge Türk kültürünün temsil edilmesi gereken yerler ve üçüncü bölge iskan yasak olan yerlerdi. Türk kültürüne bağlılık derecesine göre bu bölgelerde oturma icra vekilleri tarafından belirlenecekti (2510 Sayılı İskân Kanunu, 1934). Ayrıca bu kanun Türkiye'de yaşayan halkı da *“Türkçe konuşan ve Türk etnisitesinde olanlar; Türkçe konuşmayan fakat Türk kültüründen sayılanlar ve ne Türkçe konuşan ne de Türk kültürüne ait olanlar”* olmak üzere üçe ayırıyordu. Burada Türkçe konuşmayıp Türk kültürüne ait olanlar denilerek Kürtler, Türkçe konuşmayıp ayrıca Türk kültürüne ait olmayanlar denilerek de Araplar kastediliyordu (Kirişçi & Winrow, 2009, s. 116-117). Bu kanun ile etnik olarak Türkler haricinde diğer toplulukların göç etme, yerleşme, mültecilik ya da vatandaşlık durumları icra vekillerine bırakılıyordu. İskân Yasası'nın kapsamının genişletilmesini 1935 yılında tamamladığı Kürt Raporu'nda ifade eden İsmet İnönü,

devletin Doğu bölgelerindeki sorunun istikrarsız bir yönetim şekliinden kaynaklandığını raporunda sunmuş ve önceki Umumi Müfettişliklerin görevini tam yapamadığını bu yüzden derhal üçüncü bir Umumi Müfettişlik kurulması gerektiğini raporda belirtmiştir. Doğu bölgelerinde yaşayan halkın devletle iletişim kopukluğunun olması yüzünden bu bölgelerde aşiret reislerinin üst otorite olarak görüldüğü ve devletin bu bölgelerde varlığını hissettirmesi gerektiği de raporda sunulmuştur (İlyas, 2014, s. 340).

İsmet İnönü'nün Kürt Raporu'ndan sonra bölgedeki asayişini sağlamlaştırmak adına Dersim'de etnik ve mezhep sorunundan dolayı hükümete karşı çıkarılan isyanların kontrol altına alınması için Dersim bölgesini kapsayan Dördüncü Müfettişlikler kurulmuştur. Bu isyanlar Türkiye Cumhuriyeti tarafından bastırılmış ve Dersim'in adı dönemin ulus-devlet oluşturma çabaları içinde Tunceli olarak değiştirilmiştir (Koçlar, 2011, s. 270). 1947 yılında ise kısa ömürlü olan Beşinci Umumi Müfettişlikler kurulmuştur. Umumi Müfettişlikler tek-parti dönemindeki merkezî yönetimi desteklemek adına kuruldukları bölgelerde ekonomi konularının yanında halkın günlük yaşamlarını da kayıt altına almışlardır (Yılmaz, 2013, s. 50).

1925-38 dönemi boyunca İsmet İnönü'nün önderliğinde Kürt hareketleri sert bir şekilde bastırılmış ve Demokrat Parti dönemine kadar sessizliğini korumuştur. Demokrat Parti döneminde ise Umumi Müfettişlikler ile İskân Kanunu kaldırılmış, bu dönemde sürgüne gönderilenler geri gelmiş, hatta milletvekili olmuşlardır (Uçar, 2016, s. 175). Demokrat Parti, yurttaşlık özgürlüğü fikrini ön plana çıkarıp oyları kazanmaya çalışmıştı. Daha da önemlisi nüfusun büyük kısmının yaşadığı kırsal kesimde, halifelik ve tarikat etkisinin kaldırılması gibi dini yeniliklere karşı da bir içerleme söz konusuydu. Demokrat Parti, bu bölgelerde yaşayanların dini duygularını kullanmada hızlı davrandı. Said Nursi, Mevlana Halid Nakşibendi gibi isimlerin desteğini alarak kısa sürede Anadolu'da ve özellikle Doğu bölgesinde güç kazandı (McDowall, 2004, s. 398). Meclise giren ya da ekonomik ayrıcalıklar alan Kürtler, yeniden Kürtçülük fikrini canlandırmıştır. Bu dönemde uygulanan liberal görüş ile hem tarım sektöründeki gelişmeler teşvik edilirken hem de makineleşmenin önü açılıyordu. Bu da kırsal kesimden şehir merkezlerine göçü hızlandırmıştır. Böylelikle

Kürtlerin eğitim seviyesi yükselmiş ve Kürt kültürünü yaşatmaya özen gösterilmiştir (Uçar, 2016, s. 179-182). Demokrat Parti döneminde Kürtlere gösterilen serbest tutumun yanı sıra bazı kısıtlamalar da olmuştur. Bunlardan bir tanesi de 1950 yılında çıkarılan 5680 sayılı Basın Kanunu'dur. Bu kanunla yasaklanmış dilde yayım yapanların cezalandırılacağı kabul edilmiştir. Demokrat Parti'nin başlangıçta Kürtler için uyguladığı yumuşak politika ileriki yıllarda sert bir tutuma çevrildi.

1959 yılına gelindiğinde Irak, Sovyetler Birliği'nin desteğini almıştı. Kürtlere özerklik verilmesi gündemdedi (Duru, 2010, s. 92). Irak'ta Kürt milliyetçiliği hassaslaşmıştı ve Irak'taki ilişkiler Türk-Kürt ilişkilerini de etkilemişti. Mart 1959'da Kerkük'te Kürtler tarafından Türkmenlere yapılan katliamın ardından Niğde milletvekili Asım Eren, öldürülen Türkmenlere karşılık aynı sayıda Türkiye'deki Kürtleri öldürmeyi önerdi. Bunun üzerine 80'i aşkın üniversite öğrencisi bunu protesto etti. Bunlardan 50 kişi tutuklanıp hücrelere gönderildi. 1 kişi hayatını kaybettiği için geriye kalan 49 kişi Menderes ve Celal Bayar'ın isteğiyle idam cezası aldı (McDowall, 2004, 405). 27 Mayıs Darbesi'nden sonra tutuklular serbest bırakılmıştır.² 49'lar Olayının olduğu sırada bozuk olan ekonomi yüzünden ABD'nin desteği alınmak isteniyordu, tutuklanan 49 kişinin komünist olarak gösterilerek bu desteğin alınması ihtimali de olayın diğer bir sebebidir.

27 Mayıs 1960 sonrasında ülke yetkilileri Irak'taki Kürt savunmasının Türkiye'ye de sıçramasından tedirgin olmuşlardı. Demokrat Parti'yi deviren Milli Birlik Komitesi, bölgedeki tanınan aşiret reislerini bağımsız Kürdistan kurma amacıyla suçlayarak Sivas kampına göndermiştir. 55 kişi hariç diğerleri Kasım ayında serbest bırakılmıştır. Kalan 55 kişi ise Antalya, Isparta, Afyon ve İzmir'e sürgüne gönderilmiştir. Milli Birlik Komitesi, böylelikle feodal sistemin parçalandığını kamuoyuna duyurmuştur fakat sürgün edilenlerden sadece altısının büyük arazisi olduğu göz önüne alınırsa olayın gerçek sebebinin bu olup olmadığı şüphelidir (McDowall, 2004, 406).

Demokrat Parti hükümetinin devrilmesinden sonra 1587 sayılı kanun çıkarıldı. Bu kanuna göre "Türkçe olmayan Kürtçe ve Ermenice yer adlarının Türk milli

² 1964 yılında 15 sanığa birkaç yıl hapis cezası verilmiştir.

kültürüne, ahlak kurallarına, örf ve adetlerine uygun düşmediği, kamuoyunu incittiği” belirtilmiş böylelikle bu isimlerin değiştirilmesi bir kez daha gündeme gelmiştir (Menek, 2013). 1961 yılının Ocak ayında ise Kürtlerin asimile olmalarını kolaylaştıracak yatılı bölge okulların kurulmasına dair kanun çıkarıldı (McDowall, 2004, 406). Yine aynı yıl, dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Şerif Fırat’ın 1948 yılında yazdığı Doğu İlleri ve Varto Tarihi kitabının ikinci baskısına önsöz yazmıştır. Bu önsözde kısaca Kürtlerin ayrı bir etnik kimlik olmadığı, Türklerin soydaşı olduğu ancak kötü yöneticilik ve Kürtlerin kapalı yaşama şekilleri sonucunda böyle ayrımcı bir kaniya varıldığı yazılıdır (Fırat M. Ş., 1961, s. 3-4). Bu söylem üzerine 8 Mayıs’ta Mardin, Diyarbakır, Bitlis ve Van’da bazı Kürtler, ayrı bir etnik kimliğe sahip olduklarını ve hükümetin ulusal haklarını tanımaları gerekliliğini bildiren bir gösteri düzenlediler. Kürt kaynaklarına göre 315 gösterici öldürüldü, 754’ü ise yaralandı. Bu olaylara rağmen, Cemal Gürsel askeri yönetimin geçici olması gerektiğini tekrar sivil yönetime geçilmesini savunmuştur. 27 Mayıs 1961’de Cumhuriyet tarihindeki en liberal anayasa kabul edilmiştir (McDowall, 2004, 406-407). Bu anayasada temel hak ve özgürlükler, 1924 anayasasına göre çok daha kapsamlıydı ve bu haklar anayasa ile güvence altına alınmıştı. İfade özgürlüğü maddesi ile vatandaşların örgütlenme ya da basın yolu ile kendilerini açıkça ifade edebilmesi sağlanmıştı. İzin alınmadan gösteri ve yürüyüş yapma hakkı ayrıca kamu düzenine zarar vermemek koşuluyla dernek kurma hakkı da bu anayasa ile getirilmişti (Biol, 2012, s. 43-46). 1961 Anayasası’nın getirdiği ifade ve basın özgürlüğü Kürt edebiyatını da teşvik etmiştir. 49’lar davasında tutuklandıktan sonra serbest bırakılan Musa Anter, 62 ve 63 yıllarında sekiz sayı ömürlü Dicle-Fırat dergisini çıkarmıştır. Bu derginin bir özelliği de iki dilde yazılmış olmasıdır. 1963 yılında Medet Serhat ve Yaşar Kayar tarafından çıkarılan kısa ömürlü Deng dergisi ve buna benzer diğer dergiler komünist ve bölücü siyaset yapmakla suçlanmışlardır (McDowall, 2004, 407).

60’lı yılların başında Atatürkçü ve Sosyalist Yön dergisinin³ başlattığı hareket sağ kesimin benimsediğinden farklı bir milliyetçilik fikrinin etkisi nedeniyle bu dönemdeki etnik azınlıkları ilgilendirir niteliktedir. Yöncülere göre milliyetçilik, az gelişmiş ülkelerin bağımsızlıklarını sağlayabilmesi için anti-emperyalist bir güçtü. Dış

³ Yön Dergisi, 1971 muhtırasından sonra kapatılmıştır.

güçlerin yönlendirmesi ile hareket eden Türkiye'deki düşmanlara ya da sömürgeci Batı'ya karşı olan Yöncü hareket, azınlıkların Türkiye'nin bütünlüğünü bozacağını düşündüklerinden azınlık hareketine karşı durmuşlardır. Derginin başyazarı Doğan Avcıoğlu, Kürt sorununu kabul etmiş ancak bu durum Avcıoğlu'nun Kürt meselesine karşı yumuşamasına neden olmamıştır. Derginin bir başka yazarı Muzaffer Erdost da Kürtlerin Saka Türkleri soyundan geldiğini makalelerinde belirtmiş ve Doğu'nun etnik kimlik farklılığına değinmeden bölgenin ekonomik refahının nasıl sağlanacağına dair görüş bildirmiştir (Kakışım, 2016, s. 188-190).

Deng dergisinin başlattığı doğunun az gelişmişliğini sömürüye bağlayan Doğuculuk akımının etkisiyle 1967 yılında Doğu'daki problemlerin duyurulması için mitingler düzenlendi. Türkiye İşçi Partisi'nin ve sol hareketin bir kısmının da desteğini kazanan bu mitingler hükümet tarafından hoş karşılanmadı. Hükümet, bu mitingleri organize edenleri ve destekleyenleri vatanın bölünmezliğine karşı olmayla suçladı. Ancak bu mitingler, Doğu'daki sorunlar hakkında toplumda bilinçlenmeyi artırdı ve Kürt etnik kimliğini duyurmaya çalışan örgütlerin kurulmasına öncülük etti. Bu örgütlerin en önemlilerinden biri 1969 yılında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları'dır. Bu gibi örgütler, Kürtlere Kürt dili ve kültürüyle ilgili bazı haklar verilmesini istiyorlardı. Bu örgütler ileriki yıllarda geleneksel konulardan uzaklaşıp daha marjinal bir boyut kazanacaklardı. Bu durum geleneksel Kürtleri, Radikal Kürtlerden uzaklaştırmış; Radikal Kürtleri de Marksist Türklerle yakınlaştırmıştır. Ancak bu durum sağ milliyetçiler ile radikal Marksistleri karşı karşıya getirmiştir. İki grup arasındaki anlaşmazlık ciddi boyutlara ulaşmış; 1971 yılında ordu, örgüt üyelerini tutuklamıştı (Kirişçi & Winrow, 2009, s. 130-131). 71 yılından sonra Kürtler, hem kendi aralarında bölünmeye başlamış hem de sol Türk gruplarından ayrıışmışlardır (Aktürk, 2013). 71 darbesi, 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü ortamı kısıtlayarak yeniden baskı dönemini başlatmıştır. Baskılar hem Kürt hem de sol harekete karşı olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise şiddet içerikli sağ-sol çatışmaları başlamıştır (Arakon, 2010, s. 180). 1978 yılında Abdullah Öcalan tarafından silahlı şiddeti destekleyen PKK terör örgütü kurulmuştur. Örgüt, 1982 yılında silahlı mücadeleye başlamıştır (Paksoy, 2010, s. 17-18).

1980 darbesinden sonra millileşme süreci hiç olmadığı kadar hızlanmış, vatandaşlık terimi bu ortama uyularak yeniden tanımlanmıştır. Vatandaşlık tanımı “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür*” şeklinde yapılmıştır (Polat, 2011, s. 153-154). Yine bu dönemde dilsel farklılıkların ülkenin bütünlüğünü bozacağı yönünde eğilimler de güçlenmiş, 1982 Anayasası ile devletin resmi dili dışında yayın yapılması yasaklanmıştır (Kubilay, 2004, s. 57). 1980 darbesiyle öncelik, devletin güvenliğine verilmiştir. Liberal yaklaşımdan uzaklaşmış, bireylerin devlet için var olduğu görüşü benimsenmiştir (Dursun, 2008, s. 425-426).

1982 anayasasının 42. maddesinde “*Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır*” denilmektedir. Bu maddenin ilk fıkrasında azınlıkların anadillerinde eğitim yapmasına karşı çıkmış ancak son fıkrada bu durumun milletlerarası anlaşma hükümlerinde saklı olduğu da belirtilmiştir. Lozan’ın 40. maddesine gönderme yapılmış olabileceği düşünülse de bu durum uygulamaya geçmemiştir. Çünkü bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı’nın denetimi altındadır.

Lozan’ın 39. maddesi gereğince kendini Türkçe’den başka bir dille daha rahat ifade edebilen kişilerin mahkemelerde bu dili kullanarak savunmasını gerçekleştirmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca 39/4’te yayın konularında istenilen dilin kullanılması hükmü de getirilmiştir (Oran, 2004, s. 77-78). Ancak 1982 Anayasası’nda basın özgürlüğü maddesine yer verilse de basın hürriyetinin sınırlandırılması hükmü ile bu özgürlük istenilen aşamaya ulaşamamıştır. Aynı zamanda, 1982 Anayasası ayrıca ortaöğretimde din kültürü eğitimini zorunlu tutmuş ve bu karar öğrencilerin Sünni İslam anlayışını benimseyen derslere katılmak zorunda bırakıldıkları gerekçesiyle eleştirilmiştir (Fırat İ. , 2010, s. 181).

1982 Anayasası görünürde “*din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve kanaat hürriyeti, süreli süresiz yayın hakkı*” gibi birçok özgürlükler sağlamıştır fakat bu maddeleri sınırlandıracak ya da hayata geçmesini engelleyecek başka maddeler de anayasada

yerini bulmuştur. Bu yüzden 1982 Anayasası, Türkiye'deki çokkültürlü yapının gelişmesine olanak tanımamıştır. Örneğin, 1983 yılında 2932 sayılı kanunla Kürt kelimesinin kullanımı yasaklanmıştı ve aktivist sınıfın tepkisine yol açmıştı (McDowall, 2007, s. 426).

1984 yılından sonra ise PKK düzenli olarak terör saldırılarında bulunmuş, bu saldırılar sonucunda birçok güvenlik görevlisi ve sivil hayatını kaybetmiştir. PKK'nın yarattığı bu ortam yerli halka da saldırılarda bulunması nedeniyle sıradan Kürtler için korku oluşturmuştu. Bu yüzden hükümet, kendilerini koruyabilmeleri amacıyla 1985'te geçici köy korucuları kanununu çıkararak köylüleri korucu olarak görevlendirmişti ancak bu koruculardan PKK ile iş birliği yapan ya da yasadışı işlere karışanlar da olacaktı. Fakat yine de bu korucular PKK'nın hedefi olan bölgelere ulaşmasına engel oluyorlardı çünkü hükümet tarafından Suriye sınırına tel örgü çekilmiş fakat Irak'ın dağlık bölge olmasından ötürü etrafı çitle sarılamamıştı. 1987-1989 yıllarında Mardin, Siirt, Hakkâri illerindeki ağa aileleri ve köy korucuları öldürülmüştür. Bu yıllardan sonra köy korucularının sayısında azalma olmuş, böylelikle PKK, hükümetin uyguladığı köy korucuları sisteminin zayıflığını göstermeye çalışmıştır (McDowall, 2007, s. 423-425).

1980'li yılların sonunda hükümetin uyguladığı yasaklı politikalara rağmen Kürt etnik kimliğine yönelik daha fazla yayın çıkıyordu. 1989 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kendisinde de Kürt kanının bulunduğunu söylemesi üzerine Kürt gerçeğinin tanınması yönünde önemli bir adım atılmış oldu. 1991 yılında ise Kürt dilinin kullanımının yasağı kaldırıldı. Yine aynı yıl Erdal İnönü, Kürtlerin kültürel kimliğinin tanınmasını istedi. 1992 yılında Süleyman Demirel, Türkiye'deki Kürt varlığını tanıdığını söyledi (Kirişçi & Winrow, 2009, s. 135).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle azınlıklar üzerindeki baskılar azalmaya başlamış, ayrımcılığın önlenmesi yerine azınlıkların farklılıkların korunması fikri benimsenmiştir. Bu dönemden sonra özellikle AB'ye uyum sürecinde Türkiye'de azınlıklarla ilgili ciddi çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye'nin yaptığı bu çalışmalara dayanarak AB Komisyonu'nun 1998 yılında yayımladığı ilk ilerleme raporunun azınlıkları ilgilendiren kısmı Türkiye'nin azınlık

haklarını korumada daha fazla ilerleme kaydetmesi gerekliliği ve Güneydoğu sorununa hala bir çözüm bulamadığı yönündedir. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye tam adaylığı kabul edildikten sonra Türkiye için ikinci bir ilerleme raporu tutulmuştur. Bu raporda, yine insan hakları ve azınlık haklarının iyileştirilmediği belirtilmiştir. 2000 yılında yayımlanan üçüncü ilerleme raporunda da AB'nin istekleri yinelenmiştir (Özer, 2007, s. 69-72). Türkiye birtakım koşulların yerine getirilmesi için 2001 yılında Katılım Ortaklığı Belgesini takip ederek ulusal bir program yayımlamıştır. 2001 yılında anayasanın 34 maddesini kapsayan bir reform paketi hazırlanmıştır. Bunların azınlıklarla ilgili olanları şu şekilde özetlenebilir:

İlk olarak anayasanın başlangıç metnin 5. fıkrasında “hiçbir düşünce ve mülahazanın” yerine “hiçbir faaliyetin” ifadesi getirilmiş böylelikle düşünce sınırları genişletilmiştir (Oran, 2004, s. 118). “Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması” bölümünün 13. maddesindeki bu bölümde bütün maddeler için geçerli olan temel hak ve hürriyetleri sınırlayıcı gerekçeler kaldırılarak her bir hak ve özgürlük için ayrı ayrı sınırlamalar getirilmiştir (Çolakkol, 2010, s. 99). Anayasanın 26. maddesinde “düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz” ifadesi metinden çıkarılmıştır böylelikle Türkçeden başka bir dilin kullanımının serbestliği ifade edilmiştir. Ancak bu serbestlik günlük hayatta kullanılabilir. Basın hürriyetiyle alakalı olarak dil yasağını kaldıran düzenlemeler getirilmiş, Türkçeden farklı dil veya lehçelerde yayın yapılmasının önü açılmıştır. Dernek kurma kolaylaştırılmıştır. Türk vatandaşlığı ile ilgili madde yeniden düzenlenmiş ve ayrımcılık ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır (Oran, 2004, s. 118-199).

2004 yılının Mayıs ayında yeni bir reforma gidilerek anayasada on maddelik bir değişiklik yapılmıştır. Anayasanın 90. maddesine yasa ile uluslararası antlaşmanın çelişmesi durumunda önceliğin uluslararası antlaşmaya verilmesi kararı eklenmiştir (Oran, 2004, s. 120).

Türkiye'nin 2003 yılında onayladığı Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesi doğrudan azınlıklar ile ilgilidir. Bu maddeye göre “*Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma kendi*

dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.” Söleşme genel olarak bireylerin kanun önünde eşitliğini, ayrımcılığın uygulanmaması gerektiğini, din ve ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü savunur.

AB uyum paketi dâhilinde çıkarılan azınlıklar ile ilgili mevzuatın bazıları şunlardır:

Türk Ceza Kanununun 312. maddesine ek olarak kişileri; sosyal sınıf, dil, din, mezhep gibi farklılıklardan dolayı aşığılamanın suç sayıldığı belirtilmiştir. Böylelikle azınlıkların korunması amaçlanmıştır (Oran, 2004, s. 121).

Dernekler kanunu ile ilgili bir düzenlemeye gidilerek Türkçeden farklı dilleri ya da Türk kültürü dışındaki kültürleri koruyan dernek kurulması yasağı kaldırılmıştır. Türkçeden farklı dil veya diyalektlerde yayın yapılabilmesi kararlaştırılmıştır. Gayrimüslim vakıfların taşınmaz mal edinebilmeleri ve bunları tapuya tescil ettirebilmeleri sağlanmıştır. Farklı din ve inanışlar için ibadet yerleri yapılmasına imkan tanınmıştır. Çocuklara isim koyma konusundaki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Eleştiri amacıyla yapılan ifadeler ifade özgürlüğü kapsamına alınmıştır (Oran, 2004, s. 122-123).

2002 ve 2004 yıllarında çıkarılan sekizinci uyum paketi ile Türkiye, uluslararası hukukun üstünlüğünü kabul etmiş, Türk vatandaşlarının ifade ve toplanma özgürlüğü genişletilmiş ve Kürtlerin kültürel anlamdaki hakları tanınmıştır (Özer, 2007, s. 78). AB tarafından 2012 yılında uyum süreci ile ilgili Türkiye için ilerleme raporu hazırlanmış fakat raporda Kürt sorunun hala tam olarak çözülmemiş olduğu ve azınlıklara karşı hoşgörülü bir ortamın hazırlanması gerektiği belirtilmiştir (Özkan, s. 5).

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MÜSLÜMAN BİR AZINLIK OLARAK LAZLAR

3. 1. LAZLARIN KÖKENİ

Günümüzde Lazların kimliği ile ilgili farklı tanımlar yapılmaktadır. Türkiye'deki genel algı, özellikle Doğu Karadeniz'de yaşayanların Laz olduğudur. Ancak İsmail Güney Yılmaz; Lazları, yaşadığı coğrafi bölgelere ve halkların bakış açısına göre ayırarak dokuz farklı Laz tanımı yapmıştır. Yılmaz, birinci tanımında Türkiyeliler için Lazların, Sinop-Gürcistan arasında yaşayan halk olduğunu söyler. İkinci olarak Gümüşhane'nin Kuzeybatısının Laz olduğunu söylerken üçüncü

tanımında günümüz Ardahan sınırlarında bir ilçe olan Posoflular'ın, komşuları tarafından Laz olarak adlandırıldığından bahseder. Yunanlar'a göre ise Pontos Rumları Laz'dır. Erzurumlular ise Hemşin ve İspirililer'e Laz derler. Gürcistan'ın batısındaki Megreller ile Acarya⁴ - Guria'da⁵ yaşayanlar da Laz'dır. Van'nın Dönerdere köyünden olanlar da Laz olarak isimlendirilir. Son olarak İran sınırlarında Hazar Denizi kıyılarında yaşayan küçük bir topluluk da Laz'dır (Yılmaz, 2013).

Lazların kökenine bakıldığında Kolkhis Krallığı'na kadar dayandığı görülür. Antik çağlardan Bizans dönemine kadar uzanan süreçte Doğu Karadeniz'de yaşayan halk "Kolhi", Kolhilerin yaşadığı coğrafi bölge de "Kolhis" ya da "Kolkhis" olarak adlandırılmıştır. Kolkhis Krallığı ile ilgili ilk yazılı kaynaklar M.Ö. 8.y.y.'da Urartular döneminde ortaya çıkmıştır. Bizans döneminden⁶ sonra - M.Ö. 1.y.y.- , Kolhi teriminin yerine "Lazi" kullanılmıştır. Lazilerin yaşadığı bölge de "Lazika" olarak adlandırılmıştır (Zehiroğlu, 1999, s. 1). Kolkhis Krallığının yönetimi Megreller'den Laz yöneticilere geçtiği için ulusal ad değişikliğe uğrayarak Lazika Krallığı olmuştur (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 16) .

İlk İslam Ansiklopedisine göre ise günümüzde Karadeniz kıyılarının Güneydoğusunda yaşayan Lazların eski tarihi, Kafkasların etnik terminolojisindeki belirsizlik yüzünden -aynı adlar farklı gruplar için kullanılmıştır- karmaşıktır. Laz teriminin, Hristiyan çağından sonra kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Bilinen en eski Laz yerleşkesi, Tuapse civarında Lazos ya da eski Lazik adlı kasabadır (Houtsma, 1993, s. 20). Romalı tarihçi ve filozof olan Arrianus, Karadeniz kıyılarına ziyareti sırasında seferlerini anlatan bir eser kaleme almıştır. "Arrianus'un Karadeniz Seyahati" adlı bu eserde Arrianus gezdiği yerleri Roma İmparatoru Hadrian'a yazdığı mektuplarla anlatmıştır. Kitabında seyahati sırasında karşılaştığı etnik gruplardan bahseden Arrianus, Trabzon'a sınır Kolkhis kavminin olduğundan daha sonra Makhelones, Heniokhoi, Zydreitai kavimlerinin geldiğinden son olarak da Lazoi kavminden bahseder. Arrianus, Lazoi kavminin kralının Malassas olduğunu ve yetkilerini Hadrian'dan aldığını yazmıştır (Arslan, 2005, s. 21).

⁴ Güneybatı Gürcistan'da Batum merkezli özerk bir bölge

⁵ Gürcistan'ın Karadeniz kıyısında Acarya'ya komşu bir bölge

⁶ Buradaki Bizans sözcüğü o tarihlerde Roma için de kullanılmaktadır.

Rus ve Sovyet İmparatorluğu etno-tarihi sözlüğü, Lazların aynı zamanda Megrel-Laz veya Zan olarak da bilindiğini 1938'den beri Rus demografların Lazları Gürcülerin alt kategorisinde sınıflandırdığını belirtmiştir. Etnik köken bakımından ise Lazların Megrelce konuşan İber-Kafkasya halkı olduğunu yazmıştır. Türkiye'deki Laz nüfusu yaklaşık 250.000'dir. Bunların 1500'ü Acara Özerk Cumhuriyeti'nde yaşarken geri kalanı Trabzon-Gürcistan sınırında yaşar (Olson, Pappas, & Pappas, 1994, s. 436). Ancak Lazların feodal beylerini kaybetmesi ve topraklarının zarar görmesiyle göç etmişlerdir. Bugün ise Lazların sadece dörtte biri Türkiye'de yaşamaktadır (Bryer, 2016, s. 326). Ali İhsan Aksamaz da Lazların Kolkheti ile bağlantılı bir grup olduğunu fakat sanılanın aksine Lazlar ve Lazika krallığı ile ilgili bilgilerin yeterli olduğunu ve bugün bu eski kaynakların büyük bir çoğunluğuna ulaşılabileceğini savunur (Aksamaz, 2014, s. 21). Aksamaz ayrıca Rus-Sovyet İmparatorluğu Sözlüğünün tanımının aksine Lazların Kartveli olarak tanımlanmasına karşı çıkar. Çünkü Kartveli, Gürcülerin kendileri için kullandığı bir terimdir. Fakat Lazlar, Gürcü değildir; başlı başına etnik bir gruptur ve 1926 yılının kayıtlarına göre kendilerini Laz-Megrel olarak tanımlamışlardır. Ancak daha sonra Gürcüleştirmeye çalışılmışlardır. Aksamaz, Gürcistan'da yaşayan birçok halk olduğu için Kartveli yerine, Kartveleli teriminin kullanılmasının karışıklığı önlemeye yardımcı olacağını savunur (Aksamaz, 2014, s. 85-91).

Laz terimi çok eski bir terim olmasına rağmen, hangi nüfus için denildiği kesin olarak bilinmemektedir. 2000 yıl önce Kolkhisliler için kullanılırken daha yakın zamanlarda Güney Karadeniz'de Yunanca konuşanlar için kullanılmıştır. Modern ulusçu yaklaşımla bakıldığında ise Pazar'ın yakınındaki Melyat vadisinde bir Laz-Türk sınırının olduğu kabul edilir fakat bu sınır sadece linguistik açılarından tanınmaktadır. Kendilerini Türk nüfusundan ayıran linguistik bir sınırın olduğunu bilen çoğu Laz, Lazcanın, Melyat'tan başlayıp ülke sınırını aşan bir bölgeye yayıldığı konusunda uzlaşmıştır. Bu bölge içerisinde belirgin özelliklere sahip başka grupların varlığı da söz konusudur. Bunlar arasında hakkında en çok bilgi sahibi olduğumuz daha çok iç kesimlerde yaşayan Hemşinlilerdir. Hemşinlilerin Ermeni kökenli olduğu düşünülse de çoğu Hemşinlinin bu akrabalıktan haberi yoktur ve kendilerini Türk olarak tanımlarlar (Hann, 1995, s. 116-120).

Kolkhis Krallığı, Kafkas Dağları ile çevrelendiğinden komşuları olan İber Yarımadası ve Ermenistan'dan izole edilmiş konumdadır. Kolkhis Bölgesi'nin dağlık konumu nedeniyle ulaşım kara yolundan ziyade deniz yolu ile gerçekleşmiştir. Bu yüzden bölge, genellikle Hellen Uygarlığı ile etkileşimde bulunmuştur (Arslan, 2000, s. 26). Xenophon (Ksenofon) adlı Yunan filozof ve tarihçi M.Ö. 4. y.y.'da "Anabasis" adlı eserinde paralı Hellen ordularının Anadolu'dan Trabzon'a kadarki geliş hikâyelerini ve bu topraklarda karşılaştıkları medeniyetleri konu alır. Xenophon, Anabasis eserinin 4. Kitabının sekizinci bölümünde ilk olarak Kolkhisliler'in ataları olduğunu düşündüğü Makronlarla Yunanistan'a dönüş yolunda Trabzon'un doğusunda karşılaştığından bahseder. Makronlar, Hellen ordusuna karşı ülkelerini istila edecekleri düşüncesiyle düşmanca bir tutum sergilemişler fakat daha sonra Hellen ordusu, böyle bir niyetlerinin olmadığını, sadece ülkelerine dönmek için denize ulaşmak istediklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Makronlar, Hellen ordusuna denize ulaşmaları için yardımda bulunmuşlar ve Kolkhis sınırlarına kadar onlara eşlik etmişlerdir. Ancak Xenophon, denize yaklaştıklarında Kolkhis halkıyla karşılaştıklarından ve bu bölgenin yüksek sıra dağlarla çevrili olduğundan bahseder ki yüksek ihtimalle bu dağlar Kafkas dağlarıdır. Anabasis'te yazılanlara göre Kolkhisliler, Helenlere karşı düşmanca bir tavır takınmışlar, arkalarında zehirli ballar bırakarak Helenleri tuzağa düşürmüşlerdir (Xenophon, 1859, s. 306-317).

Bugünkü Batı Gürcistan'dan Çoruh Nehri'ne kadar uzanan Kolkhis Krallığı ile Doğu Gürcistan'da kurulan Kartlı Krallığı, Bizans İmparatorluğu'nun himayesine girdikten sonra Kolkhis Krallığının bölgesel özerkliği Bizanslılar tarafından tanınmak zorunda kaldı. Daha sonra Kolkhis topraklarında Lazlar, Apsiller, Abhazlar ve Sanıglar adında dört beylik kuruldu. Laz beyliği diğer üç beyliği de egemenliğine alarak Lazika Krallığı'nı kurdu. Lazika Krallığı'nın Bizans egemenliğine girdiği düşünülse de aslında Lazika Krallığı'nın bağımsız bir yönetim şekli vardı (Bondyrev, Davitashvili, & Singh, 2015, s. 23).

Kolkhis Krallığı'nın devamı niteliğinde olan Lazika Krallığı 1.y.y.'da Pontuslulara karşı ayaklandılar. 3.y.y.'da giderek güçlendiler ve 5.y.y.'da sınırlarını Kafkasya'dan Trabzon'a kadar genişlettiler. Hemen sonra da Çoruh nehri ile Karadeniz kıyısı arasında kalan bölgeye yerleştiler (Yüksel-Sökmen & Chesin, 2008).

Bu arada Lazika, Bizans ve Persler arasında anlaşmazlığa neden oldu. Persler, bu bölgenin kendilerine ait olduğunu iddia ederken aynı zamanda Lazlara Mazdeizm inancını⁷ benimsemeleri için baskı yaptılar. Perslerin himayesine girmekten çekinen Laz kralı Tsate I, Hristiyanlığı benimseyip Bizanslılarla iş birliği yaparak Persleri püskürttü. 531 yılında Bizanslılar ile Persler arasında anlaşma imzalanarak Lazika, Bizanslılara; Doğu Gürcistan sınırlarındaki İberyaya ise Perslere bırakıldı. Bu tarihten sonra Bizanslılar, Laz kralının hemen hemen tüm yetkilerini elinden alıp halka işkence yaptılar. Laz kralı Gubaz bu sefer de Persler'den yardım istedi. Bu yardımın karşılığında onlara Karadeniz'e inme fırsatı tanındı. Persler, Bizanslılara karşı Lazları savundu ancak bu durum Lazların beklediği gibi olmadı. Persler de Lazlara kötü davrandı, onlara Mazdeizm inancını benimsemeleri için baskı yaptı ve Lazika'yı İran topraklarına katmayı planladılar. 6. ve 7. y.y., Lazların bazen Bizanslılar tarafına geçip Perslerle, bazen de Persler tarafına geçip Bizanslılarla mücadelesine sahne oldu. Ancak sonunda Bizanslılar bu çekişmeden zaferle çıktı (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 19-36). 8. y.y.'da ise Lazika Krallığı yıkıldı (Yüksel-Sökmen & Chesin, 2008). Bu tarihten sonra Bizans'ın desteğiyle Abhazya Krallığı kuruldu. Abhazya Krallığı Lazika bölgesini de sınırları içine almıştı (Açugba, 2015, s. 19). Abhaz kralı Leon döneminde krallık, Bizans egemenliğinden kurtuldu ancak Lazika'nın büyük bir kısmı Bizans yönetiminde kaldı (Aksamaz, 1995). Lazika'nın toprak bütünlüğünün bozulmasıyla Gürcülerin ana kolu Kartlar, Arap işkencelerinden kurtulmak için ülkenin iç kesimlerine yerleşti. Bizans, yönetimindeki Laz topraklarında kendi kültürünü benimsetmeye başlatmıştı. Artık Lazlar kendi dillerinden çok Yunanca konuşuyordu ve ibadetlerinde Yunan geleneklerini takip ediyorlardı (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 41-44). Gürcistan'ın altın çağının Kral David ile başlayıp torunu Kraliçe Tamara dönemine kadar sürmesi ile Gürcistan neredeyse tüm Kafkasya'yı yöneten konuma gelmişti (Waal, 2010, s. 33). Bu sırada Bizans, taht kavgaları ve Haçlı seferleri ile uğraşıyordu. Bu durumu fırsat bilen Kraliçe Tamara, Lazika ve tüm Pontus'u ele geçirip bağımsız Trabzon Krallığı'nı kurdu. Trabzon Krallığı, 1461 yılına kadar Bizans ve Gürcistan çekişmelerine maruz kaldı (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 45). Bu tarihten sonra Osmanlı yönetimine geçen Trabzon Krallığı ilk olarak herhangi bir beylerbeyliğine bağlanmayıp sancak olarak kalmıştır. Bu sırada Trabzon Krallığı'nın

⁷ Zerdüşt tarafından kurulan Dünya'nın en eski tek tanrılı dinlerinden biri.

Türkleşmesi için Çepni Türkleri bu bölgeye yerleştirilmiştir. Daha sonra Rum Beylerbeyliğine bağlanan Trabzon Krallığı, 1535 yılında Erzurum Beylerbeyliğine bağlanmıştır (İnbaşı, 2006, s. 163-165). Yavuz Sultan Selim zamanında Lazları Müslümanlaştırma çabaları yoğunluk kazanmış ve 17. y.y. sonlarına kadar Lazların hemen hemen tamamı Müslümanlığı kabul etmiştir (Önder, 2007, s. 280).

Özetle söylemek gerekirse Lazların kökeni bizim bildiğimiz kadarıyla M.Ö. 8. y.y.'a kadar uzanır. Kolhida Krallığı'nın vatandaşları Kolkhisliler, Lazların Bizans (Rum) işgalinden önceki isimleri olarak biliniyordu. Bizanslılarla birlikte Hristiyanlaşan Lazlar, Bizans yönetiminde Lazika Krallığını kurdu. Daha sonra Lazika, Pers-Bizans çekişmelerine sahne oldu ve 8.y.y.'da yıkıldı. Bu tarihten sonra artık Abhazyza adı anılmaya, Lazika ise unutulmaya başlandı. Lazika'nın toprak bütünlüğü bozuldu fakat toprakların büyük kısmı Bizans yönetimine geçti. Gürcistan'ın güçlenip neredeyse tüm Kafkasya'yı yönetimine alması ile Trabzon Krallığı kuruldu. 1461 yılında Osmanlı egemenliğine geçen krallık, Yavuz Sultan Selim zamanında Müslümanlaştırmaya başlandı. 93 Harbi'nden sonra Lazistan'nın yeniden toprak bütünlüğü bozuldu ve bir taraftan Osmanlılar diğer taraftan da Ruslar, Lazlara kendi kültürlerini aşılama çabalarını sürdürdüler. I. Dünya Savaşı ile başlayan süreçte ise Rumlar Doğu Karadeniz'den çekildi. 1917 yılında Lazistan'ı da içine alan Transkafkasya Federasyonu kuruldu fakat kısa süre sonra yıkıldı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra bu topraklarda yaşayan Lazlar etnik grup değil yöresel farklılık olarak algılandı. Gürcistan'daki Lazlar Sovyetler döneminde kendi etnik, kültürel kimliklerini koruyabilmişlerse de daha sonraki yıllarda Gürcü olarak tanınmaya zorlanmışlar ve sürgün edilmişlerdir.

3.2. TÜRKİYE'DE LAZLAR

Türkiye'deki kültürel çeşitliliğin fazla olmasının sebebi burada yaşayan kimliklerin çeşitliliğidir. Bu çeşitlilik hem etnik hem de dinsel anlamda kendini gösterir. Türkiye'de genellikle etnik anlamdaki farklılıklardan söz edilirken sayıca diğer etnik gruplardan fazla olan Kürtler'e değinilir. Aslında Kürtlerin ön plana çıkması sadece sayıca üstün olmalarından kaynaklanmıyor. Kürtlerdeki farklı bir etnik

kimliğe ait olduklarını kabul ettirme isteği ve otokton olmaları, onları etnik farklılıkta daha popüler bir hale getiriyor. Türkiye'deki Lazlar ise otokton olmalarına rağmen Türkiye'de Kürtler kadar göze çarpmıyorlar ve daha da önemlisi tehdit olarak algılanmıyorlar ki Lazların bağımsızlık gibi bir taleplerinin olmadığı sadece Lazcayı yaşatmak için çabaladıkları Lazların kendileri tarafından da sürekli dile getirilir. 93 Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin Lazları korumaya alması belki de Lazların bağımsızlık talebinin önüne geçmektedir.

Laz nüfusu Türkiye'de Rize'nin doğusundan Hopa'ya kadar olan sahil kesiminde yoğunlaşmıştır (Varer, 2008). Sanılanın aksine Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun hatta Rize'nin bir kısmı Laz değildir. Daha özele indirgeyecek olursak Lazlar; Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hopa'da yaşarlar (Varer, 2010). Türkiye'deki toplam nüfusları 250.000 civarında olan Lazların büyük çoğunluğu vadilerde yaşarlar (Campell, 2007, s. 48). Ancak 93 Harbi, eğitim ya da iş gibi çeşitli nedenlerden dolayı Batı Anadolu'ya yerleşen Lazlar da vardır.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Lazların büyük bir kısmı İstanbul çevresine göç ettirildi. İstanbul'a yerleşen Lazların bazıları gemilerde ve rıhtımlarda iş bulurken diğerleri Arnavutlar ve Çerkezler gibi mafyacılıkla ün saldılar (Gingeras, 2014, s. 33). 93 Harbi sonrasında Rusların Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlılar'dan geri alması ile Lazistan'ın toprak bütünlüğü bozulmuş oldu. Böylelikle Lazlar ne Osmanlı'da ne de Rusya'da kendi izlerini koruyabildi. Osmanlılar, kendilerinde kalan Lazistan topraklarında Türkleştirme politikası izlerken, Rusya da kendilerinde kalan Lazistan'da Gürcüce eğitimi yasaklamış ve derslerin Rusça olarak okutulmasını zorunlu kılmışlardı. (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 73). Yine Vanilişi ve Tandilava'nın aktardığına göre 1910 yılında Osmanlı topraklarındaki Lazistan'ı ziyaret eden Zakaria Tçiçinadze'den Lazların ileri gelenleri "Lazcanın Gürcücenin bir lehçesi" olduğunu bu yüzden de okullarda Lazlara Gürcüce eğitim verilmesini istemişlerdir. Fakat 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile bu istek unutulmuştur (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 81).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Pontus Rumlarının Doğu Karadeniz'den çekilmeleri ile bölgedeki Lazlar, yerel kültürü biçimlendirmeye başladı. Ayrıca Rumlar'ın

bölgeden çekilmesi Karadeniz Bölgesi'nde yaşayanların Laz olduğu algısının oluşmasına katkı sağladı (Beller-Hann, 2007, s. 339).

1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Transkafkasya Federasyonu kuruldu fakat Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'da demokratik cumhuriyetin ilan edilmesiyle Transkafkasya Federasyonu da sonlandı (Başkan, 2011, s. 30-31). Lazlar, Kurtuluş Savaşı sırasında Batum'dan Samsun'a küçük kayıklar ile mühimmat taşıyarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katkı sağlamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ulus-devlet anlayışı benimsenmiş ve Lazlar etnik grup olarak değil daha çok bölgesel farklılık olarak değerlendirilmiştir (Aksamaz, 2014, s. 39). Sovyetler yönetimindeki Lazlar ise ilk yıllarda kendi etnik kimlikleri ile tanınmışlar, kendi dillerinde eğitim görmüşlerdir. Lazca, hem eğitim dili olarak hem de kültürel alanda kullanılmıştır. Ancak 1939 yıllarında Lazlar, Gürcü olarak kaydedilip Lazca eğitim ya da sosyal aktiviteler engellenmiştir. 1949 yılında Gürcistan'da yaşayan Lazlar, Kazakistan'a sürülmüştür (Aksamaz, 2014, s. 40-41).

Tarih gibi dil de kültürün önemli bir parçasını oluşturur. Etnolog ve dilbilimci Edward Sapir, dil ile kültür arasında bir bağ olduğunu, kültürü oluşturan öğelerin o dilde illaki yerinin olması gerektiğini savunur. Bu yüzden de kültür ve dil, aynı doğrultuda ilerlerler (Sapir, 1921, s. 104). Lazlar, günümüze kadar kendi dillerini sözlü bir şekilde koruyabilmişlerdir. Güney Kafkas dil ailesi; Megrelce-Lazca, Svanca ve Gürcüce olmak üzere üçe ayrılmıştır. Zaman içinde ise Lazca ve Megrelce Zan dilinin iki kolu olarak ayrılmıştır. Ancak Lazca-Megrelce, Gürcü dilinden farklı bir dildir (Dzhodzhuva, 2014, s. 181-183). Lazcayı Britannica Ansiklopedisi, Gürcistan'ın Karadeniz kıyısı ve Türkiye'nin Gürcistan'a komşu olan bölgelerinde konuşulan yazılı olmayan bir dil olarak tanımlar (The editors of Encyclopædia Britannica). Silvia Kutscher, Lazcayı Güney Kafkas (Kartveli) dil ailesinin bir üyesi olarak tanımlarken bu dili diğer Güney Kafkas dillerinden ayıran özelliğin Lazcanın ağırlıklı olarak Gürcistan'da değil Türkiye'de konuşulması olduğunu belirtir. Birkaç farklı lehçesi olan Lazcanın belli bir yazılı ya da sözlü şekli yoktur. Hemen hemen tüm Lazlar, Türkçeye hâkimken daha yaşlı nesil hem Lazcayı hem de Türkçeyi bilir. Daha genç nesillerde ise Lazcaya hâkim olanların sayısında hızlı bir düşüş gözlemlenir. Laz dilinin yavaş yavaş kaybolmasının dış etkenlerini ekonomik-egitimsel faktörler, Laz

dilinin inkârı, Türkiye'deki dil yasası gibi politik faktörler olarak sıralayabiliriz. Birçok ebeveyn çocuğunun iyi bir eğitim almasını ister fakat çocuğunun Türkçenin yanında ikinci bir dili öğrenmesinin olumsuz katkıları olacağını düşünür. Bu yüzden de ebeveynlerin çoğu çocuklarıyla sadece Türkçe konuşmayı tercih eder. Bazı akademisyenler ve hatta bir kısım Lazlar, Laz etnik kimliğinin varlığını inkâr etmektedir. 90'lı yılların sonuna kadar Türkiye'deki azınlık dilleri için uygulanan katı yasaların varlığı da Lazcanın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Örneğin, 1934 yılında çıkarılan kanunda çocukların isim ve soy isimlerinin Türkçe olması zorunluluğu getirilirken 1950'li yıllarda hükümet köy ve kasabaların isimlerinin tekrar gözden geçirilmesi kararını vermiştir (Kutscher, 2008, s. 82-88).

Yine Vanilişi ve Tandilava'nın aktardığına göre, Niko Maar, Türkiye topraklarındaki Lazistan'a giderek Lazcanın dilbilgisi üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar, Lazca ile Megrelcenin büyük benzerlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Türkiye'de konuşulan Lazca büyük oranda Osmanlıcadan etkilenmiştir. Türkiye'de konuşulan Lazcada hem Türkçe hem de Yunanca izleri görmek mümkündür. Ancak Vanilişi ve Tandilava Fırtına Vadisi'nde konuşulan Lazcanın en arı Lazca olduğunu iddia etmektedir (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 87-88). Lazca, Türkiye'de genellikle Rize-Hopa arasında ayrıca Akçakoca-Sapanca bölgelerinde konuşulur (Aksamaz, 2014, s. 213). Türkçe ile Lazcanın erillik-dişillik özelliklerinin olmaması ve edatların isimlerin sonuna getirilmesi bu iki dilin ortak özelliği iken bu dillerin fiil sistemleri büyük ölçüde birbirinden farklıdır. Örneğin; Türkçedeki edilgen yapı, Lazcada bulunmaz (Haig, 2001, s. 199). Lazcada 5'i sesli, 30'u sessiz olmak üzere toplam 35 harf bulunur (Aksamaz, 2014, s. 217). Lazcada sözcük dizimi sırası genellikle özne-nesne-yüklem şeklindedir. Çocuklar ve gençler arasında büyük kayıplara uğrayan Lazca'yı, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir dil olarak tanımlayabiliriz. Lazca konuşanların arasından sadece % 5'i ya da %10'u yetkin yerli konuşanlardır. Diğerleri ise Lazca'yı hatalı kullanan ve Lazcaya tam olarak hakim olmayanlardır. Lazca artık sadece evde, aile içinde kullanılan bir dil haline gelmiştir (Kutscher, 2008, s. 94-99). Laz nüfusunun hepsi Lazca konuşmamaktadır. Türkiye'de Lazca konuşanların sayısı 22.000 kişidir (Ethnologue, 2016). Önceleri Lazca bilenler Rize-Borçka arasındaki bölgede çoğunlukta iken zamanla bu bölgeye göçlerin olması ile Lazca bilmeyenlerin sayısı çoğaldı. Bu bölgeye, daha çok çay toplamak ya da inşaatlarda çalışmak için

Anadolu'nun iç kesimlerinden veya komşu kıyı bölgelerden işçiler geldi. Mevsimlik işçiler hariç diğerlerinin çoğu küçük kasabalara yerleşti. Arhavi hariç diğer bölgelerin kırsal kesimlerinde Laz olmayanların sayısı da bir hayli fazladır. Hatta bu kişiler bu bölgelerde yüzyıllardır yaşamaktadırlar ve kendilerini bölgenin otokton halkı olarak görürler. Bunların büyük kısmını Gürcüler ve Hemşinliler oluşturur. Gürcüce de Lazca gibi özellikle Borçka'nın kırsal kesimlerinde konuşulan dillerden biridir. Fakat hemen hemen herkes Türkçeyi akıcı bir şekilde konuşmaktadır. Hemşinliler'in konuştuğu eski dil ise dilbilimciler tarafından Ermenice alt sınıfına dahil edilmiştir. Lazlar, komşularıyla alay etmek istediklerinde onların Ermenilerle bağlantısına değinirler. Fakat Batı Hemşinliler, bu eski dili bilmezler ve Ermenilerle bağlantılarını inkar ederler. Hemşinliler, Lazların yaşadığı bölgede ikinci en kalabalık nüfustur. Ayrıca bu bölgeye göç eden Laz olmayan aileler Hemşinli olarak adlandırılır (Hann, 1995, s. 127-128). Lazlar ve Hemşinliler arasında bir rekabet söz konusudur. İki halk da kendilerini en açık fikirli, en ileri görüşlü toplum olarak görürler. Lazlar, Hemşinlileri Ermeni'den dönme olarak görürken, Hemşinliler de Lazları Hristiyanlıktan dönme olarak görür. İki taraf arasındaki gerginlik evliliklerde de kendini hissettirmiş olsa da günümüzde yavaş yavaş Laz-Hemşinli evliliklerine olumlu bakılmaktadır (Yılmaz, 2013).

Tarih ve dilin oluşturduğu kültürün yanında inanç da önemli bir faktördür. Lazların, Hristiyanlığı benimsemeden önce çok tanrılı bir din olan Paganizme inandıkları düşünülmektedir. Doğa olaylarının kutsal sayıldığı ve ay, güneş, dünya gibi kavramların yüceltilip bunlarla ilgili kutlamaların yapıldığı Pagan inancının Lazlar üzerindeki etkisini Lazcada Pazar için Güneş günü, Pazartesi için Ay günü denilmesinden de anlayabiliriz (Aksamaz, 2014, s. 51). O dönemde doğadaki olayların her birinin bir tanrı tarafından yönetildiğine inanan Lazlar, tanrıların lanetine uğramamak için yapacakları işlerde tanrıların rızasını almak isterlerdi. Bunun için de kurbanların sunulduğu ayinler düzenlenirdi (Sarı, 2007). Ayrıca sosyal eşitliği savunan Mazdeizm inancı (Yıldırım, 2010, s. 15) da Lazların Hristiyanlıktan önce inandıkları dinler arasındadır (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 7). 4. y.y.'ın başlarında, Bizans'a bağımlı oldukları sırada Lazların Hristiyanlığı benimsediği bazı kaynaklarda geçmektedir. Fakat 5.y.y.'da Persler'in yönetimine giren Lazika'da Hristiyanlık terk edilmeye başlanmıştır. 522 yılında güçlerin tekrar değişmesi ile Lazika'da resmi din

Hristiyanlık olmuştur. Lazika soyluları, Bizans varisleriyle evlenerek Bizans hükümdarı ünvanı almıştır (Sinclair, 1989, s. 169). 1461 yılında Trabzon'un Osmanlı yönetimine geçmesi ile bazı kaynaklar Lazların zorla Müslümanlaştırıldığını (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 50-51) yazarken "Lazların Tarihi Bu mu?" yazısının sahibi Mehmet Bilgin ise bu fikre karşı çıkmaktadır. Bilgin'e (2008) göre 1486'dan 1523 yılına kadarki Tapu Tahrir Defterlerinden görüleceği üzere bölgedeki Hristiyan sayısı, Müslüman sayısının çok üzerindedir. Dolayısıyla Lazlar, Osmanlı yönetimine geçtiklerinde Müslümanlığı hemen kabul etmemiş bu süreç 200 yılı bulmuştur. Hatta bu dönemde bile bölge nüfusunun %30'unu Hristiyanlar oluşturuyordu. Lozan'dan sonra bu bölgede yaşayan Hristiyanların Yunanistan'a gönderilmesi ile bölgede İslamiyet tamamen egemen hale gelmiştir (Bilgin, 2008). Bu arada Lazların sadece Doğu Karadeniz'in Osmanlı yönetiminde olan ve sonrasında Türkiye'ye katılan topraklarda yaşadıkları sanılmamalıdır. Türkiye dışında yaşayan ve İslamiyetten başka dinlere inanan Lazların varlığı da unutulmamalıdır.

Lazların eskiden günümüze kadar olan inanışları ve yaşadıkları coğrafya onların geleneklerini, yaşayış biçimlerini de şekillendirmiştir. Lazların çok eski zamanlarda - Pagan inancından gelmesi olası - yaz mevsiminden sonbahara geçiş döneminde kutladıkları "bahuri" ya da "çhereli" olarak adlandırdıkları bayramları vardı. Bu günde tatlı su ile tuzlu suyun dere ya da denizde buluştuğuna inanılır ve bu tarihten sonra dereye ya da denizde yüzmekten sakınılırdı. Eğer ki bu tarihten sonra yüzülecekse suya bir metal parçası atılmalıydı aksi takdirde ciltte geçmeyen dökülmeler olacağına inanılırdı (Bucaklışi, 2016). Yine bu tarihlere eskiden "Deniz Günü" denilirdi ve Karadeniz'in kıyı kesiminde yaşayan yerli halk tarafından kutlanırdı. Ancak bu gelenek yavaş yavaş unutulmaya başlanmıştır. 1979 yılında kutlamanın adı Kolkhoba Bayramı olarak değiştirilerek yeniden işçi, arkadaşlık ve birlik bayramı olarak kutlandı. Kolkhoba bayramı, ilk olarak Sarpi denilen köyde daha sonraları ise Gonio'da kutlanmıştır. Bu bayramda özellikle Altın Post oyunu sergilenirdi. Bu oyunda Kolkhis Krallığındaki altın postu almaya gelen Aragonlar ve onlara yardım eden Kolkhis kralının kızı büyücü Medea anlatılırdı. Tiyatronun yanında dans gösterileri söylenir ve konserler verilirdi (Pelkmans, 2003, s. 166). Kolkhoba bayramının Gonio'da düzenlenmesi ile önceden Türkiye'deki Lazların da katılımıyla gerçekleşen bayram artık sadece konser içerikli olmuştur (Bucaklışi, 2016). Yine

unutulmaya yüz tutmuş Pagan ya da Hristiyan geleneklerinden kalma Litropi adı verilen Laz Bayramı'nda deniz kıyısına inilerek yüzülürdü. Litropi'nin hangi tarihlerde kutlandığı kesin olarak bilinmiyor (Çetinoğlu, 2016). Hristiyanlık döneminde şarapçılıkla uğraşan Lazlar, Müslüman olduktan sonra bu geleneklerini unutmuşlardır (Şimşek H. , 2014) fakat Gürcistan'da yaşayan Laz-Megreller kaliteli şarap üretmeye devam etmişlerdir (Bell, 1832, s. 86). Lazların yakın zamana kadar Paskalya'yı kutlamaları da onların geçmişteki Ortodoks inançlarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Lazların ölülerini tabutla gömmesi (Arman, 2007) de İslamiyetle pek bağdaşmayan bir durumdur. Romalılar'dan Kafkasya'ya geldiği varsayılan diğer bir kültür de atmaca avıdır. Bu av türünde amaç atmaca yakalamak değildir. Atmacayı ve diğer hayvanları kullanarak bildircin yakalamaktır. İlk olarak kandara denilen aletle çekirge veya danaburnu yakalanır. Bu iki böcek Ğaço adlı kuşun tuzağa düşürülerek kafese kapatılması için kullanılır. Daha sonra yakalanan Ğaço, etle beslenerek bir değneğin üzerinde durmaya alıştırılır. Sonraki aşamada Ğaço atmacayı ağa hapsetmek için kullanılır. Yakalanan atmaca eğitilir. Bildircin avına köpekle ve atmaca ile gidilir. Köpek, bildircinleri uçurduğu sırada atmaca uçan bildircini yakalaması için salınır. Atmaca bildircini yakaladığında bildircin atmacaya yem olmasın diye atmacadan kurtarılır ve diğer bildircin avına geçilir (Aksamaz, 2014, s. 201-205).

Lazların yaşadığı bölgenin dağlık olması onları ormancılığa teşvik ederken Karadeniz'e yakın olmaları da Lazların balıkçılığa ilgi duymalarını sağlamıştır (Cimşit, Edgü, & Ünlü, 2003, s. 234). Lazlar aynı zamanda yapıcılıkta da ileri seviyededirler. Evleri genellikle keresteden inşa edip çeşitli motiflerle süslerler (Aksamaz, 2014, s. 43-44). Ancak evlerin temelleri taştan yapılırken üst kat ahşaptan inşa edilir (DiCarlos, 2008, s. 24). Bu evler ayrıca Lazların uğraşları olan tarımcılık ve balıkçılığa elverişli olarak tasarlanmıştır (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 125). Alt kat kışın hayvanlar için ahır olarak kullanılır. Yazları hayvanlarını yaylaya çıkarırlar. Genellikle mısır ve darı ekerler (DiCarlos, 2008, s. 24). Lazlar, Anadolu'daki diğer köylerden farklı olarak dağın küçük gruplar halinde yaşarlar. Burada yaşayanlar genellikle ortak bir soyada sahiptir (Hann, 1995, s. 134).

Ağır işler yapan Laz kadınlarının sadece Türkiye’de değil aynı zamanda Güney Kafkasya’da da sosyalleşme imkanı sınırlıdır. Laz kadınları gün boyunca kadın arkadaşları ile evde görüşürken erkekler kahvehanede ya da meydanda sosyal işlerini yürütürler. Ev işlerini yapan Laz kadını aynı zamanda topladığı ürünleri sırtındaki sepete yükleyip taşıır (DiCarlos, 2008, s. 25). 19.y.y.’dan beri Laz erkeklerinin Rusya’ya çalışmaya gitmesi nedeni ile Laz kadını çoğu zaman evi tek başına yönetmek zorunda kalır. 1950’li yıllardan beri de çay toplama görevi kadına yüklenmiştir.

Lazlar genellikle okuma yazma oranı yüksek olan eğitilmiş kişilerdir. Laz ailelerde ocuk sayısı fazla değildir. Kadınlarda ve erkeklerde söz sahibi, en yaşlı kişidir. Maddi konularla erkekler ilgilenir (Vanilişi & Tandilava, 2005, s. 131-132).

Türkiye’de Lazların fıkralara konu olması, fıkraların içerisinde barındırdığı aşağılayıcı öğeler ve bunun etnik mizah şeklinde yapılması Lazlar için hoş olmayan bir durumdur. Fıkralarda gösterilen Laz tiplemesi; akıl yürütemeyen, karşısındaki ile düzgün bir şekilde iletişim kuramayan ya da karşısındakini anlayamayan kişidir. Bu durumu daha da kötüleştiren ise bu tiplemelerin, Laz etnik kimliği üzerinden yapılmasıdır (Aksamaz, 2014, s. 57-59). Ayrıca Lazların, televizyon programlarında şiddet yanlısı olarak gösterilmeleri de fıkralara alaycı bir şekilde konu edilmeleri kadar dikkat çekicidir. (Taşkın, 2016, s. 196-197). Fakat fıkralardaki Laz tiplemesinin aksine Lazlar, başarılı girişimcilikleriyle dünya çapında ünlenmişlerdir. Arhavili Hasan Usta ile başlayan Lazzoni mobilyacılığın New York’ta şubesinin açılması bu girişimciliğin güzel bir örneğidir.

Türkiye’deki Laz algısının gerçeklikle örtüşmesi için yapılan çalışmalar 90’lı yıllarda okkültürcülük hareketlerindeki ilerlemeler sayesinde hız kazanmaya başlamıştır. Lazların hem dilleri hem de yaşam alanları birlikte ele alınarak Laz kültürü yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır.

3.3. AZINLIK HAKLARI BAğLAMINDA TÜRKİYE LAZLARI

Türkiye’nin ulus-devlet olma yönünde izlediği politikalar özellikle 1930’lu yıllar sonrasında daha keskin bir hal almıştır. Bu tarihlerden itibaren modern ulus-

devletin oluşumu ile beraber nüfus ve iskan politikalarının da uygulanması, ulusal kimlik dışındaki etnik kimlikleri yok saymaya yönelik olmuştur.

İnsanlar, yaşadıkları toplumda kendine saygın bir yer edinme çabasındadır. Ulus-devlette ise, etnik kimliğe bağlılığın toplumdaki hiyerarşiyi belirlemede önemli bir rolü vardır. Bu yüzden ulus-devlette etnisitenin belirgin olarak yaşanıp yaşanmaması devletin vaatlerine bağlı olabilmektedir. Dolayısıyla Türkiye Lazları da etnik kimliklerini yaşamada kendilerine sınır çizmişlerdir (Serdar, 2015, s. 96). Belki de bu yüzden Lazlarda ulus olma algısı sahip oldukları dilleri ve ülkelerine rağmen yoktur (Yılmaz, 2013). Ancak Lazlar kendilerini komşularından farklı bir etnik kimliğe sahip olarak görürken, ulusal bakımdan kendilerini Türk olarak tanımlar (Serdar, 2015, s. 93). Çoğu Laz, Lazlığı ulusal değil yerel bir kültür olarak görür ve bu yerel kültür, Türklük ile birleşince tamamlanır (Taşkın, 2016, s. 63). Ayşe Serdar (2015), Lazların kendi kimliklerini apolitikleştirerek ulusal düzeye bağdaştırmak istediklerini söyler. Ancak bu durum Lazların kendi dil ve kültürlerini yaşatmak için hiçbir girişimde bulunmadıkları anlamına gelmez. Etnisite ile dil arasında kuvvetli bir bağ vardır. Lazlar da Lazca'yı yaşatmak ve geliştirmek için Osmanlı'dan bu yana çeşitli çalışmalar yapmışlardır.

Bilinen ilk Lazca çalışma II. Abdülhamit döneminde Faik Efendi tarafından Lazca basılan "Nananena" adlı kitaptır. Ancak iddiaya göre Faik Efendi, II. Abdülhamit tarafından hapse atılmış, yazdığı kitap da yakılmıştır (Yılmaz, 2015). Osmanlı dönemindeki Laz hareketinin en önemli bir diğer ismi de 1914-1920 yılları arasında aktif olan Laz Ahmet Tevfik'tir. Ahmet Tevfik, Lazlar'a kendi haklarını savunmaları ve kendilerinin de Laz kimliği adına taleplerde bulunmaları gerektiği konusunda konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalar 1918 yılında " Sevgili Vatandaşlarım Lazlara Ricâ-yı Mahsûsum ve Târîhten Şânlı İki Sahîfe" adıyla broşür olarak basılmıştır. Bu broşür Lazları, hakları için harekete geçirmeye çalışan ilk basılı metindir (Bucaklışı, 2015). Aynı yıl Ahmet Tevfik Bey tarafından "Laz Tekamül-i Milli Cemiyet-i Hayriyesi" kurulmuştur. Bu cemiyette Lazlar'a Lazcanın ve kendilerine ait yarı bağımsız bir vatanın olmasının öneminden bahsedilmiştir. Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrasındaki yıllar Lazlar, ulus-devlet politikasına ayak uydurup uzun yıllar sessiz kaldılar (Beşler, 2017). Aynı yıllarda Sovyetler Birliği'nde ise yerel

kültür daha kolay yaşanabiliyordu. 1929 yılında kendisi de Laz olan İskender Tzitaşı önderliğinde “Mçita Murutsxi” (Kızıl Yıldız) adında Latin harfleri kullanılarak bir gazete çıkarıldı. Gazete, azınlıklara kendi kültürel ve ekonomik haklarının farkındalığını yaratmaya çalışırken aynı zamanda onlara Ekim Devrimi'nin kazanımlarını anlatmaktaydı. Gazetenin yine Lazların kendi anadillerinde okuyup yazmasını da teşvik ettiği söylenebilir. 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararı ile Kızıl Yıldız'ın ülkeye sokulması yasaklanmıştır (İlk Laz Gazetesi: Kızıl Yıldız). Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında Lazlar kendi dillerinde de eğitim görüyorlardı. Sovyetler Birliği Laz Okulları yöneticisi olan İskender Tzitaşı, bu yıllarda “Alboni” (Laz Alfabeti), “Okitxuşeni Supara” (Okuma Kitabı) ve “Çkuni Ç'ara” (Bizim Yazımız) adlı ders kitaplarını yazmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Lazlara kültürel haklarını vermekle Lazların iyi bir Sovyet yurttaşı olmaları hedeflenmişti. 1936 yılında Abhazya Devlet Başkanı'nın ölmesiyle birlikte İskender Tzitaşı Türk ajanı olmakla suçlanmış ve bundan sonra Lazların hakları ellerinden alınıp, Laz nüfusu Gürcü olarak kayıtlara geçmişti (Aksamaz, 2014, s. 133-134).

Türkiye'de tek partili dönemde ise sayıca az konuşulan dillerin sadece evlerde konuşulması amaçlanmıştır. Böylelikle bu dilleri konuşanların sayısı gün geçtikçe azalacak ve dönemin politikası olan uluslaşma ile bütünlük kazanacaktı. 1938 yılında okullarda “Lazca Konuşanlarla Mücadele Kolu” kurulması için yasa tasarısı oluşturulmuştur. Böylelikle okullarda Lazca konuşan öğrencilere baskı uygulanarak öğrencilerin Lazca konuşmaları engellenmiştir (Aksamaz, 2008, s. 924). 1940'lı yıllarda CHP tarafından hazırlanan rapora göre anadilleri Türkçeden farklı olan Müslüman gruplar, küçük topluluklar halinde yaşadıkları için kültürlerini koruyabiliyordu. Bu durum da ulus-devlet için tehlikeliydi. Raporda kıyı kesimde yaşayan Lazları iç kısımlara yerleştirilerek ya da Laz köylerine Türk yerleştirilerek Lazların toplu yaşamalarına engel olunması amaçlanmıştır (Aksamaz, 2014, s. 123). Bu yıllarda ise Gürcistan, Lazları asimile politikası izleyerek Laz dili ve kültürünü Gürcücenin alt kolu olarak göstermiştir. 1945 yılında S. Canaşıa N. ve Berdzenişvili adlı iki Gürcü profesörün yazdıkları Lazların Gürcü olduğunu iddia eden makale de Gürcistan'ın o dönemki politikasını göstermektedir. Lazların Trabzon'da yaşadığı gibi bazı yanlış bilgiler de yer alan makalede ayrıca Türkiye'den toprak (Ardahan'ı, Artvin'i, Oltu'yu, Tortum'u, İsgira'yı, Bayburt'u, Gümüşhane'yi, Trabzon'u, Giresun'u)

isteğinde bulunulup sözde kendilerine ait olan bu bölgelerin Gürcistan topraklarına katılması istenmektedir (Canaşia & Berdzenişvili, 1945). Daha sonraki yıllarda Sovyet tezi akademik anlamda da desteklenmiştir (Tellal, 2002, s. 504).

Türkiye’de 50’li yıllara kadar Laz dili ve kültürünün gelişiminin önüne doğal yollarla değil kanunlarla geçilmesi hedeflenmişti. Ancak 50’li yıllara gelindiğinde çay tarımının gelişmesi ile birlikte ekonomik faaliyetlerin hızlanması ve buna bağlı olarak bölgenin merkezle bağlantısının kolaylaşması sağlandı. Böylelikle doğal yokoluş süreci başlamış oldu. (Aksamaz, 2008, s. 925). Demokrat Parti tarafından Doğu Karadeniz’de birçok çay fabrikası kuruldu. Köylerdeki çayların ilçe ve merkeze getirilmesi için inşa edilen yollar sayesinde yerel kültür, ulusal kültürle tanışmış oldu. Yani Lazlık bölgeselleştirilerek, uluslaşma yolunda önemli bir adım atılmış oldu. Burada anlatılmak istenen izole olan köylerin, yapılan yollar aracılığıyla merkezle bağlantısının sağlanması ve buralarda yaşayanların merkeze daha sık gitmeye başlamasıdır. Ayrıca toprak sahipleri topraklarının hemen hemen hepsini çay üretimi için ayırmak isteyince temel ihtiyaçlarını dışarıdan sağlamak zorunda kaldılar. Piyasadaki nakit akışı arttı. Yöredeki gelir seviyesinin artması kültürün diğer alanlardaki değişimlerini de beraberinde getirdi. İşlerin imece usulü yapılması unutulmaya başlandı. İşbirliği içinde yapılan işlerde söylenen şarkılar, danslar unutuldu. Yöre halkı, radyo ve televizyon gibi iletişim araçları ile Türkçeye daha fazla aşına hale geldi (Taşkın, 2016, s. 46-47). Bu dönemde insanların yerelliği, fakirlik ve geri kalmışlıkla bağdaştırması da Laz kültürünün unutulmasında önemli bir etkindir (Aksamaz, 2014, s. 125).

1960’lı yıllarda dünyada Yeni Sol akımı kendini göstermekteydi ve bu hareket bazı noktalarda sınıf dışı mücadelelerin bir nebze de olsa önünü açmıştır (Kakışım, 2016, s. 120-121). 1961 Anayasası’nın da getirileriyle etnik kimlik arayışları, yeniden hız kazanmıştır. Laz edebiyatının -özellikle şiir alanında- önemli isimlerinden biri olan Hopalı Helimişi de dönemin atmosferinden faydalanarak 1964 yılında “Yarım Kalan Düğün” adlı basılmamış bir tiyatro eseri yazmıştır. Helimişi’nin sosyalizme olan inancı ile Lazistan’a duyduğu özlem birleşmişti. Eserlerini de bu doğrultuda yazan Helimişi, kendinden sonraki kuşaklara da Laz edebiyatı alanında yol gösterici olmuştur (Yılmaz, 2015, s. 62).

70'li yıllar 60'lı yılların devamı niteliğinde olup etnik kimlik bilincinin geçmişe göre biraz daha popüler fakat yetersiz olduğu yıllardı. 1973 yılında Arhaviiler tarafından çıkarılan Arhavi Dergisi'nde Laz kimliğinin etnik bir kimlik olduğuna dair baskın düşünceler yoktur. Lazlık bir nevi Türk boyu olarak algılanmıştır. Dergide, ölüm olayından sonra yakılan ağıt tanımında “*Türklerde Şamanlığa kadar uzanır*” ifadesi yer almaktadır (Çakmak, 1973, s. 27). “Arhavi halkı” tabirini sık sık kullanan derginin amacı Arhavi'nin örf ve adetlerini yaşatmaktır. Örneğin, derginin 4. sayısında Arhavi'de ölüm öncesi belirtiler, ölüm sırası ve sonrası inanışlar şeklinde bir makaleye yer verilmiştir. Dergide Lazcanın yaşatılması ya da Laz kültürünün korunması gerekliliği açık bir şekilde ifade edilmemiştir ancak derginin bazı kısımlarında örneğin hayvan adlarının parantez içinde Lazca isimleri de yazılmıştır (Çakmak, 1973, s. 20). Yine dergide Behçet Lakerda'nın “Nerdeyiz ve Ne Oluyoruz” yazısında şu ifadeler geçmektedir: “*Yanlış anlamayın biz hiçbir zaman meseleleri sokağa döküp Türklüğün şeref ve haysiyetini ayaklar altına aldırarak bir zihniyete de sahip değiliz.*” Yazısında Türklerin görevlerinden bahseden Lakerda, hükümeti eleştirirken aynı zamanda da sokağa çıkararak bu durumu dillendirmeyeceğini böylelikle Türk şerefini koruyacağını söyleyerek (Lakerda, 1973, s. 13) aslında hep dile getirilen uyumlu Laz kimliğini de sergilemiş oluyor.

80'li yıllarda ise etnik meselelere değinen çokkültürcü hareketler önem kazanmıştır (Kakışım, 2015, s. 15-16). Özal döneminde özelleştirme teşvik edilerek kurumlara yapılan devlet katkısı azaltıldı. Bu durum çay sektörünü de etkiledi. Çay fiyatları düşünce Batıya göç hızlandı. İstanbul gibi büyük şehirlere gidenler çay toplama işini yöre dışından gelen mevsimlik işçilere yaptırmaya başladılar (Taşkın, 2016, s. 48-50) Bu durum da Laz dili ve kültürünün gelişmesini engelledi. Ancak 1983 yılında Almanya'da kurulan Lazebura adlı çalışma grubu Laz dili ve kültürü ile ilgili çalışmalara başladı. Fahri Lazoğlu (Kahraman) tarafından Latin harflerine dayalı olarak günümüze uyarlanan Laz Alfabesi, 1984 yılında “Lazebura” dergisinde yayımlandı (Kavaklı, 2015, s. 138). 1992 yılında Lazca haberler (Lazuri Ambarepe) adlı dergi Lazebura tarafından çıkarıldı (Sarı İ. , 2016, s. 68). Alman dilbilimci Wolfgang Feurstein ve Laz şâir-yazar Selma K'oçiva'nın önderliğinde kurulan Lazebura, uzun aradan sonra İstanbul'da da Laz hareketinin yeniden canlanmasını sağlamış oldu (Yılmaz, 2015).

Türkiye’de 90’lı yıllar Laz kimlik hareketi için dönüm noktası sayılabilir. Bu dönemden önce Lazlar neredeyse Laz kimliklerini kaybetmişti. 1991 yılında SSCB’nin dağılması ile Gürcüler, Lazların Gürcü olduğunu, Lazcanın Gürcücenin bir kolu olduğunu savunmaya başladılar (Aksamaz, 2014, s. 134). Ancak Türkiye’de durum tam tersi olmuştu. 1992 yılında “Laz Enstitüsü” ve “Laz Vakfı” gibi kuruluşların örgütlenme çabaları dönemin uyguladığı baskılar sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Yılmaz, 2015). 1993 yılında Türkiye’de Lazebura çalışma grubu ile birlikte çıkarılan “Ogni Dergisi” (Yılmaz, 2013) ile Laz kimlik hareketi canlılık kazandı. Laz kimliğinin varlığını savunan dergiye göre bu kimliği yaşatmanın birinci koşulu Lazca konuşmaktı. Laz kimliğini asimile etmeye çalışan tez ve ideolojilere karşı çıkan dergi, o zamana kadar görülmeyen kolektif bir çabanın ürünü olması nedeniyle önemlidir (Aksamaz, 2008, s. 116). Dergi, ilk sayısındaki iki yazının bölücülük yaptığı iddiasıyla mahkemelik olur. Derginin yazı işleri müdürü beraat etse de bu durum derginin ilerleme sürecini olumsuz etkiler. İnsanlar, dergiye ön yargı ile yaklaşır. Ancak dergi yayın hayatına devam eder (Yılmaz, 2015). Dergi 4. sayısında, Lazların Gürcü olduğuna dair söylemlere karşı çıkmıştır. Bu savunmasını da Laz-Megrel birliğinin Gürcüler tarafından bozulduğunu, Lazların Gürcü olması durumunda Gürcülerin bu birliği nasıl bozdukları sorusuyla açıklamışlardır. Ayrıca 1926 yılında nüfus kayıtlarına Megrel-Laz olarak geçen kişilerin 1939’dan sonra Gürcü olarak kayıtlara geçmesi de Gürcülerin “Lazlar Gürcü’dür” tezini çürütmektedir. Dergi, yazısını Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan herkesin kendi kültürünü yaşamaya hakkı olduğunu ancak bunun bölücülükle bağdaştırılamayacağını ve Lazların Gürcü oyunlarına alet olmayacağını ifade ederek bitirmiştir (Lot’i K’olxurişi, 1994, s. 40-41). Aynı amaç uğrunda dergi için çalışanların farklı yaşlardan ve görüşlerden olması derginin kısa ömürlü olmasının diğer bir nedeni olmuş ve dergi altı sayı sonra yayın hayatına son vermiştir (Aksamaz, 2014, s. 116-117).

Kısa yayın hayatına sahip olan Ogni, Lazca yayınların önünü açmış, bundan sonraki yıllarda Lazca yazılan yazılarda ve Laz basınında önemli bir artış olmuştur. 1993’te kurulan Zuğaşi Berepe adlı rock müzik grubu Lazca şarkılar yapmaya başladı. Böylelikle Lazca, sadece yazılı olarak değil sözlü olarak da varlığını korumaya devam etti. Zuğaşi Berepe Lazcayı “köylülülerin kullandığı dil” olarak algılamaktan kurtarıp kente taşımıştır. Lazcanın modern hayatla bağdaşabilmesi grup üyelerinin dış

görünümü ve rock müziğin popülaritesi ile gerçekleşmiştir (Taşkın, 2016, s. 120-121). 1995 yılında “Tanura” isimli Lazca radyo programı ise İsmail Avcı Bucaklışı ve Esat Sarı tarafından üç yıl sürdürülmüştür (Yılmaz, 2015). 1996 yılında Laz kimlik hareketindeki ilk ayrılık olarak görülen Sima Vakfı kurulmuştur. Vakıf, Lazca ya da Laz kimliğini açık olarak ifade etmemekte ancak üstü kapalı olarak amacının Laz dili ve kültürünü yaşatmak olduğunu bildirmektedir (Avcı, 2002, s. 106). 1997 yılında Birol Topaloğlu, “Heyamo” adlı Lazca şarkılar ve destanların yer aldığı albümünü çıkarmıştır. Topaloğlu’nun çıkardığı bu albüm, sadece bir diyalekt değil Lazca diyalektlerin hepsini barındırıyor, unutulmuş Lazca destanları da tekrar gün ışığına çıkarıyordu. Topaloğlu’nun yaptığı müzik o zamana kadar geleneksel Laz müziği olarak lanse edilen müzikten farklıydı ve tamamen kendine özgü bir müzik türüydü. (Taşkın, 2016, s. 123-125). Topaloğlu, Laz müziğinin kemençe eşliğinde anlamsız sözlerle yapılan müzik olmadığını ve tamamen farklı bir kimliğe ait olduğunu gösteriyordu.

90’lı yıllar Laz kimliğinin sadece Türkiye’de değil, Türkiye dışında da bilinçlendiği yıllardı. 1997 yılında Abhazya Parlementosu, 1936 yılında ölen Devlet Başkanı Nestor Lakoba’dan sonra Abhazya ve Acaristan Lazlarının Gürcü olarak nüfusa geçmesine karşı çıkararak, Lazların itibarlarının iadesini istedi (Aksamaz, 2014, s. 134).

1998 yılına gelindiğinde ise İsmail Avcı Bucaklışı ve Hasan Uzunhasanoğlu’nun 9000 kelimelik Lazca-Türkçe sözlük hazırladıklarını görüyoruz (Taşkın, 2016, s. 131). “Mjora” isimli Lazca ve Laz kimliği üzerine yazılar çıkaran dergi 2000 yılında yayın hayatına başlamış ancak sadece iki sayı çıkarılabildiği (Yılmaz, 2012). 2002 yılında Yılmaz Avcı tarafından Lazca dilbilgisi kitabı yazılmıştır (Kavaklı, 2015, s. 141). 2004 yılında farklı dil ve lehçelerde yayın yapabilme kanunu yürürlüğe girmiş ve Lazca başlangıçta bu diller arasında sayılmıştı ancak yayına başlandığında Lazca bu diller arasında gösterilmemiştir (Kal, 2005). Fehim Taştekin’in bir Laz sitesi editörü olan Erkan Temel’le yaptığı röportaja göre 2004 yılında TRT’de Kürtçe, Çerkezce, Arapça ve Boşnakça yayınlar başlatılıp Lazcanın bu dillerin dışında kalmasının sebebi talep edilmeyen ya da topluma entegre olmuş bir dil olması değildir. Çünkü Kürtler dışında bahsi geçen etnik grupların da bu konuda ciddi talepleri olmamıştır fakat Arapça,

Çerkezce ya da Boşnakça yayınlar başlatılmıştır. Bu durumun sebebinin Türkiye-Gürcistan dostluğuna zarar vermemek ve de devletin Laz politikasının olmamasıdır (Taştekin, 2013). Haziran 2004 tarihinde Ortadoğu Gazetesinde ise Lazların, hem Lazca hem de diğer azınlık dillerinde yayın yapmasına karşı olduklarına dair bir haber yayımlanmıştır. Ancak Aksamaz'ın da dediği gibi böyle bir genellemenin yapılamayacağı aşikardır. Bazı Lazların anadillerinde yayın istemedikleri doğru olsa dahi -bir referandum da yapılmadığına göre- tüm Lazların aynı görüşte olduğu varsayılmaz (Aksamaz, 2011, s. 75-78).

2008 yılında İstanbul merkezli Laz Kültür Derneği (LKD) kuruldu. Derneğin amacı edebiyat, ekonomi, eğitim, kültür ve sanat gibi pek çok alanda Laz kültürünü yaşatmaktır (Laz Kültür Derneği). Dernek, 2009 yılında “Skani Nena” adlı dergiyi çıkarttı. Dergi, sadece 4 sayı çıkarabilmiştir. Ancak 2010 yılında LKD’de kopmalar görüldü. Bir grup Ankara’da çalışmalarına devam ederken diğer bir grup yine İstanbul’da Lazika Yayın Kolektifi adı altında çalışmalarına devam etti (Yılmaz, 2015). 2010 yılında kurulan Lazika Yayın Kolektifi, Murat Ercan Murğuluşi tarafından yazılan ve Lazca ilk roman olma özelliğini taşıyan “Daçxuri” (Ateş) adlı kitabı basmıştır. Ayrıca “Küçük Prens” romanının Lazca çevirisi yine Lazika Yayın Kolektifi tarafından yapılmıştır (Tuzcuoğlu, 2014). Yine 2011 yılında Lazika Yayın Kolektifi “Tanura” adlı dergiyi çıkarttı. Sloganı “Bu bir aydınlanma imecesi. Lazcayı yaşatma imecesi.” olan derginin birinci sayısında Laz edebiyatına büyük katkı sağlamış Helimişi Xasani’den bahsedilmiştir (Lazika Yayın Kolektifi, 2011). Tanura da sadece üç sayı çıkarabilmiştir. Lazika Yayın Kolektifi Tanura’nın ardından Osman Şafak Buyukliši tarafından yazılan “Si Giçkin” adlı deneme kitabını çıkarmıştır. Kitapta 70’in üzerinde deneme bulunmakta ve denemeler genellikle Laz kültürü ve Arhavi’deki güncel olaylarla ilgilidir (Tanura, 2011, s. 5-6). Aynı yıl Boğaziçi Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü’nde Lazca, başlangıç, orta ve ileri düzeylerde seçmeli ders olarak okutulmaya başlandı. Lisans ve lisansüstü olan Lazca dersleri, İsmail Avcı Bucakliši tarafından verilmektedir (Tanura, 2011, s. 1).

Sohum’da (Abhazya) çıkan ilk Lazca gazete Mçita Murutsxi, sadece iki sayı çıkarabilmişti. Buna rağmen Lazca ve Laz kültüründe önemli bir yere sahiptir. Aradan geçen 84 yıldan sonra Türkiye’de ilk defa “Ağani Murutsxi” adlı Lazca gazete

basılmaya başlandı (Yılmaz, 2013). Yine aynı yıl, Gelişim TV adlı yerel kanal, farklı dil ve lehçelerde yayın yapma kanununa dayanarak Lazca programlar yayımlamaya başlamıştır (Kavaklı, 2015, s. 141). 2013 yılı Laz çalışmaları için verimli bir yıl olmuştur. 2013 yılında Laz Enstitüsü kurulmuş ve amacını şu şekilde belirtmiştir:

Laz halkının dilini (Lazca ve Megrelce) ve bütün kültür öğelerini: tarihini, masallarını, destanlarını, edebiyatını, folklorunu, inançlarını ve değer yargularını; coğrafya, etnografya ve arkeolojilerini; mimari anlayış ve uygulamalarını; gelenek ve göreneklerini; el sanatlarını; geçim kaynaklarını ve üretim şekillerini; aile ve diğer sosyal yapılarını; tabiat ve çevre anlayışlarını ve bu konudaki davranış şekillerini; diğer halklarla ilişkilerini, etkileşimlerini, birlikte yaşama konusundaki bilinç ve pratiğini; insan ve hayvan hakları anlayışlarını; bilim ve teknoloji ile olan ilgilerini ve bunları kullanma alışkanlıklarını; her türlü tüketim anlayışlarını; eğitim, spor ve sanata olan yakınlıklarını; dünya gerçekleri ve çağdaşlık anlayışlarını; çevreyi ve tabiatı bozmama, gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakma konularına olan yaklaşımlarını; cemiyetin esasının kadın olduğu gerçeğine olan yakınlığını, kadınlara, çocuklara, engellilere ve yaşlılara pozitif ayrımcılık bilincini; geleneksel Laz mutfağını; Laz imecelerini ve dayanışma alışkanlıklarını; Laz kültürü ile ilgili diğer bütün alanları incelemek, araştırmak ve tanıtmak bütün bunları geliştirmek için projeler üretmek ve bu projelerin uygulanması için çaba göstermek (Laz Enstitüsü).

Enstitü başkanı olan İsmail Avcı Bucaklışı'nın koordine ettiği Lazca dersi için ise müfredat hazırlıkları 2013 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından kabul edildi. Yaşayan Diller ve Lehçeler Dersi adı altında Kurmançça, Zazaca, Abazaca ve Adigece dillerinin yanı sıra Lazca da seçmeli ders olarak ilköğretimlerde okutulabilecekti (Kural, 2013). 2015 yılında İsmail Avcı Bucaklışı, Ömer Faruk Demirok, Özlem Yazıcı Dalbeler ve Ömer Eren tarafından yazılan Lazca öğretim materyali MEB yayınevi tarafından basıldı (Avcı, Demirok, Dalbeler Yazıcı, & Eren, 2015). Kitabın ilk ünitesi Laz alfabesi anlamındaki Lazuri Alboni'dir. Xela Üaoba adlı 2. Ünite de tanışma ve selamlaşma konusu işlenmiştir. Toplam 11 üniteden oluşan ders kitabının son ünitesi küçük bir sözlük niteliğindedir (Avcı, Demirok, Dalbeler Yazıcı, & Eren, 2015).

2015 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nden sonra Bilgi Üniversitesi'nde de İsmail Avcı Bucaklışı tarafından Lazca seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. 2015 yılında Laz kültürü alanında diğer bir gelişme de Çamlıhemşin'e bağlı Murat Köyü'nde yaşandı. Köylüler, 2014 yılında 200 seçmenden 140'ının imzası ile

Çamlıhemşin Kaymakamlığı'na köylerinin ismini “Komilo” olarak değiştirmek için başvurdu. 2015 yılında ise İçişleri Bakanlığı kararı ile Murat Köyü'nün adı Lazca tanrıça anlamına gelen “Komilo” olarak değiştirildi ve köy Lazca isme sahip ilk köy oldu (Cumhuriyet Gazetesi, 2015).

2016 yılında ise Laz kültürünü yaşatmayı hedef alan “Kiana” adlı e-dergi Lazca.org sitesinde yayımlanmaya başlamıştır. Ramazan Kosanoğlu, derginin ilk sayfasında “Annem ve Lazca” başlıklı yazısında Lazcanın küreselleşme ile birlikte yok olmaya başladığını dile getirmiştir (Kosanoğlu, 2016, s. 3). Dergi, aynı zamanda sınıf öğretmeni olan Ali Gümüş'e kendi okulunda Lazca dersi açılmadığı için kendi arabasıyla uzaktaki bir okula Lazca ders vermeye gittiği için teşekkür ediyor. (Kiana Dergisi, 2016, s. 5). Kosanoğlu, dergide yazdığı makalesinde Mekaleskirit Köyü'nün 1958 yılında isminin Dikkaya olarak değiştirildiğini yazmıştır. Yer isimlerinin toplumun hafızası olduğuna işaret eden Kosanoğlu, isim değişikliğinin asimilasyon politikası olduğunu da ekliyor (Kosanoğlu, 2016, s. 10). Lazca.org sitesinin katkılarıyla yayımlanan dergide Arhavi Belediye Başkanı ile Lazca yapılan röportaj da yer almaktadır. Daha önce de Ardeşen Belediye Başkanı Hakan Gültekin ile Lazca röportaj yapıp, Laz dilinin güzelliklerinden ve korunması gerektiğinden bahsedilmiştir.

Kiana dergisinden farklı olarak “Ardeşen'in Sesi” gazetesinde Laz kültürü ile ilgili yazılar yazan Klemurişi Ramazan Kosanoğlu tarafından Lazca makale de yazılmaya başlanmıştır (Lazca.org, 2017). 2017 yılında kültür sanat ve ekoloji derneği GOLLA, Lazca takvim çıkarmış ve bu takvimler ücretsiz dağıtılmıştır (GOLLA, 2017).

Özetle, Lazlar ile ilgili çok eski zamanlardan kalma yazılı bilgilere ulaşılmadıysa da Lazların tarihinin çok eskilere dayandığını Roma ve Pers İmparatorluklarının eserlerine dayanarak söyleyebiliriz. Osmanlı'nın son dönemlerinde Lazca çalışmalar yapan Hopalı Faik Efendi, daha sonraki yıllarda Laz Ahmet Tevfik Bey Laz kimliğini yaşatmaya dair çalışmalar yapmıştır. Ancak bu çalışmalar engellenerek başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ulus-devlet inşası sürecinde de Lazlar sessiz kalmışlardır. Toplu olarak yaşayan Lazların iç kesimlere dağıtılması ya da Laz köylerine Türklerin yerleştirilmesi önerilmişti. Okullarda Lazca konuşmak yasaklanmıştı. Demokrat Parti'nin politikaları ile bölgeye nakit para akışı sağlanmış,

imece usulü yapılan işler unutulmaya başlanmıştır. Yapılan yollar ile çevrenin merkezle bağlantısı daha kolay hale gelmiş bu durum da Lazca konuşmayı daha az zorunlu hale getirmiştir. Medyanın etkisiyle Lazlar Türkçeye daha çok aşina olmuş ve Lazca, gelir seviyesi düşük olanların konuştuğu bir dil olarak görülmeye başlanmıştır. Etnik siyasetin canlanmaya başladığı 60'lı ve 70'li yıllarda da Laz kimliğini yaşatmaya dair önemli gelişmeler yaşanmamıştır. Özal döneminde özelleştirmenin teşvik edilmesi çay fiyatlarının düşmesine neden oldu ve büyük şehirlere göç başladı. Bu durum Lazların kendi kimliklerini yavaş yavaş unutup büyük şehre uyum sağladığı yıllar oldu. Ancak 80'li yıllarda Almanya'da kurulan Lazebura adlı çalışma grubu Laz kimliği ile ilgili çalışmalara başladı. Lazebura'nın yaptığı çalışmalar Türkiye'de de yankı buldu ve 90'lı yıllar o ana kadar Laz çalışmalarının Türkiye'de zirve yaptığı yıllar oldu. İlk olarak Ogni, sonrasında Mjora, Skani Nena, Tanura gibi Laz kültürünü yaşatmaya yönelik dergiler çıktı. 2000'li yıllarda Lazca yayın yapılmış ve Lazca seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Lazca ve kültürü hakkında Türkiye'de henüz yeterli algı oluşturulamamışsa da Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana birçok gelişme sağlanmıştır.

3.4. LAZ KİMLİĞİ ÜZERİNE YAPILAN RÖPORTAJLAR

Laz tarihi, edebiyatı, kültürü ve dili üzerine çalışmalar yapan araştırmacı-yazar Ali İhsan Aksamaz ve aynı şekilde Laz kimliğinin yaşaması için büyük çaba gösteren Laz Enstitüsü Başkanı İsmail Avcı Bucaklışı ile Laz kimliği üzerine 5 Mayıs 2017 tarihinde yapılan röportajda ise görüşler şu şekildedir:

Ali İhsan Aksamaz Lazları, Doğu Karadeniz ve Güneybatı Kafkasya'nın yerli halkı olarak dolayısıyla Lazları otokton bir halk olarak tanımlamıştır. Lazların sadece Doğu Karadeniz'de yaşadığına dair yanlış düşünceye de karşı çıkarak Lazların yaşadığı coğrafyaya kesin çizgileri olmamakla birlikte Gürcistan'ı da dahil etmiştir. Lazları hem bir yöreye ait tanımlamada kullanırken hem de Lazların etnik anlamının olduğunu ifade etmiştir. Aksamaz, Laz tanımının ilk olarak Megrellere (Magrallar) değindiğini Lazların Megrellerden ayrılmadan önce yakın komşuları tarafından Megrel, Magral ya da Arguva olarak adlandırıldıklarını Roma Bizanslıları tarafından ise Laz olarak adlandırıldıklarını ifade etmiştir. Bu yüzden Menandros, Prokopius,

Plinius gibi Romalı-Bizanslı tarihçilerin eserlerinde Laz geçtiği zaman Megreli de kapsadığı şeklinde bir algı oluşması gerekmektedir. Belirli bir zaman diliminden sonra Laz ve Megreller dinsel açıdan birbirlerinden ayrıışmışlar; Lazlar Müslüman, Megreller ise Hristiyan-Ortodoks olarak kalmıştır. Bugünkü Müslüman Lazların dışında Lazlığını kaybedip Çepnileşmiş ya da Pontuslulaşmış olanlar da Laz kimliği altındadır. Bunların dışında Osmanlı-Rus savaşlarında göç ederek Adapazarı-Sapanca-Düzce hattına yerleşmiş muhacir köylerinde toplu olarak yaşayan ve önemli bir nüfusu oluşturan Lazlar da vardır.

Aksamaz, Lazların Gürcü olduğuna dair iddialara ise Lazların kendi başına bir millet olduğu şeklinde cevap verirken, Lazistan konusunun politik bir konu olduğu ve bugün o topraklara kim sahipse onun olması gerektiği şeklinde yanıtlamıştır. Bugün Lazistan denilen coğrafyanın büyük bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeyken küçük bir kısmı Gürcistan topraklarındadır. Ayrıca Lazların herhangi bir devlet kurma gibi bir amaçlarının olmadığını da belirtmiştir. Yerellikle birlikte etnisitenin ön plana çıktığı günümüzde bu konunun bir iklim meselesi olduğunu belirten Aksamaz ileride bu konuların gidişatının nasıl değerlendirileceğini bilemeyeceğini söylerken meselenin Türkiye Cumhuriyeti'nin bir meselesi olduğunu ve kendisinin halletmesi gerektiğini aksi halde büyük odakların meseleye el atmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.

Lazların inandığı dinler konusunda Aksamaz ilk olarak Paganlıktan bahsetmiştir. Eskiden insanlar zarar görmemek için dağlık alanlarda yaşıyorlardı. Paganlık dininde, gördüğü şeye inanma esas olduğu için Lazlar da ilk olarak gördükleri şey olan güneş, ay, yağmur gibi doğa olaylarına inanmışlardır. Paganlık ve buna ek olarak Şamanlık da Lazların inandığı dinler olmuştur. Ancak burada bahsedilen Şamanlık ile Türklerin geçmişte inanmış olduğu Şamanlık arasında benzerliklerin olduğu gibi farklılıkların da olduğunun unutulmaması gerekir. Bu konuya Ohvame örneğini veren Aksamaz, Laz köylerinde eski ibadet yerlerine Ohvame denildiğini ve her köyün dağlık bir alanda ohvamesi bulunduğunu söyler. Daha sonra ise –kimileri başlangıçtan beri Lazların Hristiyan olduğunu iddia ediyor- süreç içinde Lazlar Hristiyanlaşmışlardır. Burada Lazlar aynı zamanda Megrelleri de kapsamaktadır. Ogni dergisinin 7. sayısı Lazların yaşadığı yerlerdeki kilise ve manastırlara ait bilgileri

içermektedir. Lazların Hristiyanlığa korkuyla mı geçtikleri ya da önde gelen Laz devlet adamlarının Hristiyan olmasından sonra mı halkın Hristiyan olduğuna dair bilgilerin muğlaklığından bahsedilebilir. Roma'nın putperestlere karşı uyguladığı zulümler de din değiştirme sebeplerinden biri olabilir. Fakat Hristiyanlığa geçiş birden değil zaman içerisinde aşama aşama şeklinde olmuştur. Lazların Müslümanlaştırılması konusuna gelince bazı din adamlarının 17. ve 18. y.y.'da İslamiyet'e geçemedikleri için Dudi Kvata Papati denilen yerde kafalarının kesildiğine ilişkin iddialar var. Bir milletin birden din değiştirdiği gibi bir tezi inandırıcı bulmayan Aksamaz'a göre Lazların hem Hristiyanlığa hem de Müslümanlığa geçişleri süreç içinde olmuştur. Ayrıca Gürcistan Sarp'ındaki Lazlar yeniden Hristiyan olmuşlardır. Lazların tarih boyunca inandığı dinler ardından gelen dini etkilemiştir. Yani Lazların inanç sistemlerinde bir diğer inancın izlerini görmek mümkündür.

Lazların ritüellerine katılımının nasıl olduğuna dair soruya Aksamaz, horonun Laz ritüellerinin en belirginini olduğu şeklinde yanıt vermiştir. Eskiden ohvame denilen ibadet yerlerinde ateş yakılarak bu dansın yapıldığını duyduğunu söyleyen Aksamaz, Osmanlı zamanında horonun yasaklandığını söylemiştir.

“Türkçeyi ikinci dil olarak kullanan bir aileden mi geliyorsunuz?” sorusuna Aksamaz Türkçenin kendisinin anadili olduğu şeklinde yanıt vermiştir. Soruların ve kavramların yanıltıcı olabileceğini söyleyen Aksamaz, anadili aidiyet duyulan dil olarak tanımlamıştır. Aksamaz'ın annesi Çerkez kökenli bir Türk iken babası Laz'dır. Genlerinde hem Çerkezlik hem Lazlık hem de Türklük olduğu için kendisini Laz milliyetçisi olarak tanımlayamayacağını, bunun olmaması halinde bile Türklüğü ya da diğerlerini reddetmenin yanlış olacağını savunmuştur. İstanbul'da doğup büyüdüğü ve annesinin Laz olmaması nedeniyle Lazcayı İstanbul'a ziyarete gelen büyüklerinden veya babasına sorarak öğrenmeye çalışan Aksamaz o zamanlar “git, gel, otur” gibi bazı temel eylemleri söyleyebildiğini anlatırken nasıl Kapalı Çarşı'daki esnaflar turistlerle yabancı dilde anlaşabiliyorsa kendisinin de akrabalarıyla o şekilde anlaşabildiğini söylüyor. Fakat Lazcanın bu demek olmadığını Lazca bilmenin, anlamının Lazca edebi bir eseri okumak, yazmak ve anlamak olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden “Kızınıza Lazca öğretiyor musunuz?” sorusuna yukarıda bahsedilen sebepler ve bu dille ilgili eğitim/öğretim verilmediği için mümkün olamayacağı şeklinde yanıt

vermiştir. Fakat kendisinin Kadıköy’de Lazca dersler verdiği sırada çıkardığı ders notlarından oluşan Lazca ders kitabı yazabildiğini ve bugün Lazcasının memleketindeki akrabalarından veya babasından çok daha iyi seviyede olduğunu söylemiştir. Lazcasının bu kadar iyi seviyeye gelmesini yüz yıl önce eski Rus bilim adamlarının kayıt altına aldıkları kayıttan yazılmış kitapları okumasına bağlıyor ve bugün en çok Lazca eser yazmış insan hüviyetinde olduğunu da ekliyor.

Lazcanın Güney Kafkasya dil ailesine giren bir dil olduğunu belirten Aksamaz, Lazca ve Megrelcenin birbirlerine çok yakın diller olduğunu söylemiştir. Günümüz Lazlarının ve Megrellerinin Kolkhlardan geldiğini ve Kolkhçayı yaşatan iki dil (Lazca ve Megrelce) olduğunu belirtmiştir. Kolkh dili de denilen Zan dili çatısı altında Gürcüce, Svanca, Lazca ve Megrelce bulunuyor. Bu dillerin hepsi birbirlerinden farklı diller fakat aralarında en çok benzerlik bulunanlar Lazca ve Megrelce’dir. Kendisinin Megrellerle anlaşabildiğini söyleyen Aksamaz, bir dili yok saymanın geciken milliyetçiliklerin inşasında sıkça kullanılan bir enstrüman olduğunu söylüyor. Diğer ülkelerde de olduğu gibi Gürcistan’da da Megrelce Gürcücenin bir şivesi sayılıyor. Aksamaz ise bir dilin doğal olarak yaşayacaksa yaşaması gerektiğinin altını çiziyor ve kültürel otonomi, radyo, televizyon, gazete ve okullarda eğitim olduktan sonra kavga etmenin anlamsızlığını savunuyor.

Ailelerin çocuklarıyla Lazca konuşmaması nedeniyle Lazcanın yavaş yavaş yok olduğunu savunanlara karşı çıkan Aksamaz’a göre Lazcanın yok olmasının sebebi devletin demokratik yapıyı tam olarak tesis edememesinden kaynaklanıyor. 1 Mayıs 1920’de Mustafa Kemal, mecliste yaptığı konuşmada meclisin sadece Türklere ait olmadığını; meclisin Kürtlerin, Çerkezlerin ve Lazların hak, hukuklarını ve namuslarını savunmak için mücadele etmekte olduğunu söylemiştir. Yani Lazların da, Çerkezlerin de, Kürtlerin de kültürel haklarını yani dillerini güvence altına almak, yaşam haklarını sağlamak için birlikte mücadele edilmektedir. Başlangıçtaki felsefenin bu şekilde olduğunu fakat bu söylemin 1925’te terk edildiğini ekleyen Aksamaz, bugün sadece Lazcanın değil Kürtçenin de öldüğünü ve bu durumun devlet tarafından uygulanan yanlış politikalar sonucunda olduğunu söylüyor. TRT’nin Kürtçe yayın yapmasının güzel bir şey olduğunu söylerken Lazca yayının

olmamasından şikâyet ediyor. Bununla birlikte Çerkezce ve Abhazca yayınların da olması gerekliliğini, bunun demokrasinin getirisi olduğunu savunuyor.

Balkan Savaşları, Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı'nda askere gidenlerin birçoğunun Türkçe bilmediğini fakat ortak vatan duygusuyla hareket edip vatani kurtardığını anlatan Aksamaz, vatanın işgale uğraması durumunda eline silah alıp vatani savunacağını söylemiş ve bunu zorunlu olduğu için değil vatansever olduğu için yapacağını da belirtmiştir. Osmanlı-Rus Savaşları'nda da Lazların arasında askerlik şubesi çağırıldı diye değil kendi aralarında örgütlenip vatan savunması için çalışanların olduğunu biliyoruz. Ve bu kişiler Türkçe bilmedikleri halde ortak vatan duygusuyla Osmanlı'ya hizmet etmişlerdir. Burada Lazca gibi, Çerkezce gibi, Boşnakça gibi dilleri yok etmek lazım diyen Namık Kemal'e sitem eden Aksamaz, vatan şairi olan Namık Kemal'in yaptığının bir çelişki olduğunu söylüyor. Asimilasyon ile entegrasyon arasındaki farkı ise asimilasyonun zorla yok etmek anlamına geldiği şeklinde açıklıyor. Farklı gruptan insanların bir arada yaşadığı mahallede insanların aynı yerden alışveriş yapıp diğerleri gibi beslenmesi entegrasyon iken asimilasyonda zorla engelleme durumu vardır. Asimilasyonu önlemek için geçmişe dönük bazı tavsiyelerde bulunan Aksamaz'a göre Türkçe okuma yazmayı öğrenmek için oluşturulmuş millet mekteplerinde Lazca gibi, Abhazca gibi, Çerkezce gibi dillerin de öğretilmesi için çaba harcanabilirdi ya da köy enstitülerinde de anadil dersleri olabilirdi.

Aksamaz I. Dünya Savaşı'nda Fransız, İtalyan ve Yunanlara karşı savaşmış olmamıza rağmen Cumhuriyet döneminde İngilizce, Fransızca ve İtalyanca eğitimlerin verildiği yine Rum okullarında Yunanca eğitimlerin verildiğini yani işgalcilerin dillerinde eğitim verildiğini söylüyor. Fakat işgalcilere karşı savaşan Abhazların, Çerkezlerin veya Lazların dillerini öğretmeye izin verilmemiştir. Hatta bu diller sokakta, yolda aile içinde konuşulduğu için bu dilleri konuşanlara baskı uygulanmıştır. Fakat bu durumun son 20 yılda özellikle bunun son 10 yılında değişikliğe uğradığını, daha özgür bir ortamı yakalayabildikleri için Lazca yazılan eserlerin sayısında büyük oranda artışların olduğunu belirtiyor ve bir şeyin kendi doğasına bırakıldığı zaman geliştiğini ekliyor. Eğer özgür ortamına bırakılmasına rağmen yok olmuşsa da bunun bir öneminin olmadığını “bırakınız yok olsun” şeklinde

açıklıyor. Devletin henüz açıklamadığı raporlarında kendi vatandaşlarının konuştuğu diller için aldığı tedbirlerin varlığından bahsederken ortak anlaşma dilinin Türkçe olması gerekliliğini de vurguluyor. Fakat diğer dillerin de kültürel otonomisi olması gerektiğini kültürel otonominin olmadığı durumlarda bu konuya başka devletlerin el atarak konunun kökünün dışarıda kaldığını söylerken sözlerini “benim köküm dışarıda değil, ben milliyim” diyerek bitiriyor.

2004 yılında TRT'nin azınlık dilleri adı altında yayın yapmaya başlaması fakat Lazcanın bu dillerin dışında tutulmasının sebebinin Türkiye'de kimin kontrolünde olduğunu bilmediği bir üst aklın varlığı olarak görüyor. Birileri akıl veriyor diğerleri uyguluyor. Türkiye'de en fazla kendi dillerinde eğitimi, kendi dillerinde yayın yapma hakkına sahip olan halkların Lazlar olduğunu çünkü Lazların gerek Osmanlı zamanında gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda her zaman devletine sadık olduklarını belirtiyor. Mustafa Kemal de Lazların hakkını hukukunu savunduklarını söylemiş ya da Nazım Hikmet, Lazların Kurtuluş Savaşı'na olan katkılarını onurlandırmıştır. Lazcanın devlet tarafından yaşatılması gereken bir dil olduğunu ve Lazların vatansever olduklarını söyleyen Aksamaz bunun kanıtını Lazların İstanbul'un işgali sırasında yaptıklarını, Sovyetler Birliği ile Ankara hükümeti arasında ne gibi aktivitelerde vatana hizmette bulduklarını ve Lazların İstanbul'dan silah kaçırma Anadolu'ya silah taşımadaki fedakarlıklarını vurguluyor.

Çocukluğunda ülkücü olduğunu sonradan Aydınlık grubuna dâhil olduğunu söyleyen Aksamaz'ın politikayla artık bir ilgisi bulunmuyor fakat yazdığı yayınlar genellikle sol yayın organları bunun sebebi ise sağ yayınların bu işe pek sıcak bakmadığı. Lazca konuştuğu için ya da Laz kültürüne sahip olduğu için dışlanmışlık hissi yaşamadığını söyleyen Aksamaz'ın farklı görüşlerden pek çok arkadaşı var ve bunlar Aksamaz'ın yazdığı Lazca yazıları takdir ediyorlar. Aksamaz bugün Türkiye'de kimsenin etnik kökenden dolayı aşağılandığını düşünmediğini söylüyor. Fakat provokasyona açık olan ortamlarda linç zihniyetine sahip kişilerin olmasından kaynaklı tatsız olayların yaşanabildiğini de ekliyor. Lazlara etnik kimlikleri ile ilgili sorulan soruların ne olduğuna dair soruya Aksamaz, kısa süre önce yapılan bir sokak röportajında insanların “Lazlar kimdir? Lazca nasıl bir dildir?” gibi sorulara cevap veremediğini ve bunun devletin asimilasyon politikalarının ne kadar başarılı olduğunu

gösterdiğini söylüyor. Lazcanın genellikle Türkçenin bir ağzı gibi algılandığını da belirtiyor.

Aksamaz, fıkralardaki Laz tiplmelerinin “aptal karakter” şeklinde gösterilmelerine de karşı çıkıyor. Fıkralarda Laz olarak gösterilen kişilerin gerçek Lazlarla ilişkilendirilemeyeceğinin kanıtı olarak da arazisi olmadan bir şeyler üreten, icatlar yapan, İstanbul’a gelerek mal mülk sahibi olan Lazları gösteriyor. Lazların bu kadar “aptal” olmaları durumunda bu gibi şeyleri başaramayacaklarının altını çiziyor. Babasının öksüz kaldıktan sonra küçük yaşta İstanbul’a gelerek hayata tutunup, evlenip, çocuk sahibi olup siyasetle ilgilenmesini Lazların hiç de fıkralardaki tiplmelere benzemediğini anlatmak için örnek olarak gösteriyor. Kendisinin de kıt imkânlarla birçok eser verdiğini söylüyor. Bu yanlış algının asimilasyon ve aşağılama politikalarının bir ürünü olduğunu düşünüyor. Ayrıca bugün Cerablus’ta Türkiye’nin çıkarları için eline silah almış savaştan Lazların olduğunu bunların öylesine aptal (!) bir insan oldukları için ateşin içerisinde ülke menfaatlerini savunduklarını söylüyor. Bir milletin aptal evlatlarının bu gibi işler yapamayacaklarını da ekliyor.

Lazların kültürlerini yaşayabilme konusunda karşılaştıkları engelleri devletin imkân sağlamamasından kaynaklı olduğunu düşünüyor. Fakat son beş yıl içinde Lazcaya yönelik olumlu girişimlerin olduğunu da belirtmek istiyor. Yıllarca devlet korkusu ile yaşadıkdan sonra Lazcanın seçmeli ders olarak okutulmasını takdir eden Aksamaz, TRT’ye Lazca yayın yapması konusunda da çağrıda bulunuyor. Eskiden bu iş için gerekli personelin yetersizliği söz konusuysen şu an için yetişmiş personelin rahatlıkla bulunabileceğini söylüyor. Burada kast edilen Lazca şarkılar söylenip horon oynanması değil, Lazca yayın yapılmasıdır.

Gelişim TV’nin Lazca yayına başlamasını başlangıçta büyük bir sevinçle karşıladığını hatta bir iki makalesinde bundan övgüyle bahsettiğini anlatan Aksamaz, Gelişim TV’nin satıldığını bir arkadaşından duyduğunu söylüyor. Söylenenlere göre birkaç Lazca yayın yaptıktan sonra popülaritesini artıran Gelişim TV, fiyatı arttırılarak satılmış. Fakat Gelişim TV’nin bu çabasını yine de takdir ediyor.

Aynı zamanda Lazca eğitmeni olan Aksamaz, Türkiye’de Lazcayı müfredata uygun olarak hazırlayıp veren ilk kişi. Avrupa Birliği standartlarına göre A1, A2, B1

ve B2 seviyelerinde Lazca dersler verip bu derslerde oluşan notlarla Lazca bir kitap oluşturmuş, kitap farklı yıllarda iki yayınevi tarafından basılmış, son baskının bir öncekinden farkı ise bu kitapta Hz. Muhammed'in hayatının Lazca olarak anlatılması. İngilizce gibi diller öğretilirken yeni metotların takip edildiğini, toplantılar ve sunumlar yapıldığını anlatan Aksamaz, Lazca öğretilirken de aynı hazırlıkların yapılması gerektiğini, Lazca öğretenlerin bir araya gelerek ortak bir çalışma yapması gerektiğini savunuyor. 19 Şubat'ta Kadıköy Laz Enstitüsü'nde yapılan toplantıda bu görüşlerini dile getirdiğini belirtiyor.

Lazca'yı seçmeli ders olarak alan öğrencilerden Laz olmayanların var olup olmadığı sorusuna Aksamaz'ın yanıtı olumlu oluyor. Günümüzde Lazlık prim yapan bir konu haline geldi. Örselenmiş unutulmaya yüz tutmuş olan dillerini öğrenmek yaşatmak isteyen gençlerin varlığından bahsediyor. Lazcanın üniversitelerde seçmeli ders olarak verilmesi Lazcanın gelecek 10 yıl içinde çok daha iyi yerlere geleceğinin bir kanıtı. Eski dillere bakıldığında bu dillerin eski ve modern şekilleri bulunuyor. Eski Türkçe-modern Türkçe gibi. Artık Lazcanın da eski ve modern tarafının oluşmaya başlaması Lazcanın ileriki yıllarda durumunun çok daha iyi olacağını göstergesi. Bu gelişmedeki en önemli pay sahibinin Laz Enstitüsü olduğunu düşünen Aksamaz, Laz Enstitüsü'ne katkı sağlayan kişilerin önümüzdeki yıllarda daha fazla nitel ve nicel çalışmalar yapmasını diliyor.

İnternet üzerinden Lazca öğrenmek isteyenlerin varlığına gelince Lazlığın prim yaptığı görüşü yineleniyor. Ancak Lazca bilen Laz olan insanların sayısının çok olmasına rağmen bu insanların Kurtuluş Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı, kıtlık ya da Doğu, Güneydoğu'daki terör olaylarında çocuklarını yitirmiş olanlar gibi konulara atıfta bulunarak dillerini konuşmaya korktukları gerçeği de var. Bu insanlar çocuklarının ölmesini istemiyor, bu kaygıların ortadan kalkması için Türkiye'de demokratik ortamın sağlanması gerekliliğini savunan Aksamaz, silahların susması ile ortaya güzel şeylerin çıkacağı görüşünde.

AB'ye uyum sürecinde Türkiye'de uygulanan çokkültürcü yaklaşım sürecinde Lazların taleplerinin ne kadarının karşılandığı sorusuna karşılık Aksamaz, Türkiye'nin kuruluşunda izlenen yanlış politikaları örnek veriyor. Örneğin Türk olan Karamanlıların Ortodoks olması nedeniyle sürülmesi. Ya da Pontusluların

Yunanistan'a sürülmesi gibi. Ulus-devlet inşası sürecinde kriterlerden birinin de din olduğunu söyleyen Aksamaz, sorunların çözümü için geçmişe dönülmesi gerektiğine inanıyor. Osmanlı ve Birinci Meclis'te Laz milletvekillerinin varlığına rağmen sonradan uygulanan yanlış politikalar -Marmara Çerkezlerinin sürülmesi gibi- var. Ancak Aksamaz sorununun birileriyle hesaplaşmak olmadığını belirtiyor ve bugün ortada bir sorun varsa o sorunun nereden kaynaklandığını bulmak gerektiğini söylüyor. Başlangıçta iyi niyetle yapılan bir işin sonradan kötü niyetli kişilerin karışması ile olayın farklı boyutlara ulaşabileceğinin de altını çiziyor.

Kendisini Ogni dergisinin fikir babası olarak tanıtan Aksamaz'a bu dergilerin kısa ömürlü olmasının sebebi sorulduğunda sorunun büyük ölçüde ekonomik sıkıntılar olduğunu belirtmiştir. 93 yılında çıkarılan dergi ilk sayısında mahkemelik oldu fakat daha sonra beraat etti. Daha sonra toplamda 6 sayı çıkarıldı. Türkiye'de bu işleri yapanların genellikle sol eğiliminde olan kişiler olduğunu ve bu kişilerin sonraları birbirlerine düşmanlık beslediklerini söyleyen Aksamaz, ileriye düşünmeden hareket edildiği için de dergilerin kısa ömürlü olduklarına değiniyor. Ogni hakkında konuşabilecek üç kişi sayan Aksamaz, bu kişilerin Mehmet Ali Barış Beşli, Ahmet Hulusi Kırım ve kendisi olduğunu söylüyor. Fakat bu üç kişi bir araya gelerek derginin çıkamama sebepleri ile ilgili ortak bir açıklama yapamadıklarını belirtiyor. Türkiye'de en fazla siyasi cinayetlerin işlendiği korkunun her yeri sardığı bir yılda dergiyi altı sayı çıkarabilmenin cesaret işi olduğunu ve durumun vahametinin farkında olduğunu da ekliyor. Ayrıca Ogni'nin bilinenin aksine sol bir yayın olmadığını, politik yanının olmadığını sadece dil, tarih, kültür dergisi olduğunu savunuyor. Derginin Hulusi Kırım tarafından yazılan baş makalelerinde siyasi içeriğin varlığını kabul ediyor. 21 yıl aradan sonra Ogni dergisinin çıkmasını büyük bir sevinçle karşıladığını belirten Aksamaz, derginin Laz Kültür Derneği tarafından büyük ölçüde İrfan Çağatay ve Barış Beşli destekli çıktığını sözlerine ekliyor (Aksamaz, 2017).

İsmail Avcı Bucaklışi ise ilk olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde tarihsel olarak Rize'nin Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi, Hopa, Çamlıhemşin, Borçka'da yaşayan, Lazca konuşan insanları Laz olarak tanımlamıştır. Bu Laz tanımına da 93 Harbi sırasında Marmara'ya göç eden muhacir Lazların varlığını da ekleyen Bucaklışi, aynı zamanda bugünkü Gürcistan'da Megrel olarak bilinen kendilerine de Megrel,

aynı zamanda Laz diyen ve Lazcaya çok yakın bir dil konuşan yaklaşık 1 ya da 1.5 milyon civarındaki nüfusu da Laz olarak tanımlamıştır. Üçüncü tanımında ise Doğu Karadenizli olup Lazlarla akrabalığı ve tarihsel köken itibariyle ortak noktaları bulunan fakat bugün Lazca konuşmayan hatta kendisine Türk deyip dışarıdan Laz olarak adlandırılanların da Laz sayılabileceğini söylüyor. İnsanları Laz olarak tanımlayabilmek için illa o kişilerin Lazca konuşmalarının gerekli olmadığını, ortak bir coğrafyada yaşayıp, mimari ve kültürel özellikleri paylaşanlara da Laz denilebileceğinin altını çiziyor.

Lazların yaşadıkları coğrafyaları gereği onları Anadolu insanından ayıran birtakım kişilik özellikleri olduğunu belirten Bucaklışi; Lazların görünüşlerinin, yaşama bakış açılarının ve yaşamı örgütleme biçimlerinin, tavırlarının farklı olduğu görüşünde. Bu farklılığı görebilmemiz için kendisini Laz olarak görmeyen fakat yapı itibariyle yukarıda bahsedilen özelliklere – daha hırçın, daha önde, daha kendini gösteren- sahip Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı örnek gösteriyor. Lazların bu kişilik özelliklerini yaşadıkları coğrafyanın getirisi olarak gören Bucaklışi, insan yaşamına çok da uygun olmayan Doğu Karadeniz gibi coğrafyalarda hayatta kalabilmek için çok maharetli, mücadeleci olmak, kendine güvenmek ve stratejik düşünebilmek gerektiğini söylüyor. Tarih boyunca fazla bir nüfusa sahip olmayan, sürekli göç veren Doğu Karadeniz'de Lazlar geçimlerini gurbetçilikle sağlamışlardır. Gurbetçilikten kastedilen Karadeniz'e kıyısı olan yerlere Romanya, Kırım, İstanbul gibi çalışmaya gidilmesidir. Orta çağdan beri Lazlar vatan olarak kabul ettikleri yerlerden başka yerlere göç ederek geçinmişlerdir. 16.y.y.'dan sonra mısır tarımı yapmaya başlayan Lazlar öncesinde darı ekiyorlardı. Denizcilik de tarım kadar önemli bir geçim kaynağıydı.

Lazlar ile Megreller arasındaki farkın dini fark olduğunu belirten Bucaklışi, Megrel coğrafyasının düz bir coğrafya olduğunu Laz coğrafyasının ise bütünüyle dağlık, yamaçlarla bölünmüş ve engebeli olduğunu dolayısıyla Megrel coğrafyasının aksine Laz coğrafyasının tarıma uygun olmadığını da eklemiştir. Buna rağmen Lazika Krallığı'nın başkentinin Megrelya'da olduğuna ve Megrellerin kendilerini Laz olarak tanımladıklarına da dikkat çekiyor. İyi Lazca bilen insanın, iyi Megrelce bilen insanla

anlaşabileceğini söylüyor. 16. ve 17. y.y.'da müslümanlaşan Lazlar ile Ortodoks kalan Megreller arasındaki din farkı zamanla kültürel farkı da oluşturmuştur.

Lazların Gürcü olup olmadığı sorusuna Bucaklışi, çağımızın ulus-devlet çağı olduğunu ve ulus-devlet olabilmenin ön koşulunun azınlıkları ve küçük halkları yutmak olduğunu söyleyerek söze başlıyor. Türkiye’de 20. y.y. başından itibaren Lazların ancak fıkralarda yer aldığından ve Türk olarak kabul edildiklerinden bahsediyor. Devletin resmi ideolojisi Türklüğün kaynağı olarak Orta Asya’yı gösteriyor ve Lazları çeşitli sivil kanatlarla oyalyordu. Aslında durumun böyle olmadığını devlet de, Lazlar da biliyordu. Fakat Gürcüce ile Lazca anlaşma olanağı olmayan bir dil iken köken bakımından aynıydı. Lazların ve Gürcülerin ortak tarihi olmadığına dikkat çeken Bucaklışi, Antik Dönem ve Orta Çağ’da Karadeniz sahilinde daha çok Bizans ve Batı kültürüyle iç içe geçmiş Yunan kültürüyle temas halinde olan Lazika Kolkhis Krallığı’nın varlığından Güney’de ise İran, Arap ve sonrasında Hristiyanlıkla yoğrulan bir kültüre sahip olan İberya’dan söz ediyor. Tarihsel süreç içerisinde Lazlar ulusal bir birliğe ulaşamazken Gürcülerin bu birliği oluşturduklarını söyleyen Bucaklışi, Rusların da yardımıyla buldukları bölgede iktidarı ele geçirdiklerini söylüyor. Gürcü resmi ideolojisinin Lazların Gürcü olduğunu söylemesi bütünüyle 20.y.y.’dan sonra ortaya çıkan Gürcü ulusu yaratmak amaçlı bir söylem olup ayrıca Türkiye’nin kuzeyinden toprak talebinde de bulunulmuştur. Hatta iki Gürcü tarihçinin Samsun’a kadar olan toprakların Laz toprakları olduğunu, Lazların Gürcü olduğunu dolayısıyla Samsun’a kadar olan toprakları istediklerini anlatan 1946 yılında yazdığı “Türkiye’den Haklı İstemlerimiz” makalesini eleştiren Bucaklışi, Lazların bu kadar geniş bir coğrafyada yaşamadıklarını (Gürcistan’dan Samsun’a kadar olan bölge) ve de Gürcülerin asıl amaçlarının bu bölgede toprak ve söz sahibi olduğunu belirtmiştir. Gürcistan topraklarında yaşayan Megrellerin bu söyleme itiraz edemediklerini ancak Türkiye’deki Lazların bu makaleye, yayımladıkları bir deklarasyonla karşı çıktıklarını eklemiştir. Bucaklışi, Batıda Lazların Gürcü olduğu ve Lazcanın Gürcücenin bir kolu olduğu meseleleri çok fazla işlenirken buna karşı çıkan bir tane İngilizce makalenin olmamasından yakınıyor ve Türkiye’deki akademiye bu konuda çalışmalar yapması için çağrıda bulunuyor. Gürcistan’la akrabalıklarının - aradan 2000 yıl geçtiği için- da tartışmalı olduğunu söyleyen Bucaklışi, Lazların ve Gürcülerin aynı kökene sahip olduklarını ve dillerin aynı kökenden geldiklerini kabul

ediyor. Fakat aradan geçen 2000 yıl Lazların ve Gürcülerin arasındaki genetik yapıyı değiştirmiş ve ortak benzerliklerin yok olmasına sebep olmuştur. Bugün Türkiye’de yaşayan Lazlar 1500-1600 yıllarında Osmanlı egemenliğine girmesi ile Anadolululaşmışlardır. Bucaklışi, Kafkasyalılık özelliklerini inkâr etmese de Lazlığı artık Anadolu’ya özgü bir kavram olarak düşünüyor, özellikle de din bakımından Lazların Anadolululaştıklarını ve kendilerini burada rahat hissettiklerini ve Lazların yerleşik yani otokton olduklarını da ekliyor.

Din konusunun ilginçliğine dikkat çeken Bucaklışi, Lazların din değiştirme sürecini Anadolu’daki Kafkasya’daki ya da Avrupa’daki din değiştirme sürecinden pek farklı görmüyor. Batı dünyasının içinde olan Lazlar, hem İran kaynaklı hem de Yunan, Roma kaynaklı dinlere inanmışlardır. Batının Hristiyanlaşmasıyla birlikte Lazlar da Hristiyanlaşmışlardır. M.S. 524’te Laz kralı Gubaz’ın İstanbul’a gelip Ayasofya’da vaftiz edilerek Hristiyanlığa geçtiğini dolayısıyla Lazika’da bu tarihten itibaren Hristiyanlığın devlet dini olduğunu örnek veren Bucaklışi, bu sürenin 1400’lü yılların sonlarına kadar devam ettiğini daha sonra Laz topraklarının Osmanlı Devleti’nin eline geçmesiyle Lazların peyderpey Müslüman olduklarını ve bu sürecin 1700’e kadar uzadığını söylüyor.

Lazların zorla mı Müslümanlaştırıldıkları sorusunu ise bir köylü toplumunun kendi kendine derin felsefi konuları düşünüp bu dini hiç beğenmedikleri ve din değiştirmek istedikleri kanısına varamayacakları şeklinde yanıtlıyor. Ancak bundan Lazların boğazına kılıç dayayarak Müslümanlaştırılması anlamının da çıkamayacağını ekleyerek günümüzde iktidarın değişmesiyle insanların siyasi eğilimlerinin ve dine bakış açılarının da değiştiği biraz da bu eğilimlerin güç odaklı oldukları örneğini veriyor. Aynı şekilde bölgede bir güç var ve Hristiyan kalmaları durumunda vergi ödenecek, çocukları devşirilecek ve bir takım haklardan yararlanamayacaklar. Lazların bu konuda pragmatist olduklarını düşünen Bucaklışi, Lazların dini görüşü çok sıkıntı etmedikleri ve Lazların çok sağlam kurumsal temellere dayanan bir Hristiyanlığı benimsemedikleri görüşünde bu görüşünü de yaşlı Laz kadınlarının çok fazla pagan inançlarının olduğunu söyleyerek savunuyor. Yine bu yaşlı Laz kadınlarının İslamiyetle ilgili söylemlerinin de çok derin olmadığı görüşünde. Mutlaka

bu konuda zorlananların olduğunu söylerken aynı zamanda umursamayıp parti değiştirir gibi din değiştirenlerin olduğunu da sözlerine ekliyor.

Günümüzde hala Lazlar tarafından uygulanan pagan ritüellere ay tutulması sırasında kurşun atılıp ezan okunması örneğini veren Bucaklışi, annesinin anlattığı ölü hortlamasını diye mezara kazık çakma geleneğinin Romanya’da da uygulandığını söylüyor ve haftanın günlerinin ay günü, güneş günü gibi doğa olaylarıyla ilişkilendirilmesini de pagan inançlarına örnek olarak gösteriyor. Annesinin dini yönünün çok kuvvetli olmasına rağmen tabutla gömülmek istediğini söyleyen Bucaklışi bu geleneğin Lazlara Hristiyanlıktan kaldığını söylüyor.

Anadilinin Lazca olduğunu belirten Bucaklışi, evde çocuklarıyla Lazca konuşmaya çalıştığını fakat eşi Lazcayı tam olarak anlayamadığı için eşiyile Türkçe konuştuğunu söylüyor. Çocuklarının Lazcayı anlayabildiğini küçük çocuğunun Lazcayı biraz konuşabildiğini dil öğrenmenin ve öğretmenin zorluklarından da bahsederek ekliyor.

Bucaklışi’ye göre Türkçeye alakası olmayan Lazca, Güney Kafkas dil ailesinin bir üyesi ve bu üyelerden diğerleri de Megrelce, Gürcüce ve Svanca’dır. Lazca ve Megrelce birbirlerine çok yakın iki dilken Gürcüce ile akrabadır fakat herhangi başka bir dil grubu ile ilintili değildir. Dış etkilerden olabildiğince uzak kalmış ve bugün hala canlılığını sürdüren ve müstakil bir dil olan Lazca Bucaklışi’ye göre mükemmel bir dildir. Yokolma sebeplerinin başında ise ulus-devletin uyguladığı asimilasyon politikaları gelmektedir. Bucaklışi, ikinci sebebi ise modernleşme süreci ile birlikte yolların yapılması, tarımsal faaliyetlerin değiştirilmesi, okullaşma, çay fabrikalarının açılarak insanların işçileşmesi, daha çok gurbete gitme, teknolojik gelişmeler şeklinde sıralıyor.

Bucaklışi’ye göre Lazcanın yaşaması için televizyonda Lazca yayımlar yapılması, okullarda anasınıfından itibaren Lazca öğretilmesi ve Lazca bilen insanların rehabilite edilmesi yani insanlara Lazca bilmenin hiçbir zararının olmadığını anlatılması gereklidir. Ulus-devlet sürecinin çok sert olarak yaşandığı Türkiye’de farklılıkların olduğu, insanların farklı millet ve toplumlardan oluştuğunun zor da olsa anlatılması gerekliliğini savunuyor.

TRT'nin azınlık dilleri adı altında yayın yapıp Lazcayı du dillerin dışında tutma sebebi olarak Bucaklışı arz-talep meselesini gösteriyor. Ayrıca Lazcanın sadece televizyon değil üniversite akademik alanının da dışında kaldığını diğer azınlık dillerinin üniversitelerde bölümlerinin olduğunu ancak Laz Dili'nin henüz üniversitelerde bölüm olarak açılmadığını da ekliyor.

Lazcanın okullarda seçmeli ders olarak açılması sürecini Laz Enstitüsünün Milli Eğitim Bakanlığı'na müfredat başvurusu yapmasıyla başladığını belirten Bucaklışı, Ağustos 2013'te başvurunun kabul edilip aynı yıl Lazcanın ortaokul 5. sınıflarda seçmeli ders olarak alınabildiğini söylüyor. Bu süreçte en büyük sorunun Lazca öğretebilecek öğretmenlerin bulunması olduğunu söyleyen Bucaklışı, bu sürecin ağır aksak yürüdüğünü de sözlerine ekliyor. Lazca kitaplarının üçünün (5-6-7) tamamlandığını son kitabın da kısa süre sonra tamamlanacağını anlatan Bucaklışı devletin şu an için Lazca öğretmeni yetiştirme çabasının olmadığını ancak Laz Enstitüsü'nün böyle bir girişimde bulunduğunu da sözlerine ekliyor. Bu süreci sivil toplum kuruluşlarının ve Lazca bilen kişilerin desteklemesi gerektiğine inanıyor. Talep olmadan devletin zorla eğitim vermeyeceğini söyleyen Bucaklışı, insanların Lazcanın Matematik veya İngilizce gibi hayatta bir karşılığının olmadığını düşündüklerini anlatırken çoğu insanın Lazcanın olmamasının kimseye bir zarar vermeyeceği görüşünde olduğunu da vurguluyor. Kapitalist sürecin yansıması olan her şeye olduğu gibi dillere de maddi olarak bakılmasından yakınan Bucaklışı, bir dile maddiyat yüklendiğinde örneğin, Lazca bilmek üniversitede yüksek lisans yapabilmek için gereklidir ya da üniversiteye giriş sınavında Lazca sorular da var gibi insanların ilgi gösterdiğine değiniyor.

Lazca seçmeli ders alanların hepsinin Laz kökenli olmadığını söyleyen Bucaklışı, öğrencilerin bu dersi almalarının sebebi olarak ailelerin -Laz olmasa bile-takındığı olumlu tutumu gösteriyor fakat bu durumun azlığından da yakınıyor.

Kendisi de Boğaziçi ve Bilgi Üniversiteleri'nde Lazca seçmeli dersleri veren Bucaklışı öğrencilerin bu derse olan tutumlarını şöyle değerlendiriyor: Boğaziçi Üniversitesi'nde bir grup öğrenci Lazcayı seçmeli ders olduğu için alırken başka bir grup dil, kültür konusunda ilgili olduğu için bu dersi alıyor. Bazı öğrenciler ise yüksek lisansa kabul edilmelerinde Lazca bilmeyi avantaj olarak gördükleri için bu dersi

alıyor. Bilgi Üniversitesi'nde ise çok fazla akademik kaygıların olmadığını ve Karadenizli olanların bu dersi almak istediklerini belirtmiştir. Bir diğer sebep ise dersi veren kişinin eğlenceli ve ilginç olduğunu düşünmeleridir.

Gelişim TV'nin Lazca yayına başladıktan kısa bir süre sonra Lazca yayını bırakmasının sebebini maddi karşılığını bulamamak olarak açıklayan Bucaklışi, AB'ye uyum sürecinde Lazca taleplerinin küçük bir kısmının karşılandığını fakat televizyon, Lazca yer isimleri gibi taleplerin karşılanmadığını söylemesine rağmen bu süreçte ciddi bir rahatlamanın olduğunu da altını çiziyor. Eskiden Lazca, Laz kültürü gibi işlerle uğraşmanın cesaret gerektiren bir iş olduğunu söyleyen Bucaklışi, artık bu dönemim geçildiğini üniversitelerde Lazca derslerin olduğunu, köy isim tabelalarının altına artık Lazca isimlerin de konulabildiğini, Lazca bir çalışma yapıldığında kimsenin bunu engellemeye çalışmadığını, rahatça kitap yayınlarının yapılabildiğini, Laz adı taşıyan bir enstitü kurulabildiğini anlatıyor. Fakat Ankara ile yerel arasında fark olduğunu "Milli eğitimde, Ankara'da başka bir hava var, yerele gittiğinde sana bölücü gözüyle bakıyor hala" sözleriyle anlatıyor.

Ogni'nin 21 yıl aradan sonra 7. sayısının çıkmasının 93 yılında çıkarılan Ogni ile aynı çizgide gitmediğini söyleyen Bucaklışi, Ogni'nin 7. sayısını çıkaranları ilk sayılara bağlı kalmayıp dergiyi tamamen kendilerine mal ettikleri konusunda eleştiriyor. Ogni'nin yeni sayısının ilk Ogni ruhunu taşımadığını da ekliyor. 93'teki Ogni, Lazların dilini, kültürünü, edebiyatını, kimliklerini anlatırken yeni çıkan Ogni'de kendi tarihsel sürecinin işlenmediğinden yakınıyor. Lazların içinde yeterli bir entelektüel birikimin olmamasından dolayı sadece bir derginin çıkabileceğini ya da senede bir kez üç derginin çıkabileceğini söyleyen Bucaklışi, akademinin ya da bağımsız araştırmacıların Lazlık, Laz kültürü gibi konularda çalışmadığını bunun sonucunda da olgusal bilgi üretiminin olmadığını dile getiriyor. Olgusal bilgi üretimi olmayan yerlerde dergi çıkarmanın mümkün olamayacağına değiniyor. Ayrıca maddi sıkıntıların da dergi çıkarmanın önündeki en büyük engellerden biri olduğunu söylüyor. Son olarak Laz dergisi oluşturma mantalitesinin olmadığını da ekliyor.

Asimilasyon politika sürecinin dışlanma ve reddetme süreci olduğunu söyleyen Bucaklışi, dışlanmışlık hissini yaşadığını söylüyor. Şu anda kendisini herhangi siyasi çizgide de tanımlamıyor. Geçmiş dönemde asimilasyon politikalarını

daha çok hissettiğini belirterek şu örneği veriyor: AKP'ye oy veren Laz bir fırıncının 1978 yılında İstanbul'a fırıncı çırağı olarak geldiğini, eskiden vitrinlerin önünden geçerken beni neden kovmuyorlar diye düşündüğünü söylüyor. Bucaklışı bu durumun sadece Lazca konuşanlar için değil İstanbul şivesiyle konuşamayan diğerleri için de geçerli olduğunu vurguluyor. Dışlanmışlık hissini yaşadığını geçmişte başına gelenlerden dolayı İstanbul'daki çocuğuna aksanı bozulmasın diye Lazca öğretmeyenlerin olduğunu anlatıyor. Bu durumdan sadece devleti değil markist solcuları ya da liberal demokratları yani hemen hemen her görüşten insanları da sorumlu tutuyor. Laz olduğunu öğrendikleri zaman üniversiteden solcu arkadaşları defalarca Bucaklışı'ya Laz fıkrası anlatmıştır. O zamanlar Lazlığın dalga geçilecek bir şey olmadığını anlatma fırsatını bulmadığını söyleyen Bucaklışı, geçmişte dışlandıklarının bir kez daha altını çizirken bugün bu dışlanmışlık hissini yaşamadığını bunu da siyasi sürece bağladığını belirtiyor. Geçmiş dönemin günümüz temsilcilerinin hala aynı kafa yapısında olduğunu yani etnik grupları serbest bırakma zihniyetine sahip olduklarını anlatırken böyle bir serbest bırakmaya da karşı çıkıyor. 80 sene boyunca yok edilen kültürün serbest bırakılacak bir tarafının da kalmadığını söylüyor. Yani olaya “ne yaparsa yapsın” şeklinde bakılmaması gerektiğini yayın yapma, eğitim gibi hakların verilmesi gerekliliğinden bahsediliyor bu yüzden de şimdiki süreci Lazlar açısından destekleyici buluyor.

Lazlara etnik kimlikleri ile ilgili en sık sorulan soruların başında nereden gelmiş oldukları geliyor. Kendilerinden fıkrâ anlatmasını isteyenlere de kızan Bucaklışı, ayrıca insanların araştırmaktan ziyade bildiklerini sanarak öğretmeye kalkışmasını da eleştiriyor.

Lazlar hakkındaki en büyük yanlış anlaşılmanın ise Doğu Karadeniz şivesinin Lazca sanılması olduğunu söyleyen Bucaklışı, Lazların oynak hareketli insanlar olduğuna, bütün şarkılarının oynak olduğuna dair düşüncelere de karşı çıkıyor. Lazların, Pontus'la Pontusculukla, Rumlukla hiçbir akrabalığının ya da bağının olmadığını anlatıyor. Lazların kültürlerini yaşamada karşılaştıkları engelleri ise para ve kadro olarak özetliyor. Eğitim ve rehabilite süreci ile bu engellerin aşılabileceğini savunuyor.

“Zuğışı Berepe” müzik grubunun gençleri olumlu etkilediğini ve bunda da Lazcanın bir dil olduğunu tüm Türkiye’ye öğreten Kazım Koyuncu’nun payının büyük olduğunu söyleyen Bucaklışı’ye göre Dido Nana gibi Megrelce bir şarkıyı bütün Türkiye’ye sevdiren Kazım Koyuncu’nun Türkiye’de başka bir örneği yok.

Bucaklışı, Lazcanın bir dil olduğunun, Lazlarda “kadın çalışır erkek oturur” gibi kalıplaşmış yargıların geçerli olmadığını, aksine Laz kadınının baskın karakterli olduğunun, Türkiye’de özgüveni en yüksek olan, sosyal hayata en çok karışan kadın kesiminin Laz kadını olduğunun bilinmesini istiyor. Laz kadının aile içindeki rolünün güçlü olduğunu, 70’lerden sonra kız çocuklarının okuyup söz sahibi olmaya başlama süreci ile Lazların son derece eğitim seviyesi yüksek modern bir topluma dönüştüğünü söylüyor.

Lazlar ile Hemşinliler arasındaki farkı dil farkı olarak yanıtlayan Bucaklışı, Laz ve Hemşinliler arasında anlaşmazlığın olmadığını birtakım sözde aydınların dışarıya böyle bir anlaşmazlık varmış gibi lanse ettirdiklerini söylüyor. Aynı kültüre sahip olduklarını, aynı horonu oynayıp aynı tulumu çaldıklarını, yaylarının aynı olduğunu dolayısıyla Hemşinli-Laz arasında kayda değer bir rekabetin olamayacağını dile getiriyor.

Bucaklışı, Sarp sınır kapısının açılması ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasının Lazlara etkilerini şu şekilde anlatmıştır: 1989 yılında Sarp sınırının açılmasıyla Lazlar ilk kez başka insanların da kendileri gibi Lazca konuştuğunu gördü. Lazlar ilk kez Lazca için başka yerlerde birtakım işlerin yapıldığını Lazca kitaplar, şiirler yazıldığını şarkılar söylendiğini gördü. Birol Topaloğlu’nun söylediği şarkıların çoğu Sarp bölgesine ait şarkılardır. Diğer bir avantajı da Lazların Megrellerle tanışıp diğer yarılarının da Hristiyan olduğunu görmeleri şeklinde yorumlamıştır (Bucaklışı, 2017).

SONUÇ

Aynı toprak parçası üzerinde yaşayan fakat farklı kimlik ve kültürden gelen kişilerin birbirleriyle çatışma halinde olmaları tarih boyunca süregelmiştir. Westphalia Barışı ile başlayıp Fransız İhtilali ile güçlenen ulus-devlet kavramının, çokkültürçülük ile bağdaşmayan bir terim olduğu söylenebilir. Türkiye'nin son yirmi

yıl içinde AB'ye uyum süreciyle hızlandırdığı çokkültürcülük hareketleri toplumlardaki farklılıkları bir arada tutan gevşek bir bağ niteliğindedir.

Ulus-devlet temelinde bireylerin kimlik, kültür ve dil gibi özellikler bakımından türdeş özelliklere sahip olması fikri yatmaktadır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi kapanmış, II. Dünya Savaşı'ndan beri Sovyetler Birliği ve ABD'nin iki süper güç olarak belirlediği iki kutuplu sistem ise çökmüştür. Ortaya çıkan yenedünya düzeninde ABD tek başına hegemon güç olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa, kanun koyma, hükümet yapısı gibi resmi yasallığa dayalı devlet anlayışı yavaş yavaş yerini toplumun içinde barındırdığı çoğulculuğa (plüralizm) bırakmıştır. Batılı Liberal Demokrasi modeli ile hükümet sınırlandırılmış, bireysel hakların gerekliliği vurgulanmıştır. Böylelikle insan hakları daha önemli bir konu haline gelmiş, Avrupalı devletler arasında AB'ye üye olma çabaları başlamış ve sonrasında da II. Dünya Savaşı'nın ardında uzunca bir dönem insan hakları olarak görülen azınlık haklarının kapsamı genişlemiş ve ırk sözcüğünün yerini kültür odaklı etnisite almıştır.

Capotorti'nin (1976) de dediği gibi bir ulus içindeki azınlıkların taşınması gereken dört nesnel özellik vardır. Bunlar kısaca, sayıca az olma, baskın olmama, farklı olma ve yurttaş olmadır. Azınlıkların kabul edilmesi için diğer bir önemli kriter ise azınlık bilincinin olması gerektiğidir. Bu bilinçle anlatılmak istenen azınlıkların üst kimlikle birlikte alt-kimliklerini de yaşatmada ısrarcı olmasıdır. Örneğin; Kürtlerde azınlık bilincinin olması Kürtleri azınlık konusunda daha popüler hale getirirken Lazlarda bu bilincin tam olarak yerleşmemiş olması onları azınlıklar konusunda arka plana itmektedir.

Çeşitliliklerin tehdit olarak algılanması fikri, özellikle küreselleşme ile birlikte geçerliğini yitirmiştir. Sınırların belirsizleşmesi, şirket evlilikleri gibi küreselleşmenin getirileri tek-uluslu devletleri de çokkültürlü hale getirmeye başlamıştır. Çokkültürlü devlet yapılarında izlenilmesi gereken politikaların hoşgörüyeye dayalı olması gerektiği bir gerçektir. Gönülsüz asimilasyon günümüzde insan hakları ihlali olarak görülmektedir. Toplumdaki azınlıkların varlıklarının kabulü, kendi kültürlerini yaşatma yönündeki engellerin kaldırılması ve azınlıkların korunması fikri günümüzde geçerli bir olgudur.

Ayrımcılığın önlenmesi politikaları azınlıklar için tek başına yeterli değildir. Çünkü ayrımcılığın önlenmesi ile kastedilen herkese eşit koşulların sağlanmasıdır. Ancak zaten dezavantajlı bir grup olan azınlıklar için bu eşit koşullar yeterli olmamaktadır. Dezavantajlı koşulların giderilmesi sonrasında eşit koşulların sağlanması daha faydalı olacaktır. Bunun için de ayrımcılığın önlenmesi politikasının yanı sıra azınlıkların korunması politikasının da uygulanması gerekmektedir.

Çoğunluğun etnik azınlıklara bakış açısı, diğer azınlıklara olan bakış açlarına göre daha sert bir tutum izler. Bunun nedeni ise etnik azınlıkların toprak bütünlüğünü bozma endişesidir. Azınlıklara tanınan pozitif haklar ile devletten bağımsızlık talebinde bulunmalarından korkulur. Ya da eğer etnik azınlığın akraba bir devleti var ise akraba devletin ev sahibi devlete karışma ihtimali üzerinde durulur. Diğer yandan bu azınlıklar, Lazlar gibi ayrılma taleplerinin olmamasına rağmen diğerleri tarafından ülke bütünlüğünü tehdit eden kişiler olarak da görülebilir ve böyle bir durum da bağımsızlık talepleri olmayan azınlıkları küstürebilir.

Azınlıkların kimliklerini yaşatmaları konusunda izlenen baskıcı tutumlar, azınlıkların devlete başkaldırmasını teşvik edebilir. Özerklik ya da bağımsızlık talebi olmayan gruplar, devletin izlediği yanlış politikalar yüzünden bu gibi taleplerde bulunabilirler. Bu gibi durumları engellemek için baskıcı ve sert tutumlar yerini yumuşak ve hoşgörülü tutumlara bırakmalıdır ki devlet içinde farklılıkların birleşiminden oluşan bir uyum yakalanabilsin.

Türkiye'deki azınlık algısı ise büyük ölçüde Lozan Antlaşması ile belirlenmiştir. Hatta Lozan Antlaşması azınlık hükümleri de zamanla daha dar bir çerçevede ele alınmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası bir ülkede azınlıkların taşınması gereken "soy, dil ve din" kriterlerine Lozan'da uyulmamıştır. Türkiye için Kurtuluş Savaşı'nı bitiren bu antlaşmada Türkiye'nin savaştan galip çıkması Türkiye'deki azınlıkların din bakımından sınırlandırılmasını sağlamıştır. Ancak bu din sınırlaması da Lozan'a aykırı olarak yine kendi içinde bir sınırlamaya giderek Rum, Ermeni ve Musevi olarak belirlenmiştir. Yani I. Dünya Savaşı sonrasındaki soy kriteri tamamen göz ardı edilmiş, din konusunda da Ermeniler, Rumlar ve Museviler dışında Süryaniler, Aleviler gibi dini bakımdan farklı olanlar azınlık sayılmamıştır.

Türkiye'nin içinde barındırdığı Müslüman olan fakat etnik bakımdan farklı olan gruplar Kürtler, Lazlar, Pomaklar, Çerkezler, Abhazlar, Arnavutlar gibi Kürtler hariç azınlık bilincinin pek olmadığı gruplardır. Lazlar, Çerkezler ve Abhazların Balkan azınlıklarına kıyasla son yıllarda azınlık bilinçlerinin arttığı söylenebilir. Müslüman azınlıklardaki -Kürtler hariç- bu bilincin üst kimlikle çatışmamasının nedeni yaşadıkları coğrafya nedeniyle ülkenin diğer bölgeleriyle ekonomik bağlantılarının bulunması ve Lazlar hariç diğerlerinin otokton olmamasıdır. Ayrıca Arap kökenlilerde din daha ön planda olduğu için etnik kimlik geri planda kalmıştır.

Dini bakımdan Gayrimüslimlere getirilen hakların sadece Musevi, Rum ve Ermeniler'e uygulanmasının nedeni bu üç grubun kin-state denilen akraba devlet takipçilerinin olmasıdır. Lozan'da bahsedilen dini azınlıkların sadece üç gruba uygulanması Lozan ihlali olarak kabul edilebilir. Hatta bu üç gruba bile tanınan haklar zaman zaman sekteye uğrayabilmektedir. Ancak 2000'li yıllarda çıkarılan AB uyum paketleriyle bu ihlallerin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Sanılanın aksine Lozan'da Müslüman azınlıklara da belli haklar tanınmıştır. Örneğin; 39. maddenin 5. fıkrasında Türkçeden başka dil kullananlar mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabileceklerdi. Yine 39. maddenin 4. fıkrası da Türk uyruklarının basın yayında dilediği dili kullanmasına olanak tanıyordu. Ayrıca Lozan'ın 37.maddesi azınlıklara getirilen bu hakların değiştirilmemesi konusunda güvence vermektedir.

Türkiye'nin 2004 yılında uyum paketleri sayesinde çıkardığı azınlık dillerinde yayın yapma hakkı azınlık konusunda atılan önemli adımlardan biri olmuştur. Azınlık haklarının geniş tutularak tüm vatandaşların yararlanabileceği negatif bir hak olarak düşünülmesi devletin çıkarına olacaktır. Böylelikle azınlıklar kendilerini diğerlerinden farklı görmeyecekler ve devletin politikalarına barışçıl bir şekilde yaklaşacaklardır.

Müslüman azınlık olan Lazlarda özellikle son yıllarda artan azınlık bilincinin Kürtlerinkinden farklı olduğu söylenebilir. Lazlar, kendi alt-kimliklerinin yaşaması konusunda adım atarken aynı zamanda üst-kimliği de kabul ediyor. Yani uyum ortamı içerisinde toprak bütünlüğüne saygı duyularak kimliklerini yaşamak istiyorlar. Ancak Laz kimliklerinin yanlış anlaşılmasına karşı verdikleri mücadeleyi sürdürüyorlar.

Geçmişe bakılarak Lazlık bilincinin artması konusunda bugün kayda değer çok fazla çalışmalar yapılıyor. Lazcanın seçmeli ders olarak okutulması büyük bir gelişme iken Lazca ders verecek yeterli öğretmenin bulunmaması ya da üniversitelerde Laz Dili ile ilgili bölümlerin eksikliği Laz kimliğinin yaşatılması konusunda önümüze çıkan engellerden birkaçı. Lazca yazılan kitapların ya da başka dillerden Lazcaya yapılan çevirilerin sayısının fazlalığı bu dilin dinamik bir dil olduğunun, hala hatırı sayılır ölçüde konuşanlarının bulunduğu göstergesidir. Bir dilin ya da kültürün ölmesi o ülkenin zenginliğini azaltacağı gibi o dili konuşanların da olumsuz tepkisine neden olacaktır. Bir kültür doğal olarak yok olursa bu durum gönüllü asimilasyon olur ki bu durumun herhangi bir yaptırımı olamaz. Fakat kültürün ya da kimliğin doğal olmayan yollardan yok edilmesi durumunda çatışma durumu söz konusu olur ve bu da devlet içinde uyumsuzluğa neden olur. Türkiye'deki Müslüman azınlıkların önemli bir kısmını oluşturan Lazların da kendi kimliklerini uyum ortamı içerisinde yaşamak istemeleri onların doğal hakkıdır.

Küreselleşmenin getirileriyle birlikte ulus-devletlerin homojen yapıları zayıflamış ve çokkültürlü yapıların önü açılmıştır. Bu çokkültürlü toplumlarda ulus-devlet temelli politikaların eskisi kadar işe yaramadığı gözlemlenmiş ve farklılıkları bir arada tutabilmenin yolları aranmaya başlamıştır. Etnik merkezci yaklaşımların çokuluslu toplumların ihtiyaçlarına yanıt verememesi üzerine çokkültürlü toplumlarda çokkültürcü politikaların uygulanması gerekliliği, farklılıkların korunup barış ortamının sağlanması için en uygun politika olarak görülmektedir.

Türkiye'nin kuruluşundan bu yana bünyesinde barındırdığı etnik ve dini azınlıklar için zaman zaman uygulanan asimilasyon ve baskıcı farkındalık tutumları başarıyla uğramış, son yirmi yıla dönük yeni bir sürecin başlamasıyla azınlıklar için uygulanan iyileştirme politikaları bu soruna tam çözüm sağlamamakla birlikte hatırı sayılır ölçüde çözüm getirmiştir.

Bu tezde Türkiye'deki Müslüman azınlıkların durumuna genel bir bakış yapılmış ve Müslüman azınlık olan Lazlar üzerinde durulmuştur. Lazların diğer Müslüman azınlıklar gibi bazı haklardan mahrum bırakılmasının sebepleri incelenmiş ve bu durumun iyileştirilmesi için yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur. Türkiye'de etnik azınlıklar denildiğinde akla gelen ilk grup Kürtlerdir. Çalışma, Türkiye'de etnik

azınlıklar olarak Lazların da varlığını hatırlatması ve Lazlarla ilgili yerellik gibi yanlış anlaşılmalara gidilmesi açısından önem taşımaktadır.

Çokkültürcü politikaların, tekkültürcü ya da ulus-devlet politikalarının yerini alması ile azınlık kavramları, asimilasyon, entegrasyon, çokkültürlü devlet yapıları, bireysel ve kolektif haklar gibi kavramlar literatür taraması yapılarak araştırılmıştır. Daha sonra bu kavramlardan yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde azınlıklara bakış açısı ele alınmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması sayılan Lozan ile azınlıklara getirilen hakların uygulamasındaki eksiklikler dile getirilmiştir. Türkiye'de Lazlar hakkında bilinmeyen ya da yanlış bilinen bilgiler hem literatür taraması yapılarak hem de konu ile ilgili önemli çalışmalara imza atmış kişilerce röportaj yapılarak gösterilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

(2013, Nisan 3). *Agos Gazetesi*. İstanbul.

(2015, Eylül 28). Temmuz 25, 2016 tarihinde Azınlık Okulları Sorunlarla Açılıyor: <http://bianet.org/bianet/azinliklar/167867-azinlik-okullari-sorunlarla-aciliyor> adresinden alındı

2510 Sayılı İskan Kanunu (1934,21 Haziran) *T.C. Resmi Gazete*.

Abadan, Y. (1957). Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3-37.

Acer, Z. (2009). Ottoman Modernization and Effects of The Tanzimat Edict On Today (November 3 1839). *Ozean Journal of Social Sciences*, s. 189-195.

- Açugba, T. (2015). *Kronolojik Abhazy Tarihi*. İstanbul: Sohüm- Devlet Basımevi.
- Akgönül, S. (2015, Haziran). Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye'de Azınlık Meselesi. *Alternatif Politika*, 7(2), 358-377.
- Aksamaz, A. İ. (1995). Lazlar. *Birikim Dergisi*, 128-138.
- Aksamaz, A. İ. (2008). Laz Kültürel Kimliğini Yaşatma Çabaları. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt 4, s. 924-926). içinde İstanbul: İletişim.
- Aksamaz, A. İ. (2011). *Doğu Karadeniz'de Resmi İdeolojiler Kuşatması*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Aksamaz, A. İ. (2014). *Dil, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Aksamaz, A. İ. (2017, Mayıs 5). Laz Kimliği. (A. H. Tanış, Röportaj Yapan)
- Aktürk, Ş. (2010). Türkiye'de Kürt Kimliğinin Siyasallaşma Süreci: 1918-2008. R. Ö. Dönmez, P. Enneli, & N. Altuntaş (Dü) içinde, *Türkiye'de Kesişen Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* (s. 83-11). İstanbul: Say Yayınları.
- Aktürk, Ş. (2013). *Türkiye'nin Kimlikleri: Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Alkan, M. (2009). Azınlık Vakıfları (Tarihî Arkaplanı, Hukukî Yapısı Ve İç Analizi). *Akademik Bakış*, 93-112.
- Alp, M. (2004). Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 33-59.
- Alpkaya, G. (1992, 147-176). Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler. *İnsan Hakları Yıllığı*.
- Altun, N. (2013). Modern Türkiye'de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 45-67.
- Altunpolat, R. (2005). *Uluslararası Hukuk Açısından Lozan Barış Anlaşması'nın Siyasal Hükümleri Işığında Türkiye'de Azınlıklar Sorunu: Tarihten Güncelliğe*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Alvesson, M. (2001, Temmuz 1). Knowledge Work: Ambiguity, Image and Identity. *Human Relations*, 54(7), s. 863-886.
- Anık, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Araçon, M. (2010, Ekim). Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Tarihsel Dinamiklerine Kısa Bir Bakış. *Alternatif Politika*, s. 175-194.
- Arman, A. (2007, Temmuz 29). *Şu Lazca isimlerin güzelliğine bakar mısınız: Şana, Tanura, Loya, İrden, Tenda, Tutaste, Gubaz, Evro, Teona*. Ekim 20, 2016 tarihinde Hürriyet Web Sitesi: <http://www.hurriyet.com.tr/su-lazca-isimlerin-guzelligine-bakar-misiniz-sana-tanura-loya-irden-tenda-tutaste-gubaz-evro-teona-6985929> adresinden alındı
- Arsava, A. F. (1993). *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi.

- Arslan, M. (2000). Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar. *Arkeoloji ve Sanat*, 26-40.
- Arslan, M. (2005). *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*. İstanbul: Odin yayıncılık.
- Ashraf, M. M. (2012). The Clash of Civilizations? A Critique. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 32(2), 521-527.
- Avcı, İ. (2002, Ekim 2). Lazlarda Sosyokültürel Değişim. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avcı, İ., Demirok, Ö. F., Dalbeler Yazıcı, Ö., & Eren, Ö. (2015). *Ortamektebepe Şeni Lazuri* 5. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bali, R. (1998a). Resmi İdeoloji ve Gayr-i Müslimler. *Birikim Dergisi*, 170-176.
- Bali, R. (1998b). II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Azınlıklar-I: Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı. *Tarih ve toplum Dergisi*, 260-274.
- Ballard, R. (2002). "Race, Culture and Ethnicity" in Holborn, M. (ed) *New Developments in Sociology*, The Causeway Press.
- Banks, J. A. (2008). *An Introduction to Multicultural Education*. Boston: Allyn and Bacon.
- Bell, J. (1832). *A System of Geography, Popular and Scientific, or A Physical, Political and Statistical Account of the World and Its Various Divisions*. Glasgow: Archibald Fullarton.
- Benhabib, S. (1994). *The Rights of Others: Aliens, Residents and Citizens*. Cambridge: Cambridge Publishing.
- Bennett, M. J. (1986). A Developmental Approach to Training for Intercultural Sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*, 179-196.
- Bennett, M. J. (2004). *Toward multiculturalism: A reader in multicultural*. (J. Wurzel, Dü.) Intercultural Resource Corporation.
- Beşler, E. (2017, Ocak 23). *Lazistan'ın Yazılmamış Tarihi*. Mart 16, 2017 tarihinde Gazeteduvar Web Sitesi: <http://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-sanat/2017/01/23/lazistanin-yazilmamis-tarihi/> adresinden alındı
- Beyoğlu, S. (2008). Sevr ve Lozan'da Ermeni Sorunu. *Akademik Bakış*, s. 125-138.
- Bilgin, M. (2008, Ocak 11). *Mehmet Bilgin'in Kaleminden: Lazların Tarihi Bu mu?* Ekim 13, 2016 tarihinde Serander Web Sitesi: <http://www.serander.net/karadeniz-kulturu/karadeniz-tarihi/633-lazlarin-tarihi-bu-mu.html> adresinden alındı
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (1966). *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi*.
- Blumenbach, J. F., Bendyshe, T., Flourens, P., Wagner, R., Hunter, J., & Marx, K. F. (1865). *The Anthropological Treatises of Johann Friedrich Blumenbach*. London: Longman, Green, Roberts, & Green.
- Bondyrev, I., Davitashvili, Z., & Singh, V. P. (2015). *The Geography of Georgia: Problems and Perspectives*. Springer.

- Bonet, I., & Negrier, E. (Dü). (2015). *Ulusal Kültürlerin Sonu mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Kültür Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Boogert, M. H. (2009). Millets: Past and Present. A. N. Longva, & A. S. Roald (Dü) içinde, *Religious Minorities In The Middle East* (s. 27-46). Aix-en-Provence: Brill.
- Bozcaada ve İmroz Kazalarının Mahalli İdareleri Hakkında Kanun. (1927). T.C. Resmi Gazete, 1151, 25 Haziran 1927.
- Bozkurt, C. (2012). Yahudi Aleyhtarı Bir Derginin Değerlendirilmesi: Milli İnkılap ve Kamuoyundaki Yankıları. *Tarih Dergisi*(53), 175-210.
- Bozkurt, G. (1993). Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 49-59.
- Bryer, A. (2016). Son Laz İsyanı ve Derebeylerinin Çöküşü. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 309-326.
- Bucaklışı, İ. A. (2015, Ağustos). *Lazika: Bir Yayın Kolektifi*. Mart 26, 2017 tarihinde Jinepsgazetesi Web Sitesi: <http://www.jinepsgazetesi.com/makale/lazika-bir-yayin-kolektifi-1490> adresinden alındı
- Bucaklışı, İ. A. (2016, Ekim 11). *Bir Laz Bayramı Kolkhoba*. Ekim 13, 2016 tarihinde Jineps Gazetesi Web Sitesi: <http://www.jinepsgazetesi.com/makale/bir-laz-bayrami-kolkhoba-1523#> adresinden alındı
- Buchanan, P. J. (2011). *Will America Survive to 2025? Suicide of a Superpower*. New York: St. Martin's Press.
- Bulut, E. Ç. (2015). Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 83-110.
- Bucaklışı, İ. A. (2017, Mayıs 5). Laz Kimliği. (A. H. Tanış, Röportaj Yapan)
- Burma, M. (2008, Ocak). Lozan'dan Günümüze Batı Trakya'da Azınlık Eğitimi. Edirne.
- Campell, V. (2007). *Turkey* (10th b.). London: Lonely Planet Publications.
- Canaşia, S., & Berdzenişvili, N. (1945, Aralık 20). *Türkiye'den Haklı İstemlerimiz*. Mart 16, 2017 tarihinde Kafkasevi Web Sitesi: <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/109> adresinden alındı
- Canatan, K. (2007). Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu "İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri". *Türkoloji Araştırmaları*, 159-172.
- Capotorti, F. (1976). *The Protection of Minorities under Multilateral Agreements on Human Rights*. Italian Yearbook of International Law, Vol. 2 (1976) 3–32.
- Chernale, J. M. (2011). Indigenous Rights and Ethno-Development: The Life of an Indigenous Organization in the Rio Negro of Brazil. *Tipiti: Journal of The Society for the Anthropology of Lowland South America*, 92-120.
- Cimşit, F., Edgü, E., & Ünlü, A. (2003). A Culutral Comparative Analysis of Two Villages in Storm Valley, Rize, Turkey. R. G. Mira, J. M. Camaselle, & J. R. Martinez (Dü) içinde, *Culture, Environmental Action and Sustainability* (s. 231-242). Göttingen: Hogrefe&Huber Publishers.

- Coşar, N. (2003). Varlık vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1-27.
- Cumhuriyet Gazetesi. (2015, Aralık 30). İlk Lazca Köy Adı Verildi.
- Çağaptay, S. (2006). *Islam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey: Who is a Turk?* New York: Routledge Publishing.
- Çakmak, Ş. (1973, Mart 11). Arhavi Yöresi ve Folkloründe Ölüm Temi ve Bu Temle İlgili İnananlar Üzerinde Bir İnceleme. *Arhavi dergisi*(4), 18-27.
- Çavuşoğlu, N. (2001). *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*. İstanbul: Su Yayınları.
- Çetinoğlu, S. (2016, Ekim). *Geçen Asrın Başında Osmanlı Lazistanında Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapı*. Ekim 13, 2016 tarihinde Demokrathaber Web Sitesi: <http://www.demokrathaber.org/gecen-asrin-basinda-osmanli-lazistaninda-sosyal-ekonomik-ve-kulturel-yapi-makale,9207.html> adresinden alındı
- Çolakkol, H. (2010). 2001 Anayasa Değişiklikleri Bağlamında 1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlaması. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Demirağ, Y. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 15-33.
- DiCarlos, L. (2008). *Migrating to America: Transnational Social Networks and Regional Identity among Turkish Migrants*. New York: I. B. Tauris & Co Ltd.
- Dinstein, Y. (1976). Collective Human Rights of Peoples and Minorities. *International and Comparative Law Quarterly*, 102-120.
- Domenico de Palo, R. F. (2006, Kasım). The Social Assimilation of Immigrants. Bonn, Germany.
- Duman, İ. H. (2005). Azınlık Hakları ve Lozan Antlaşması. *TBMM Dergisi*(57), s. 307-321.
- Dursun, S. (2008). Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, s. 421-434.
- Dzhodzhuva, N. (2014). Ben Bir Megrel'im. A. İ. Aksamaz içinde, *DİL, Tarih, Kültür ve Gelenekleriyle Lazlar* (A. İ. Aksamaz, Çev., s. 181-185). İstanbul: Belge Yayınları.
- Eisenberg, A., & Kymlicka, W. (2011). Bringing Institutions Back In: How Public Institutions Assess Identity. A. Eisenberg, & W. Kymlicka (Dü) içinde, *Identity Politics in the Public Realm: Bringing Institutions Back In* (s. 1-30). Toronto: UBC Press.
- Ercan, Y. (2006). Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslimler). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1-15.
- Ethnologue. (2016). *Laz*. Ekim 25, 2016 tarihinde ethnologue: <https://www.ethnologue.com/language/lzz> adresinden alındı
- Fenton, S. (2001). *Etnisite Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. (N. Şad, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Filho, C. F. (2007). Multiculturalism and Collective Rights. B. d. Santos (Dü.) içinde, *Another Knowledge is Possible: Beyond Northern Epistemologies*. New York: Verso.
- Fırat, İ. (2010, Ocak). Anayasal Vatandaşlık: 1982 Anayasası Üzerine Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Fırat, M. (2002). 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (s. 477-615). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırat, M. (2002). 1960-1980 Görelî Özerklik-3. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fraser, N. (1997). *Justice Interruptus: Critical Reflections on the "postsocialist" Condition*. New York: Psychology Press.
- Galanti, A. (1995). *Türkler ve Yahudiler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.
- Garvey, M. (1978). *The Philosophy and Opinions of Marcus Garvey: Africa for the Africans*. (A. J. Garvey, Dü.) New York: Routledge.
- Gay, G. (2004, January). The Importance of Multicultural Education. *Educational Leadership*, s. 30-35.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- GOLA. (2017, Ocak 6). *Gola'nın Lazca 2017 Takvimi Hazır*. Mart 28, 2017 tarihinde Golader.org Web Sitesi: <http://www.golader.org/golanin-lazca-2017-takvimi-hazir/> adresinden alındı
- Gülboy, P. E. (2015). *Sömürgeci Devlet: Çok Etnikli Coğrafyalarda Ortak Yaşam*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Güldiken, N. (2006). Ulus, Ulus-Devlet ve Uluslaşma Kavramlarına İlişkin Tartışmalar ve Türkiye. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 157-167.
- Güler, A. (1998). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri Ve Bu Bakımdan "Kilise Defterleri"nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri'nden Örnek Fermanlar). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 155-175.
- Güven, D. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Haig, G. (2001). Linguistic Diffusion in Present-Day East Anatolia: From Top to Bottom. A. Y. Aikhenvald, & R. Dixon içinde, *Areal Diffusion and Genetic Inheritance: Problems in Comparative Linguistics* (s. 195-224). New York: Oxford University Press.
- Hann, C. (1995). Intellectuals, Ethnic Groups and Nations. S. Periwal (Dü.) içinde, *Notion of Nationalism* (s. 116-124). Budapest: Central European University Press.
- Heckmann, F. (1993). Multiculturalism Defined Seven Ways. *The Social Contract*, 245-246.

- Heywood, A. (2013). Kimlik, Kültür ve Batı'ya Karşı Meydan Okumalar. *Küresel Siyaset* (N. Uslu, & H. Özdemir, Çev., s. 234-237). içinde Ankara: Adres Yayınları.
- Houtsma, M. (1993). *E. J. Brill's First Encyclopaedia of Islam, 1913-1936*. (M. T. Houtsma, A. Wensinck, T. Arnold, W. Heffening, & E. Levi-Provençal, Dü) Leiden: E. J. Brill.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster Publisher.
- İlk Laz Gazetesi: Kızıl Yıldız*. Mart 16, 2017 tarihinde Kolkhoba Web Sitesi: <http://www.kolkhoba.org/turha721.htm> adresinden alındı
- İlyas, A. (2014). Tek Parti döneminde Aşiretleri Kontrol Altına Almak İçin Çıkarılan Kanun ve Hazırlanan Raporlar. *International Journal of Social Science*, 329-348.
- İnbaşı, M. (2006). Trabzon/Batum Eyalatı Valileri (1755-1795). *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(31), 161-191.
- Inglehart, R., & Abramson, P. R. (1994). Economic Security and Value Change. *American Political Science Review*, 88(2), 336-354.
- Johnson, S. (1755). *Johnsonsdictionaryonline*. Johnsonsdictionaryonline Web Sitesi: http://johnsonsdictionaryonline.com/?page_id=7070&i=1628 adresinden alındı
- Jones, P. (1999). Human Rights, Group Rights, and Peoples' Rights. *Human Rights Quarterly*, 80-107.
- Kahraman, S. Ö. (2005). Gökçeada'da Göçlerin Nüfus Gelişimi Ve Değişim Üzerine Etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, s. 39-53.
- Kakışım, C. (2016). *Sınıf, Etnisite ve Kimlik: Sosyal Paradigmanın Evrimi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kal, A. (2005, Mayıs 26). *TRT'den Lazca Yayın Talebi*. Mart 26, 2017 tarihinde Lazuri Web Sitesi: http://www.lazuri.com/trt_lazca_yayin_talebi.html adresinden alındı
- Kar, C. (2007). Şeyh Said Zaza Ayaklanamsı ve Gerçekler-6. *Zaza, Siyaset, Dil ve Kültür Dergisi*, 5-15.
- Katus, L. (2003). Nationality Question and Policy Towards. *Minorities Research*, 152-166.
- Kavaklı, N. (2015). Novus Ortus: The Awakening of Laz Language in Turkey. *İdil Dergisi*, 4(16), 133-146.
- Kayam, H. C. (1993). Lozan Barış Andlaşmasına Göre Türk-Yunan Mübadelesi Ve Konunun Tbm'de Görüşülmesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s. 581-608.
- Keser, U. (2012). Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 181-226.
- Kiana Dergisi. (2016, Temmuz-Ağustos). Vefalı bir Lazca Öğretmeni.
- Kinder, D. R., & Kam, C. D. (2009). *Us Against Them: Ethnocentric Foundations of American Opinion*. Chicago: University of Chiciago Press.
- Kirişçi, K., & Winrow, G. M. (2009). *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*. İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları.

- Konan, B. (2011). İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 254-288.
- Kosanoğlu, R. (2016, Temmuz-Ağustos). Annem ve Lazca. *Kiana e-dergisi*(1), 3.
- Kosanoğlu, R. (2016, Temmuz-Ağustos). Mek'aleskiriti. *Laz Kültür Dergisi Kiana*.
- Köker, L. (2014). Charles Taylor: Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı. C. Taylor, & A. Gutmann (Dü.) içinde, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (s. 9-14). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kubilya, Ç. (2004). Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması. *İletişim Araştırmaları*, 55-86.
- Kukathas, C. (1992). Cultural Rights Again: A Rejoinder to Kymlicka. *Political Theory*, 674-680.
- Kukathas, C. (2002). *Theoretical Foundations of Multiculturalism*. Eylül 19, 2015 tarihinde http://econfaculty.gmu.edu/pboettke/workshop/fall04/theoretical_foundations.pdf adresinden alındı
- Kural, B. (2013, Eylül 03). *Lazca Ders Müfredatı Hazır!* Mart 27, 2017 tarihinde Bianet Web Sitesi: <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/149618-lazca-ders-mufredati-hazir> adresinden alındı
- Kuran, T., & Sandholm, W. H. (2008). Cultural Integration and Its Discontents. *Review of Economic Studies*, 201-228.
- Küçükşahin, Ş. (2004, Şubat 23). Gizli Genelgeyle Azınlık Devrimi. *Hürriyet Gazetesi*.
- Kymlicka, W. (2002). Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1-27.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lakerda, B. (1973, Mart 11). Nerdeyiz ve Ne Oluyoruz. *Arhavi Dergisi*(4), 13.
- Laz Enstitüsü. *Laz Enstitüsü*. Yaşayan Lazca Web Sitesi: http://yasayanlazca.org/?page_id=7016 adresinden alındı
- Laz Kültür Derneği. *Laz Kültür Derneği Tüzüğü*. Laz Kültür Derneği Web Sitesi: <https://lazkulturderneği.org.tr/tuzuk> adresinden alındı
- Lazca.org. (2017, Ocak 12). *Rize'nin Yerel Gazetesi Sayfalarına Lazcayı Taşdı*. Lazcaorg Web Sitesi: <http://www.lazca.org/yayin-kitap-dergi-sozluk/739-rizenin-yerel-gazetesi-sayfalarına-lazcayi-tasidi.html#.WNodd9KLTIV> adresinden alındı
- Lazika Yayın Kolektifi. (2011, Temmuz 01). *Tanura, Laz Kültürünü Aydınlatacak*. Lazuri Web Sitesi: http://www.lazuri.com/tkvani_ncarepe2/lazuri_ambari_01072011_tanura_01.html adresinden alındı
- Lea, R. (2004, Nisan 5). *So what exactly is multiculturalism?* BBC News: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/3600791.stm adresinden alındı

- Longva, A. N. (2009). From The Dhimma to the Capitulation: Memory and Experience of Protection In Lebanon. A. N. Longva, & A. S. Roald (Dü) içinde, *Religious Minorities In The Middle East: Domination, Self-Empowerment, Accomodation* (s. 47-70). Aix-en-Provence: Brill.
- Lot'i K'olxurişi. (1994, Mayıs- Haziran). Bazı Gürcü Aydınlarına (!) Kolay Sorular. *Ogni Dergisi*(4), 40-41.
- Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler* (Cilt 1). (1977). (S. Meray, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler* (Cilt 2). (1973). (S. L. Meray, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Mack, E. (1996, Ekim). What is Multiculturalism? *The Freeman*, 46(10).
- Mahçupyan, E. (2004, Haziran). *Türkiye 'de Gayrimüslim Cemaatlerin Sorunları ve Vatandaş Olamama Durumu Üzerine*. Temmuz 26, 2016 tarihinde http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiyede_Gayrimuslim_Cemaatlerin_Sorunlari_Ve_Vatandas_Olamama_Durumu_Uzerine.pdf adresinden alındı
- McDowall, D. (2007). *A Modern History of the Kurds*. New York: I. B. Tauris & Co Ltd.
- McGee, W. J. (1900). Primitive Numbers. *Bureau of American Ethnology Annual Report 19* (s. 821-851). içinde Washington: Washington Government Printing Office.
- Meien, J. V. (2006). *The Multiculturalism vs. Integration Debate in Great Britain*. München: GRIN Verlag.
- Milliyet KONDA. (2006). *Biz Kimiz?* Ekim 25, 2016 tarihinde [konda.com Web Sitesi: http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf](http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/02/2006_09_KONDA_Toplumsal_Yapi.pdf) adresinden alındı
- Mumcu, U. (1993). *Kürt-İslam Ayaklanması: 1919-1925*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- OHCHR. (1992). *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Minorities/Booklet_Minorities_English.pdf adresinden alındı
- Olson, J. S., Pappas, L. B., & Pappas, N. C. (1994). *An Ethnohistorical Dictionary of the Russian and Soviet Empires*. Greenwood Publishing Group.
- Oran, B. (2001). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Oran, B. (2002). 1919-1923 Lausanne Barış Antlaşması. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2002). Varlık Vergisi Uygulaması Kutusu. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2004). *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Oran, B. (2006). 1936 Beyannamesi. *Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt I). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2012). Gayrimüslim Vakıfları ve 1936 Beyannamesi. Kolektif içinde, *İstanbul Rumları: Bugün ve Yarın* (s. 113-125). İstanbul: İstos.
- Oran, B. (2015, Ocak 30). Rabbim Kimseyi Bu Ülkede Gayrimüslim Etmesin. *Radikal Gazetesi*.
- Önder, A. T. (2007). *Türkiye'nin Etnik Yapısı, Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*. Fark Yayınları.
- Özdek, Y. (1994). İnsan Haklarında Gelişmeler: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine İlişkin 11 Nolu Protokol ve Ulusal Azınlıkların Korunması Üzerine Çerçeve Sözleşme. *İnsan Hakları Yıllığı*, 137-154.
- Özer, M. A. (2007). Temel Belgeler Eşliğinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. *Sayıştay Dergisi*, 67-98.
- Özkan, A. B. *Türkiye'nin Avrupa Birliği Macerası: 2002-2015 Döneminde Yaşanan Gelişmeler*. Haziran 2, 2016 tarihinde Birsam.org: <https://birsam.org/uploads/default/reports/87a8a957c166e08ec5d9521b06abfe57.pdf> adresinden alındı
- Özoğlu, H. (2005). *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öztürk, F. (2009). The Ottoman Millet System. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, s. 72-84.
- Öztürk, M. İ. (2013). II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 135-166.
- Paksoy, E. (2010). *Kürt Tarihi Üzerine*. Derin Düşünce Yayınları. Haziran 15, 2016 tarihinde <http://www.derindusunce.org/wp-content/uploads/2013/08/kurt-tarihi-uzerine.pdf> adresinden alındı
- Pamir, A. (2002). Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s. 79-119.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*. (B. Tanrıseven, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Paul, M. (2009). "Supporting Diversity – Strengthening Cohesion" - *Multiculturalism in Germany*. München: GRIN Verlag.
- Pelkmans, M. (2003, Haziran 25). *Jason and the New Argonauts*. Ekim 13, 2016 tarihinde dare.uva Web Sitesi: <http://dare.uva.nl/document/2/49193> adresinden alındı
- Piven, F. F. (1995). Globalizing Capitalism and Rise of Identity Politics. L. Panitch (Dü.) içinde, *The Socialist Register 1995: Why Not Capitalism* (s. 102-116). London.
- Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*, s. 127-158.
- Regmi, R. (2003). Ethnicity and Identity. *Occasional Papers in Sociology and Anthropology*, 8, 1-11.

- Rockefeller, S. C. (2014). Yorum. C. Taylor içinde, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (s. 105-116). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Rosaldo, C. (1996). Toward a definition of multiculturalism. Web Sitesi: http://www.rosado.net/pdf/Def_of_Multiculturalism.pdf adresinden alındı.
- Rozen, M. (2010). *İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi (1453-1566)*. (S. Çağlayan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Said, E. W. (2001, Ekim 22). Kasım 07, 2015 tarihinde <http://www.thenation.com/article/clash-ignorance/> adresinden alındı
- Sanders, D. (1991). Collective Rights. *Human Rights Quarterly*, 368-386.
- Sapir, E. (1921). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace company.
- Sarı, E. (2007, Mart 16). *Laz Halk İnançları Ve Söylenceler Üzerine Araştırma Notları*. Ekim 13, 2016 tarihinde Lazuri Web Sitesi: http://www.lazuri.com/tkvani_ncarepe/e_s_laz_halk_inanclari.html adresinden alındı
- Sarı, İ. (2016). *Dil, Tarih ve Gelenekleriyle Lazlar*. Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Selçuk, S. S. (2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: “Öteki” ve “Ötekileştirme”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), s. 78-99.
- Serdar, A. (2015). Yerel ve Ulusal Ölçekte Lazlığın Etnik Sınırlarının Yeniden İnşası: Dil, Hafıza, Kültür. *Mülkiye Dergisi*, 93-134.
- Sinclair, T. A. (1989). *Eastern Turkey: an Architectural and Archaeological Survey* (Cilt 2). London: The Pindar Press.
- Sofracı, İ. E. (2013). Tarihsel Perspektiften Varlık Vergisi Uygulamasına Bir Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 15(1), 317-334.
- Soydan, T. (2013). Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemine Türkiye'de Temel Eğitimin Gelişmesi ve Finansmanı Sorunu. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-72.
- Sumner, W. G. (1911). *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs and Morals*. Boston: Ginn and Company.
- Şimşek, H. (2006, Ocak). Lozan'ın Getirdiği Statü ve Türkiye'de Azınlıkların Durumu (1923-1974). *Hacettepe Üniversitesi, AİİTE*. Ankara.
- Şimşek, H. (2007). İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi'nin Feshi ve Yunan Uyruklu Rumların Sınır Dışı Edilmeleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 237-260.
- Şimşek, H. (2009). Çanakkale Bağlamında 1934 Trakya Yahudi Olayları. *Cumhuriyet Tarihi araştırmaları Dergisi*(9), 137-150.
- Şimşek, H. (2014, Haziran 24). *Lazepeti Konan: Lazlar da Burada*. Ekim 15, 2016 tarihinde Gazetebilkent Web Sitesi: <http://www.gazetebilkent.com/2014/06/29/lazepeti-konan-lazlar-da-burada/> adresinden alındı

- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2007). *Türkiye'de Siyasi Reform*. Ankara: M&B Tanıtım Hizmetleri .
- Tanura. (2011, Ekim). Lazca Üniversiteye Girdi. *Tanura Dergisi*(2), 1.
- Taşdemir, H., & Saraçlı, M. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(8), 25-35.
- Taşkın, N. (2016). *Bu Bir İsyân Şarkısı Değil! Lazlar, Kimlik, Müzik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taştekin, F. (2013, Aralık 1). *Turkey's Laz Awakening*. Mart 26, 2017 tarihinde al-monitor Web Sitesi: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/12/laz-people-of-turkey-awaken.html> adresinden alındı
- Taylor, C. (2014). Tanınma Politikası. C. Taylor, & A. Gutmann (Dü.) içinde, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (s. 46-94). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat yayıncılık.
- Tellal, E. (2002). *SSCB'yle İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I, s. 499-521)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunç, H. (2004). Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*(7), 1-2, 139-198.
- Turan, I. (2010). Komitern Belgelerinde Şeyh Sait İsyanı ve Ankara'daki Kabine Değişikliği. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0(11), 183-191. Kasım 5, 2015 tarihinde <http://dergipark.gov.tr/iuydta/issue/940/10625> adresinden alındı
- Tuzcuoğlu, M. (2014, Kasım 8). *Lazca Kitap Almadan Gitmeyin*. Mart 26, 2017 tarihinde Evrenselnet Web Sitesi: <https://www.evrensel.net/haber/96992/lazca-kitap-almadan-gitmeyin> adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu*. (2015, Eylül 15). Türk Dil Kurumu Web Sitesi: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden alındı
- Türkmen, Z. (1995). Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 325-341.
- Uçarol, R. (2010). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Der Yayınları.
- Uzunoglu, N. 1964'te İstanbullu Rumların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi. *20 Dolar 20 Kilo: Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikayelerinden Biri* (s. 53-58). içinde BABİL.Ekim 21, 2016 tarihinde http://www.babilder.org/wp-content/uploads/2015/10/KatalogTR_internet.pdf adresinden alındı
- Ürer, L. (2003). *Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Vanilişi, M., & Tandilava, A. (2005). *Lazların Tarihi*. İstanbul: Etik yayınları.
- Varer, S. (2008, Nisan 06). *Ben, Türkiyeli bir Laz'ım ...* Ekim 25, 2016 tarihinde Lazuri Web Sitesi: http://www.lazuri.com/sadik_varer/s_v_bir_laz_nasil_kurt_olur.html adresinden alındı

- Varer, S. (2010, Mart 15). *Lazlar ve Siyaset*. Ekim 25, 2016 tarihinde Lazuri Web sitesi: http://www.lazuri.com/sadik_varer/s_v_lazlar_ve_siyaset.html adresinden alındı
- Vinod, M. J., & Deshpande, M. (2013). *Contemporary Political Theory*. Delhi: PHI Learning Private Limited.
- Waal, T. d. (2010). *The Caucasus: The Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Wolf, S. (2014). Tanınma Politikası:Yorum. C. Taylor, & A. Gutmann (Dü.) içinde, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (s. 94-105). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Xenophon. (1859). *Anabasis* (Cilt IV). (T. Clark, Dü.) Philadelphia: Charles Desilver & Sons.
- Yalçın, E. (2008). Heybeliada Ruhban Okulu'nun Yeniden Açılması . *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu D*, 125-159.
- Yamak, S. (2008, Mart). Meşrutiyetin Bayramı: "10 Temmuz İd-i Millisi". *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(38), 323-342.
- Yeğen, M. (2006). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, N. (2010). Eski İran'da Dinler ve Dinsel İnanışlar-II. *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 5-26.
- Yılmaz, İ. G. (2012, Ocak 14). *Lazcanın Yaşam Mücadelesi*. Mart 26, 2017 tarihinde Bianet Web Sitesi: <https://bianet.org/biamag/azinliklar/135399-lazcanin-yasam-mucadelesi> adresinden alındı
- Yılmaz, İ. G. (2013, Eylül 12). *Ağani Murutsxi: Lazca Anlatır*. Mart 27, 2017 tarihinde Bianet Web Sitesi: <http://bianet.org/bianet/medya/149856-agani-murutsxi-lazca-anlatir> adresinden alındı
- Yılmaz, İ. G. (2013, Ağustos 17). *Laz kimliği Üzerine*. Eylül 27, 2016 tarihinde bianet.org: <http://bianet.org/biamag/kultur/149186-laz-kimligi-uzerine> adresinden alındı
- Yılmaz, İ. G. (2015, Ocak 7). *90'lar: Laz Kültür ve Kimlik Hareketinin Doğuşu*. Mart 15, 2017 tarihinde Bianet Web Sitesi: <http://bianet.org/biamag/siyaset/161339-90-lar-laz-kultur-ve-kimlik-hareketinin-dogusu> adresinden alındı
- Yılmaz, İ. G. (2015). Modern Laz Edebiyatı Üzerine Bir Deneme. *Papirüs İki Aylık Edebiyat Seçkisi*(14), 57-67.
- Young, I. M. (1990). *Justice and the Politics of Differences*. New Jersey: Princeton University Press.
- Yüksel-Sökmen, Ö., & Chesin, M. (2008). Essay on the Cultural Preservation of the South Caucasian Language: Lazuri. *Undergraduate Research Journal for the Human Sciences*, 7.
- Zehiroğlu, A. M. (1999). *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Zizek, S. (1997). Multiculturalism, or, the Cultural Logic of Multinational Capitalism. *New Left Review*, s. 28-51.
- Zürcher, E. J. (2007). *Turkey: A Modern History*. New York: I. B. Tauris & Co Ltd.

EKLER

EK: 1

Ali İhsan AKSAMAZ ile 5 Mayıs 2017 tarihinde yapılan röportaj metni aşağıdaki gibidir.

1. Kısaca kendinizden bahseder misiniz?

1959 24 Ocak'ta İstanbul'da doğdum. Babam bir Laz, annem de kökeninde Çerkezlik bulunan bir ev hanımı. Vefa Lisesi'nden mezun oldum. Selçuk Üniversitesi, daha doğrusu Antalya Meslek Yüksek Okulu idi girdiğimizde. Bir sene Antalya Meslek Yüksek Okulu'nda okuduk. Okumakta gözü olan bir çocuk değildim doğrusu. Daha sonra bizi Konya'ya taşıdılar. Selçuk Üniversitesi'ne bağladılar. İşte oradan mezun olduk, İngilizce öğretmenleri olarak. Çeşitli yerlerde çalıştım. Daha çok özel okullarda, kurslarda efendim Selçuk pardon, neresiydi o Çankırı Astsubay Hazırlama Okulu'nda askerliğimi yaptım, tamamladım. Yani dört ay Piyade Okulu'nda Tuzla'da. Sonra da Asteğmen İngilizce Öğretmeni o ayrıcalıklı bir şey oldu benim için. Türk silahlı Kuvvetlerini de o ara tanımış olduk. Bir sürü insan da tanıdım. Daha sonra İstanbul'a geldim, çeşitli dersanelerde çalıştım. Bir gün eşim hamile o zaman Kartal'da bir sokak sergisini geziyoruz. Orada bir dostumuza gitmiştik. Baktım Lazların Tarihi diye bir kitap. İlgimi çekti. Hani Lazlar vardır, falandır ama Lazların Tarihi, Kürtlerin Tarihi diye de bir şeyler diyorlar ama Lazların tarihi ilk defa. Hemen aldım. Eve döndüğümüzde orada buraya gelince hemen okudum. İlgimi çekti fakat orada 3 nokta beni düşünmeye sevk etti. 1. Lazca, Gürcücenin bir şivesidir. 2. Lazlar Gürcü'dür. 3. Lazistan, Gürcistan toprağıdır. Üç şey vardı dikkatimi çeken. Onun dışında çok faydalandım. Araştırdım. Tabii o zaman bugünkü gibi internettir, efendim cep telefonudur hiçbir iletişim yok, kütüphanelere gidiyoruz, oradaki memurlar tersliyorlar, ya bu adam niye geldi, şimdi bu kitabı istiyorsun pis, paslı, tozlu ortamlar

o kütüphaneler. Devlet kütüphanesi de öyle Beyazıt'ın Fatih Millet Kütüphanesi de öyle. Boş haftada bir günüm vardı. O günlerde de oraya gidiyordum. Fedakârlık gerektiren bir konuydu. Neyse öğrendim dedim ki Lazlar var, kendi başına bir millettir dolayısıyla dilleri var, dilleri da Lazca, kendilerine has bir dildir. Ama Lazistan v.s. konuları biraz politik konular. Yani şimdi kim almışsa onundur. Bugün Lazistan dediğimiz coğrafya büyük ölçüde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde çok az bir bölümü Gürcistan'da kalmış o zaman biz bu işe başladığımız zaman Sovyetler Birliği felandı. Yıkılmıştı 91'de. Her neyse, şimdi ben araştırmaya başladım. O arada bir tesadüf gazetede bir Bugün gazetesinde "Lazlar bölücüler" diye bir haber. Allah Allah bu ne dedim. Üstelemedim, geçtim. Aradan bir zaman geçti, baktım bir arkadaşım vardı, pencere yayınlarından ayı affedersiniz Muzaffer namıyla maaruf derler onunla buluşmuşuk, ya dedi bu işlerle ilgilenen bir arkadaşım var avukat dedi. Ahmet Kırım, Ahmet Hulusi Kırım. Onla bir tanış felan, neyse Ahmet Hulusi Kırım'la ve bu işlerle ilgilenen çevreyle bir tanışalım dedim ama ya ben donanımsızım, yani bu konularda bir bilgim yok ve o arkadaşları da çok donanımlı. Tarih, dil falan müthiş adamlar olduğunu zannediyorum çünkü enstitü kuracaklar. Çünkü enstitü kurmak lafla olmaz. Neyse bir süre sonra bu arkadaşlarla tanıştım Ahmet Hulusi Kırım'la tanıştım. Ona belirli bir grup geliyor. Enstitü kuralım kurmayalım diye tartışıyorlar. Fakat şöyle bir olay olmuş. Ahmet Hulusi Kırım 1992 yılının son haftası içinde yayınlanan aktüel dergisinde Lazlarla ilgili bir açıklama yapmış. Açıklamayı gören bütün millet ona koşmuş. Ne güzel bizde kimliğimize sahip çıkalım, dilimize sahip çıkalım felan diye. Fakat burada soru işareti uyandırması gereken bir konu var. O da şu: Ahmet Hulusi Kırım'ın kendi siyasi kimliği. Kendisi Komün adlı bir siyasi derginin yani bu İbrahim Kaypakkaya çizgisinde görünen bir yayın organının sahibi ve yazı işleri müdürü. Tabii ona bir sürü insan gitmiş, bağlantı kurmuş ama bu özelliğini gören birçok kişi çünkü o giden kimliğimiz yaşasın, ölmesin diyenler içerisinde MHP'li olanlar da var. O zamanki söylemlerle DYP'li olanlar da var. İşte ne diyeyim Refah Partili olanlar da var. Marksist-Leninst kimlikli gibi görünen bir kişiyle birlikte olmak onları rahatsız ediyor yani kendilerine göre doğal olarak. Neyse baktım bunlar şöyle bir açıklama yapmışlar: aktüel gazetesine daha doğrusu Ahmet Hulusi Kırım çok şeyleri var bende zaten. İsterseniz verebilirim. Büyük çok büyük laflar etmiş. Daha sonra Bugün Gazetesi o zamanki Bugün Gazetesi şimdi de var galiba. Bununla bir röportaj yapmışlar. Bunlar haritaların önüne gitmişler, pozlar vermişler, bir şeyler yapmışlar böyle. Son derece yanlış şeyler. Ondan sonra bir hafta Bugün Gazetesi bunları bombardıman etmiş. Bu bombardıman esnasında bunlar tabii tırsmışlar. Sebahattin

Önkibar var. Şimdi Aydınlik'ta yazıyor. O zaman Türkiye Gazetesi'nde yazıyordu. Bir makale yazdı. İşte bunları da hedef aldı felan. Tabii bu vakıf yapalım, kimliğimiz yaşasın diyenlerin hepsi çil yavrusu gibi dağılmış. Bu dağılanlardan arta kalan hani kılıç artığı diye tabir edeceğimiz unsurlar o unsurlardan geri kalanlarla ve Ahmet Hulusi Kırım'la tanıştım. Bunlar toplanıyorlar işte vakıf mı kuralım, enstitü mü kuralım, öyle mi yapalım, böyle mi yapalım. Ben dedim ki arkadaşlar bu böyle olmaz. Öncelikle bir dergi çıkaralım dedim. Bu fikir taraftar kazandı ve Kasım 1993 yılında da OGNİ dergisini çıkardık. OGNİ dergisinin fikir babası benim. İsim babası ise rahmetli oldu iki sene önce. Macit Çakırusta, Macit Çakırusta değil soyadı Çakırusta, Mecit Çakırusta bir kitap okumuş orada ogni geçiyormuş, ünlülerden birinin bataklık diye roman, eski Rus yazarlardan bataklık diye bir eser orada “ogni” geçiyormuş, o ogniye Lazca “ogni” zannetmiş, Lazların ilk gazetesi, dergisi OGNİ'dir. Onun için OGNİ koyalım. Herkes Ogni de duy anlamı işit anlamına anla anlamına geldiği için öyle koydular. Neyse, böyle bir süreç başladı. Birinci sayı toplatıldı o zamanki Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından. Çok kısa süre sonra beraat etti. Biz dergimizi çıkarmaya devam ettik. 6 sayı çıkardık. Ardından Mjora diye bir gazete çıkardık. O ara Kafkasya yazılarını da saymak lazım. Bu şekilde devam etti. Benim yayınlanmış olan işte Kafkasya'dan Karadeniz'e Lazların Tarihsel Yolculuğu adlı 1997'de bir kitabım çıktı. O şekilde devam ediyor fakat bir yıl önce de aslında 96'da kitabım yayımlanacaktı, yaşlı bir amca vardı. Lazlarla ilgili bir şeyler hazırlamış ve ben ona ciddi bir redaksiyon katkısı yaptım. Ona öncelik verdim. O yayınlandı. Lazlar adıyla. M. Recai Özgün'ün kitabı. O da Çivi yazılarından. Bu şekilde ben fazla konuşursam siz sıkılmayın. Bana sorun.

2. *Peki Ali İhsan Bey, bu dergilerin kısa ömürlü olmasının sebebi nedir, OGNİ'nin? Şu an evet 6 sayı çıktı ama uzun bir aradan sonra 21 yıl sonra OGNİ'nin 7. sayısı da çıkıyor.*

Hepsini hazırladım burada. Şimdi şöyle bir şey var. Türkiye'de bu işleri ile ilgilenen insanlar daha ziyade sol tandanslı olan insanlar ve Türkiye'de sol tandanslı olan insanların bir özelliği var. Amip gibi birbirlerinden türerler. Ondan sonra birbirlerine yönelirler. Birbirlerine düşmanlık yaparlar. Öyle giderler. Bu böyledir yani. Şimdi bu işlerle ilgilenen insanların büyük çoğunluğu da solcu oldukları için bu şekilde ileriye hesaplayıp bir şeyler yapma düşüncesinden hareket edememelerinden kaynaklanıyor. Şöyle ki yani bir iş yapacaksanız gücünüz varsa yaparsınız. Nereye kadar ne yapacaksınız önce onun kararını verirsiniz. Bu böyle olur ama burda böyle olmadı ne yazık ki 6 sayı çıktı. Şimdi OGNİ dergisinin konusunda konuşabilecek üç kişi var. Bir

tanesi ben, bir tanesi Ahmet Hulusi Kırım, bir tanesi de Mehmet Ali Barış Beşli. Fakat biz OGNİ'nin neden çıkmadığı konusunda bir araya gelip şöyle üç satırlık deklarasyon gibi bir şey alıp biz şu şu şu sebeplerden OGNİ'yi çıkardık, şu şu şu sebeplerden dolayı çıkmadı diye bir açıklama ortak imza ile yapamadık. Yapsaydık çok güzel olurdu. Ama ben bugüne kadar OGNİ ile ilgili konuşmadım. Ama Ahmet Kırım ve Mehmet Ali Barış Beşli daha önce bu tür yazılı olarak belirli kaynaklarda konuştular. Ben ortak bir şey yapılması taraftarıydım ama ben genel olarak şöyle bir şey ekonomik sebeplerden devam edemiyorum. Bir de tabii ki o dönemin özellikleri 93 Türkiye'de en fazla siyasi cinayetlerin işlendiği korkunun her yeri sardığı bir yıld. 1993. İşte bu devlet kaynaklı oluyordu veya devlet içerisine sızmış başka istihbarat örgütlerinin örgütlediği belki bir şeylerdi, bilemiyorum. Onları siyasi analizciler şey yapabilir, söyleyebilir. O yıllarda bu dergiyi altı sayı çıkarabilmek hele 93'te bu işlere başlamak Kasım ayında büyük bir cesaret işiydi. Doğrusunu isterseniz ben yaptığımız , giriştiğimiz işin vahametini ve ciddiyetini çok iyi biliyordum yani ama diğer arkadaşlar biliyorlar mıydı bilmiyorum. Hatta Trabzon'da bir basın açıklaması yapıyor Alparslan Türkeş bu Kürtlerle v.s. ile ilgili olarak orada bir gazeteci diyor ki Alpaslan Bey diyor, siz Kürtler diyorsunuz ama bir de Lazlar çıktı diyor. Alparslan Türkeş o zaman rahmetli şey yapıyor, şaşırıyor felan. Şimdi buradaki sorun şu: genelde OGNİ bir sol yayın organı olarak algılanıyor. OGNİ sol bir yayın organı değil. OGNİ bir kültür dergisi yani dil, tarih kültür dergisi, siyasi hiçbir yönü yoktur. Baş makaleleri Ahmet Hulusi Kırım yazmıştır. Onlarda siyasi bir içerik vardır. Diğerlerinde işte masaldır, şiirdir, folklorik özellik veya üniversitelerin akademik kurullarının yani yönlendirmesiyle çıkacak böyle okul dergisi formatında sevimli bir yayın organıydı OGNİ. Ama son bir şey söyleyeyim. OGNİ'nin çıkmamasının, çıkamamasının sebebi maddi imkansızlıklar. Para olursa, para her kapıyı açar.

3. *21 yıl aradan sonra çıkan OGNİ dergisinin yeni çizgisi nasıl olacak? Kültür olarak mı gidecek yoksa siyasi yöne kayacak mı?*

Şimdi şöyle söyleyeyim. 21 yıl aradan sonra OGNİ dergisinin çıkmasını ben sevinçle karşılıyorum. Çok olumlu karşılıyorum ama OGNİ dergisinin ilk altı sayısındaki yazılara bakarsanız gerek kendi adımla gerek takma adımla onların şeyleri var isterseniz verebilirim dokümanları, en çok yazıyı yazan kişi benim. Ama yeniden dergiyi çıkartan arkadaşlar bu konuda bana başvurmadılar. Demediler yani arkadaş böyle bir yayın organı çıkarıyoruz, sen ne düşünüyorsun. Ve yahut sen de katkı verir misin gibi tabii burada bir sitemde bulunmuş oluyoruz o arkadaşla Mehmet Ali Barış Beşli, derginin o zamanki sahibi ve yazı işleri müdürü. Şimdi o Laz kültür derneğinin

başkanı ve dolayısıyla o Laz kültür derneği üzerinden yayınlanıyor. Büyük ölçüde de İrfan Çağatay destek veriyor OGNİ'nin yayınlanmasına. Tabii o zamanki bilgilerimiz kıt, iletişim azdı, arşivler açılmamıştı. Yani hem Avrupa arşivleri çünkü biliyorsunuz Sovyetler birliği çöktükten sonra Sovyetler Birliği ile bağlantılı her türlü istihbarat örgütlerinin veya belirli kritik kurumların arşivleri de insanlara açıldı. Çok büyük ölçüde dolayısıyla oradan da büyük bilgiler geliyor. OGNİ'de de Lazların Sovyetler Birliği'ndeki aktivitelerine ilişkin çok fazla bilgi-belge çıktı. Onları da tabii bu yeni OGNİ dergisinde arkadaşlar yayınlıyorlar, tabii çok güzel bir şey yapıyorlar. Çok olumlu yani özetle 21 yıl sonra çıkmasını büyük bir sevinçle karşılıyorum. Beni yok saymalarına rağmen.

4. *Lazlar kimdir? Türkiye'de nerelerde yaşıyor Lazlar?*

Lazlar, Güneydoğu Kafkasyalı hayır şöyle diyelim düzeltiyorum bu son cümlemi bitiremedim ama. Doğu Karadeniz ve Güneybatı Kafkasya'nın yerli halkı. Başka bir yerden gelmemişler, yerli halk buna otokton halk diyorlar biliyorsunuz. Fakat biz Kafkasya deyince Doğu Karadeniz deyince doğal olarak şöyle bir şey algılıyoruz. Türkiye sınırlarını algılıyoruz. Halbuki böyle bir şey yok. Şeye kadar gidiyor bu yani Gürcistan'ı da kapsıyor. Çünkü şeyde sınır yoktur, gökyüzünde sınır var mı? Hudut bir şey yok ya da akarsularda sınır yok aslında insanlarda da öyle. Şimdi Lazlar, Doğu Karadeniz'in Türkiye'de ve Güneybatı Kafkasya'nın yerli halkı ama Laz adı hem bir etnik adlandırmaya işaret ediyor, hem de bir yöreye ait olmayı. Mesela Karadenizliler de Laz deniyor ama o etnik bir özellik taşıyor. Bugünkü haliyle belki de ne bileyim bundan bin yıl önce Proto Lazlar diyebileceğimiz insanlar belki oralarda yaşıyorlardı. Zaman içerisinde mesela Çepnileşmişler. Çepni Türklüleşmiş olan insanlar var. Bunun dışında Rumlaşmış olan Doğu Karadenizli insanlar var. Artık onlar dillerini kaybetmişler. Dolayısıyla bugünkü haliyle baktığımız zaman Rize, Artvin sahil kesimindeki o malum ilçelerde işte Pazar, Ardeşen, Arhavi, Fındıklı, Hopa kısmen Borçka kısmen Çamlıhemşin'deki o köy yerleşim birimlerinde yaşayan Lazca konuşan insanlar fakat Laz denildiği zaman bir başka anlamı daha var. İlk anlamı o da şu Megreller'i de kastediyor yani Margallar'ı da kastediyor. Margallar ve Lazlar ayrışmadan önce iki adla anılıyorlardı. Yakın komşuları tarafından Megrel, Magral, Agruva diye anılıyorlardı. Ama Roma Bizanslılar da onlara Laz diyorlardı. Belirli bir zaman diliminden sonra Laz sadece Müslüman olanlarına Hristiyan ise Ortodoks-Hristiyan onların adı olarak kaldı. Tarihsel bilgilerde mesela Menandros, Prokopius, Plinius gibi Romalı-Bizanslı tarihçilerin eserlerinde Laz geçtiği zaman artı Megrel'i de anlatıyor şeklinde algılamak lazım. Yani bu çok önemli bunu bir kere daha tekrara

etmek istiyorum. Laz bugünkü Müslüman Laz anadilleri Lazca olan insanları kastettiği gibi, geçmişte Megreller'i de kapsar. Aynı zamanda bugün Lazlığı kaybetmiş olan Çepniler'i de Pontulular'ı da kapsar. Yani döneme göre genişleyen ve kapsayıcılığı azalan bir kastı var bu ifadenin. Dolayısıyla ama şunu da belirtmek lazım, Osmanlı- Rus Savaşları sebebiyle sınır dışı kalan bölgelerin ve Artvin yöresinden göç ederek Adapazarı-Sapanca-Düzce hattındaki muhacir köylerinde toplu olarak yaşayan Lazlar var. Onlar da önemli bir nüfus oluşturuyor.

5. *Siz de Lazların Tarihi adlı kitabı okuduğunuzu söylediniz. Orada Lazların Gürcü olduğuna dair iddialar var. Bu iddiaların doğruluk payı var mı sizce?*

Şimdi şöyle bir şey var. Tabii şeyin ben farkına vardım. Resmî ideolojiler var. Bir devlet varsa her bir devletin bir resmî ideolojisi vardır. Yani resmi ideolojisi olmayan bir devlet yoktur. Siyasi bir grup düşünün, siyasi bir akım düşünün güçlendiği zaman onun da bir resmî ideolojisi olur. Bunu unutmamak lazım, bugün Lazların herhangi bir siyasi örgütlülüğü yok. Lazların herhangi bir siyasi otonom ya da devletsel yapılanmaları yok. Ama şöyle bir durum söz konusu dünya öyle bir noktaya gidiyor ki yerelleşme ön plana çıkıyor. Ve yerelleşme de etnisite anlamında da ön plana çıkmaktadır. Balkanlar'ı düşünün, Balkanlar'da nasıl Arnavutlar varsa, Hırvatlar varsa, Sırlar varsa ve diğerleri varsa Kafkasya'nın bir sürü etnik grupları var. Türkiye'de de bir sürü etnik gruplar var. Dolayısıyla yani bugünden yarın ne olacak nasıl gidecek diye kimse bir şey bilemez çünkü bu bir iklimdir yani düşünün ki bu internetin Türkiye'ye de gireceği ve internetle bir sürü abuk subuk şeyler çıkacağı pornografi gibi şeyleri kastediyorum. Yayınlanacağını hiç kimse hayal edemezdi. Mesela şöyle bir olay söz konusu, Star televizyonu çıktığı zaman açık seçik şeyler oynatmaya başlamıştı. Bir program çok iyi hatırlıyorum. Millet gitmiş Star'ı basmış. O tür yayınlar olmadı. Hatta televizyonda bir iki haç göstermişlerdi. Bir filmde o filmi millet protesto etti. Film yayından kaldırıldı gelen tepkiler üzerine diye. Yani demek istediğim şey şu: bu bir iklim meselesi yani dünyada eğer bir iklim yayılıyorsa o iklim Türkiye'yi de etkiler. Her yeri etkiler. Etnisite anlamında da etkiler yani o anlamda söylüyorum ama bu şuna eskiye dönük hesaplaşmalar kindarlaşmalar birbirlerini katletmelerinin olması tabii ki iyi bir şey değil. Zaten Türkiye'nin bir demokratik ülke olarak bu sorununu kendi çözmesi lazım. Eğer çözmezse başkaları ellerini atıyorlar. Kürt meselesinde olduğu gibi, artık Kürt meselesi Türkiye'nin meselesi değil uluslararası büyük odakların meselesi haline geliyor.

6. *Peki tarih boyunca Lazlar hangi dinlere inanmıştır? Zorla mı müslümanlaştırılmışlardır?*

Şimdi şöyle bir olay söz konusu zaten insanlık tarihi yaşam alanları, yaşam alanlarındaki üretimler birbirleriyle olan ilişkilerine v.s. lere baktığımız zaman hep birbirine benzerdir. Yani şimdi eğer insanlar ilk zamanlarda hep sahilde mi yaşıyorlardı dağlık bölgelerde mi yaşıyorlardı? Yukarlarda yaşıyorlardı, dağlık olan yerlerde yaşıyorlardı. Burasında bile öyle. Şimdi bu güvenlik duygusuyla oluyor. Dışarıdan zarar gelmesin, kötü insanlar gelmesin veyahut da vahşi hayvanlar gelmesin diye yani güvenlik duygusuyla bunu yapıyorlar. Şimdi Lazlarda da doğal olarak ilk inanç bizim Paganlık diye kodladığımız yani gördüğü şeye inanma gördüğü şey ne güneş, ay, işte yağmur v.s. o tür şeylerde inanç sistemi Paganlık Şamanlık da denilebilir artı ama bu Şamanlık denilince de Türklerin inanç sistemi ile de benzeşen yönleri var, olmayan yönleri de var mesela Laz köylerinde Ohvame vardır. İbadet yeri, ohvamu ibadet etmek, dua etmek demektir. Ohvame ibadet yeri, mutlaka her bir köyde bir yüksek tepede ormanlık yerde bir ohvame var. Daha sonra süreç içerisinde tabii bu kimisi 331 yılı diyor kimisi taa baştan beri Hristiyan olarak diyor. Lazların da yani Megrellerin de o kastediliyor burada o dönemki Laz diye kastedilen onlar da Hristiyanlığı kabul ediyorlar. Bugün OGNİ dergisinin yedince yani son çıkan sayısında da Lazların bugün yaşadıkları yörelerdeki var olan manastırlara, kiliselere ilişkin bilgiler var. Bu arada Lazlar Hristiyanlığa zorla mı geçti şey mi oldu bilemiyorum ama şu process içerisine zaman içerisine yayılmıştır ama belirli zamanlarda şöyle bir şey vardır. Roma'nın putperestlere karşı uyguladığı zulümler vardı. Lazlar o dine geçerken onu yani ilk önce baştaki resmi insanlar, krallar ve yöneticiler mi geçti yoksa halk toplu olarak mı geçti korkuyla yani bu konular biraz muğlaktır. Sade şey için de böyle Türkler için de böyle, Araplar için de böyle denilebilir. Ama netice itibariyle zaman içerisinde gerçekleştiğini düşünüyorum. Ama 17. 18. y.y'da Laz din adamlarının bir kısmının din değiştirmemekte ısrar etmeleri üzerine kendilerinin katledildiklerine ilişkin de bilgiler var. Yani Dudi Kvata Papati denilen yerde 300 Laz önde gelen insanların katledildiğini kafalarının kesildiğine ilişkin İslamiyet'e geçmediler diye iddialar var. Kaynak da gösterebilirim ama bunun yanı sıra mesela İrfan Çağatay Bey de şöyle diyor: süreç içerisinde Müslümanlığa geçilmiştir diyor, ben de öyle düşünüyorum. Birden bir ahali tutup da birden Müslüman oldum birden Hristiyan oldum demez. Şunu belirteyim Gürcistan Sarpı'nın Lazları tekrar Hristiyanlığa geçtiler.

7. *Peki Lazlar, Paganlığa inanmışlar. Hristiyan olmuşlar daha sonra Müslümanlaştırılmışlar. Laz kültürlerine dair ritüelleri ya da özel günleri kısaca anlatabilir misiniz?*

Şöyle bir şey diyeyim, eskiden Türkiye’de hani bu harf devrimi Mustafa Kemal’in uyguladığı bazı şeyler var ya, onlara geçmeden önce İslami bugünküne nazaran daha İslami şeyler vardı. O zamanki inanç şekilleriyle genel Osmanlı’nın inanç sistemi ile Lazların inanç sistemi ile farklılıklar vardı. Ama Cumhuriyet devrimleriyle birlikte Mustafa Kemal’in uygulamaları ile birlikte o Lazların eski inançlarına yakın Hristiyanlığa daha yakın bir takım uygulamalar da ortaya çıktı. Onun için çok kesin hatlarıyla bir şey söyleyemem, söylemek de istemem. Ama şöyle bir şey vardır. bir dinden bir dine geçmiş olan insanlarda mutlaka ve mutlaka daha önceki din ve dinlerinin izleri vardır.

8. *Lazların bu ritüellere katılma oranı nedir?*

Şöyle bir şey söyleyeyim ben size. Horon bu ritüellerin en belirgin özelliği. Duyduğum kadarıyla söylüyorum. Eskiden ohvamenin oralarda bir de meşe ağaçlarının olduğu yerlerde büyük ateşler de yakarak horon oynadıklarını duydum. Ben tanık olmadım. Çok eski zamanlara ait anlatımlar bunlar. Osmanlı şöyle demiş herkes sarık takacak ama horon oynadığın zaman sarık baştan düşer o yüzden yasaklamışlar.

9. *Siz Türkçeyi ikinci bir dil olarak kullanan bir aileden mi geliyorsunuz?*

Benim anadilim Türkçe şöyle ki benim annem Çerkezleşmiş bir Türk, babam Laz. Dolayısıyla burada şimdi anadili nedir ne değildir gibi bir şey söz konusu aidiyet duyulan dil anadildir. Mesela Tarık Cemal Kuddusi rahmetli oldu. Onun eşi de Çeçen. Çocukları var, Çeçence bilmiyorlardı. Şimdi çocukların anadili ne? Çeçence mi Türkçe mi? Yani böyle bazı şeyler var. Kavramlar ve sorular yanıltıcı olabilir ama benim insan olarak şöyle hani ben Laz milliyetçisiyim, Türk düşmanıyım deme gibi bir lüksüm yok, iki sebebi var. Bir kere genetik olarak beni bugüne taşıyan genlerde hem Lazlık, Çerkezlik, Türklük var hem de bunlar olmasa bile ben bir insan olarak ne Türklüğün ne başka bir şeyi reddedemem, yanlış olur.

10. *Kızınıza Lazca öğretiyor musunuz?*

Ben annem Laz olmadığı için Lazcayı sadece köyden bize gelen, ben İstanbul’da doğdum, büyüdüm. İstanbul’a gelen büyüklerimizden Lazcayı zaman zaman babama sorarak v.s. öğrenmişim ama günlük hayatta bana lazım olacak git, gel, otur kapalı çarşıda turistlerle anlaşma nasıl satıcılar varsa ben de Lazlarla Laz akrabalarımla öyle anlaşıyordum ama Lazca o demek değil. Lazca edebiyat okuyacak kadar edebiyat eseri verecek kadar bilmek okumak yazmak okuyup anlamak gerekir. O anlamda diyorsanız Türkçe dışındaki hiçbir dilde Kürtçe de dahil pek mümkün değil, hiç mümkün değil. Çünkü bu dillerle ilgili ne eğitim verildi ne öğretim verildi ama ben

mesela bu kitabı yazdım. Laz dili Temel Dersleri. Ben karşıda Kadıköy’de 50 hafta mı o civarda bir şey verdim, ders verdim. O ders notlarımdan oluştu bu. Yani Lazcam benim şu anda iyi. Benim babamdan daha iyi memleketten yaşayan akrabalarımın çok daha iyi çünkü ben Lazcamı geliştirdim. Nasıl geliştirdim. Yüzyıl önce eski Rus bilim adamlarının kayıt altına aldıkları kayıtları yazılmış kitaplar üzerinden okuyarak Lazcamı geliştirdim. Bugün Türkiye’de en çok Lazca yazmış insan hüviyetindeyim.

11. Lazca nasıl bir dildir? Genellikle Lazca konusunda yanlış bir anlaşılma var.

Lazca Güney Kafkasya dil ailesine giren bir dildir. Eskiden biz üniversitede okuyorduk Konya’da. Celal Bey vardı. Şıvgın, tavukçu da derlerdi onlara. Özel şeylere girelim biraz hava dağılsın. Dil ailesini tahtaya yazdı. İşte Sri Lanka aklınıza gelen bütün diller var. Şimdi bakıyorum bütün diller var. Bu diller nereye giriyor. Bu da resmi bir tarih tabii. Yani Güney Kafkasya dil ailesine girer Lazca. Lazca ve Megrelce birbirlerine çok yakın dildir. Günümüzün Lazları ve Megrelleri Kolkhlardan gelmişler. Kolkhçayı bugün iki dil yaşıyor. Biri Lazca biri Megrelce. Kaba taslak böyle. Şimdi Lazca ile Megrelce birbirine yakın bir dil. Buna Zan Dili de Kolkh dili de deniyor ama Gürcüce, Svanca da bu dil ailesine giriyor ama bir Gürcüce, Megrelce, Svanca, Lazca, farklı diller artık. Ama bunlar içerisinde en çok birbirine yakın olan Megrelce ve Lazca. Ben Megrellerle anlaşıyorum mesela. Benim için problem olmuyor ama burada Türkiye’de nasıl diğer dilleri yok sayıyorlarsa resmi olarak yok sayıyorlarsa Gürcistan’da da işte Megrelce resmi dil şeydir, Gürcücenin lehçesidir. Lazca Gürcücenin lehçesidir, Svanca öyledir. Bu şimdi geciken milliyetçiliklerin inşasında çokça kullanılan bir enstrümandır yani Balkanlarda da böyle. Diğerlerini yok sayma felan mesela Kosova’da Arnavut meclis başkanı oldu diye şey yapıyorlar halbuki kavga edecek bir şey yok. Doğal olarak herkes yaşasın. Her birinin kültürel otonomisi var. Radyosu var, televizyonu var, gazetesi var, okullarda eğitim var. Daha ne istiyorsunuz yani. Yetmez mi? Yeter bence.

12. Lazcanın yavaş yavaş yok olma sebepleri nelerdir?

Lazcanın yok olma sebebi konusunda eskiden beri bir iddia var. Bu ahmakça bir iddiadır. Onu belirtmekte fayda görüyorum. Deniyor ki anne babalar çocuklarıyla Lazca konuşmuyor da çocuklar Lazcayı ondan öğrenemiyor. Hayır öyle bir şey yok. Eğer devlet resmî ideolojiyi, demokratik bir yapıyı tesis edebilmiş olsaydı mesela 1 Mayıs 1920’de Mustafa Kemal mecliste 1 Mayıs 1920’de diyor ki bu meclis sadece Türklerin değil. Kürtlerin, Çerkezlerin ve Lazların hak, hukuklarını namuslarını savunmak için mücadele etmektedir, edecektir diyor. Bunun Türkçesi şu: Lazların da Çerkezlerin de Kürtlerin de kültürel haklarını yani dillerini güvence altına yaşam

haklarını sağlamak için biz birlikte mücadele ediyoruz. Türkçesi bu. O zamanki söylem öyleydi. Daha sonraki 25'te bunlar tamamen terk edildi. Buradaki en önemli şey bugün sadece Lazca ölüyor diye bir şey söz konusu değil. Bugün Kürtçe de ölüyor. Yani Kürtçe de öyle. Niye ölüyor? Bu yanlış politikalar, evet devlet TRT Kürt yayını yapıyor. Bu güzel bir şey ama yeri gelmişken söyleyeyim niye TRT Laz dili yok yani Lazca televizyonu yok. Onun da olması lazım. TRT Çerkezce de olması lazım. TRT Abhaz da olması gerekiyor. Bunlar gerekli. Bu demokrasinin gereği. Ben size basit bir şey söyleyeyim. Kurtuluş savaşı diyoruz. Kurtuluş Savaşı'ndan önce Balkan Savaşları var, Çanakkale Savaşı var. Hepsi gitti. Sarıkamış v.s. orada askere giden insanlarımızın büyük bir kesimi zaten Türkçeyi bilmiyordu doğru dürüst. Ama ortak vatan duygusuyla vatan için mücadele ettiler. Kurtardılar. Mustafa Kemal'in dediği de ortada. Daha önce de Osmanlı-Rus Savaşları sırasında Lazları Demek istediğim şey şu beni askere Bu ayrı şimdi vatan işgale uğrasa ben yine silah alırım yine savaşırım ama ben mükellef olduğum için değil. Vatan sever olduğum için. Lazlar da böyle vatanseverler. Yani sırf askerlik şubesi çağırdı diye askere gidenler değil kendi aralarında teşkilatlanıp örgütlenip vatan savunması için savaşanlar var Osmanlı Rus Savaşları'nda. Namık kemal ne diyor biliyor musunuz? Hem vatan şairi hem de diyor ki bu Lazca gibi Çerkezce gibi Boşnakça gibi dilleri diyor yok etmek lazım diyor. Bunlar diyor milletimizin önündeki en önemli engeldir diyor. Bunu vatan şairidir diye bildiğimiz Namık Kemal söylüyor. Ne zaman söylüyor? Bu adamların doğru dürüst Türkçe bilmedikleri vatan duygusuyla Osmanlı'ya hizmet ettikleri dönemde. Bu bir çelişki. Mustafa Kemal'in yaptığı da çelişki. Namık Kemal'in yaptığı da çelişki. Yani entegrasyon ayrı bir şey. Ben mesela burada yaşıyorum. Bu mahalledeki insanlar gibi yerim içerim alışveriş yaptıkları yerlerden bu bir entegrasyondur. Veya İngiltere'ye giderim, otururum, kalırım, oranın dilini öğrenirim. Bu bir entegrasyondur. Bu normal bir şey. Asimilasyon zorla yok etmektir. Zorla engellemektir. Halbuki millet mekteplerinde biliyorsunuz Türkçe okuma yazmayı öğrenmek için oluşturulmuş millet mektepleri. O arada da Lazca gibi Abhazca gibi Çerkezce gibi dillerin de öğretilmesi için çaba harcanabilirdi. Aynı zamanda köy enstitülerinde de anadil dersleri olabilirdi. Şimdi şöyle bir bakıldığı zaman hem Türkçeyle Lazca birbirine zıt değil. Ben şimdi kendimi nasıl tanımlayacağım. Lazcayı da biliyorum İngilizceyi de biliyorum, İtalyanca da biliyorum, Türkçe de biliyorum. Ne mutlu bana! Bu çok önemli bir şey. Ben böyle düşünüyorum ama burada başta söylediğim gibi resmî ideolojiler bu asimilasyon politikalarını oluşturmuşlar ve bunlar yanlış. Yanlış olduğu görülüyor. Birçok örnek verilebilir. Ama burada çarpıcı ilginç bir örnek vereyim. Biz

Birinci Dünya Savaşı'nda kimlere karşı savaştık? İngilizlere karşı, Fransızlara, İtalyanlara karşı büyük devletler. Yunanlara karşı da savaştık. Cumhuriyet döneminde bakıyoruz. İngilizce eğitim var. Fransızca eğitim var. Yunanca Rum okullarında eğitim var. Yani işgalcilerin dillerini biz öğretilmesine izin veriyoruz. Ama İşgalciler direnen milletlerin, Lazların, Çerkezlerin, Abhazların dillerini öğretmeye izin vermiyoruz. Onun da ötesinde başka bir şey daha yapılmış, bir sürü baskı uygulanmış. Sokakta, yolda, ailede konuşulduğu için bu diller yani buradaki sorumlu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu dillerin konuşulmasını engellemiştir. Gelişmesini engellemiştir. Bakın basit bir örnek vereyim biz aşağı yukarı şurada entelektüel düzeyde bir şeyler yazıyoruz, çiziyoruz. Yazdığımız şu ana kadar yayımlanan Lazca kitap sayısı kaç biliyor musunuz? 100'e yaklaştı. Lazca kitap. 100 değişik. Bu çok önemli bir şey. Lazlar üzerinde yazılan makaleler, kitaplar, onları da bir toplayın bir yüz de o. Bak düşünün. 20 sene ama bu 20 seneden değil bu son 10 yılda olan bir şey. Demek ki bir şeyi özgür bırakırsanız kendi doğasında gelişir. Yok olacaksa da bırak yok olsun. Yani yok olacaksa Lazca bırak yok olsun o zaman için. Ama madem ki devlet bunu engelledi. Baskı uyguladı. Kampanyalar yürüttü. Bir de şöyle raporlar falan var. Devletin raporları var. Bunların bazıları henüz açıklanmadı. Orada göreceksiniz yani devlet kendi vatandaşlarının dilleri ile ilgili nasıl tedbirler alıyor. Bunlar yanlış şeyler. Tabii ki ortak bir anlaşma dili olacak. Türkçe olması lazım. Doğal bir şey. Ama onun dışında öbür dillere de kültürel otonomi olması lazım. Huzur, barış, kardeşleşme olması lazım. Ama bu konularda devlet yanlış politika uyguladığı için ne oluyor biliyor musunuz? Bu konuları başkaları el atıyor. Yabancılar el atıyor. Yabancılar el atınca da kökü dışarıda oluyor. Benim köküm dışarıda değil ben milliyim.

13. 2004 yılında TRT azınlık dilleri adı altında Boşnakça, Zazaca, Kürtçe yayınlar yapmaya başladı fakat Lazca bu dillerin dışında tutuldu. Bunun sebebi nedir sizce?

Şöyle ki bir beş dakika 10 dakika program yaptılar o saydığımız dillerde Lazca yoktu. Doğaldı. Bu bir üst akıl var. Bu üst akıl kimin kontrolünde bilmiyorum Türkiye'de. Onlar akıl veriyor. Diğerleri uyguluyorlar. Bugün – bakın bu konuda ırkçılık yapmıyorum ama- en fazla anadilinde ders görmeyi hak eden en fazla TRT'de Lazca yayını hak eden halk Lazlardır. Çünkü Lazlar Osmanlı döneminde de Osmanlı Devleti'ne çok bağlıydılar. Hiçbir yamukları yoktu kaba tabirle. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda bakın Mustafa Kemal bile belirtmiş, demiş ki bunların da hakkını hukukunu savunuyoruz diye. Aynı zamanda Arhavili İsmail'in şahsında Nazım Hikmet Lazların Kurtuluş Savaşı'na olan katkılarını onurlandırmış. Bakın

burada iki tane önemli kitap var. İsimlerini söyleyeyim belki siz de almak istersiniz. Kitabın bir tanesinin adı “Ne mutlu Türküm diyebilene” Ahmet Yıldız İletişim Yayınları. Bu kitapta biraz önce devletin Lazca gibi diğer adanillerine karşı ayrımcı negatif faşist yaklaşımını belgeleri ile ortaya koyuyor. Mustafa Kemal’in çelişkili davranışları da başta olmak üzere. Bir önemli diğer kitap, ilgimi çekmişti sürekli olarak “İşgal İstanbul’u” diye, İşgal İstanbul’u Bilge Criss bu da İletişim yayınlarından. Ben bu kitapta İstanbul’un işgal altında nasıl olduğunu bilmek istiyordum. Tabii bu arada bir sürprizle karşılaştım. İşgal İstanbul’unda Lazlar ne yapıyordu onu da gördüm. O maksatla bu kitabı edinmedim ama onu da gördüm. Lazlar işgal İstanbul’unda ne yapıyorlardı, ona da değiniyor. Bir başka şey de Sovyetler Birliği ile Ankara hükümeti arasında ne gibi aktivitelerde vatana hizmette bulunuyordu Lazlar onu da anlatıyor. Aynı zamanda Lazların İstanbul’da silah kaçırma Anadolu’ya silah taşımada ne kadar fedakarlıkta bulduklarını ne kadar vatansever olduklarını ortaya seren bu iki çalışma. Şimdi şunu demek istiyorum. Lazca devlet tarafından yaşatılmayı hak eden bir dil. Lazlar vatansever.

14. En arı Lazcanın Fırtına Vadisi’nde konuşulmasının sebepleri nelerdir?

En arı Lazca Fırtına Vadisi’nde konuşuluyor gibi bir söylemin doğru olduğunu düşünmüyorum. Arıdan kastedilen nedir onu da bilmiyorum. Bir dilin dil özelliklerini taşıyabilmesi için o dilde var olan kelimelerin arılığı duruluğu mu kast ediliyor yoksa gramer sentaks açısından mı kastediliyor bu soruda ne kastedildiğini bilmiyorum. Çok özür diliyorum bu soru baştan yanlış ve yönlendirilmiş bir soru. Yani en arı Fırtına Vadisi’nde konuşuluyor diye bir şey söylemek yanlış olur çünkü somut güncele ilişkin yapılmış herhangi bir çalışma yok. Yapılmış olan çalışmalar bundan 100 sene öncesi Rus bilim adamlarının derleme çalışmaları var. Bende de kitapları var. Ama bu soru beni bağışlayın. Sizi kırmak istemiyorum da doğru bir soru değil bu.

15. Konuştuğunuz dil ya da sahip olduğunuz kültür açısından dışlanmışlık hissi yaşıyor musunuz?

Şöyle söyleyeyim. Ben ilk çocukluk yıllarımda Ülkücüydim. Türk milliyetçisiydim. Bir komşumuz vardı Turan Ağabey. Ne iş yapıyordu bilmiyorum ama beni MHP’nin mitinglerine bile götürmüştü. Öyle hatırlıyorum çocuktum. Daha sonra ilerleyen yıllarda benim babam eski TİPLi yani Türkiye İşçi Partili eski ve 1969’da da TİP’ten İstanbul milletvekili adayı idi. İkinci sıradan. Babam TİPLi’ydi. Ben politikayla ilgilenmedim ama gençliğimizin ilk dönemlerinde bu aydınlık grubunda oldum. Aydınlık grubunun içinde olmamın sebebi Aydınlık’ın vatansever yönü fazladır. Bir ülkücülük hani geçmişte atılan bir temel var ya vatanseverlik gibi. Orada da onu

gördüğüm için devam ettim bir iki- iki buçuk yıl kadar. Ondan sonra oradan da bıraktım. Politika ile benim hiçbir alakam yok ama benim yazdığım çizdiğim yayın organları v.s. hepsinin sol yayın organları çünkü sağ yayın organları veya çevreler bu olaylara sıcak bakmadılar. Halen de bakmayanlar var ama şunu biliyorum ki benim ülkücü tanıdıklarım da var. Laz adam şimdi yani ülkücülüğünü de bırakmak istemiyor. Anadilini de seviyor ne yapacağız yani böyle bir şey. Onun için bu konulara politik yaklaşmak pek hayırlı sonuçlar vermiyor. Ama bu sorunuzu cevaplayamadım galiba.

Dışlanmışlık hissi yaşıyor musunuz?

Yok. Burada şöyle bir şey var. Burada kimin ne olduğu belli değil. Burası bir Ermeni mahallesi, eskiden bir Rum mahallesi. Şimdi Ermeni mahallesi. Ben Laz olduğum için nerede bulunursam bulunayım ben hani Lazlığımı ön plana çıkararak bir şey yapmadım. Ben insan olarak mesela öğretnensem iyi bir öğretmenim. Meslektaşlarım beni o konuda eleştirdiler diyemem aşağılamışlardır. Sen niye bu kadar çok çalışıyorsun biz de çalışmak zorunda kalıyoruz diye. Benim öyle bir özelliğim yok. Yaptığı işi iyi yapan bir insanım. Laz olduğumu bakın mesela Facebook'tan epey arkadaşım var. Ülkücüleri de var. Çeşitli yörelerden. Mesela ben Lazca paylaşımlar da yaparım. Benim yazdığımı, paylaştığımı herkes beğenir. Belki bu benim kişiliğimden kaynaklanıyor belki başka bir şeyden ama ben bunu kendim için söylüyorum ama bugün Türkiye'de hiç kimsenin de bir etnik kökenden dolayı aşağılandığını düşünmüyorum. Yani Kürt olduğu için bir insanın da aşağılandığını düşünmüyorum. Hani Türkiye'de siyah zencileri de şey yapıyorlar öyle bir şey bizde yok. Provokasyona açık ortamlar vardır. O provokasyonlara açık zamanlarda belirli dönemlerde tatsız olaylar oluyor. Özellikle Kürt işçilere v.s. karşı oluyor. Olmuyor değil. Ama bunun Kürt olduğu için değil. O linç zihniyetinde olan manyak insanların bol olmasından oluyor. Yani iç savaş çıkmadan önce Abhazya'da olsun Balkanlar'da olsun Bosna'da v.s. de olsun. Altı üstü komşular. Her gün birbirlerinin evine giriyorlar, çıkıyorlar, yiyorlar, içiyorlar, kardeşiz diyorlar. Öyle bir an geldi ki çatışma anı başladığı zaman millet birbirini kesti. Yani öyle kesmeyi kurşun atmayla karıştırmayın yatırıp paramparça etti. Böyle bir şey var. İnsanın çirkinleştiği anlar var. İyi insan yok. Kötü insan da yok ama insanlar çoğunlukla iyiyi oynuyorlar ama insanların çirkinleştikleri anlar var. Benim yaklaşımım böyle.

16. Lazlara etnik kimlikleri ile ilgili en çok sorulan sorular nelerdir?

Geçenlerde İsmail Avcı arkadaşımızın bir öğrencisi Taksim'de bir sokak röportajı yapmış. Sorusu şu: Lazlar kimdir diye soruyor, kimse doğru düzgün cevap veremiyor. Lazlar nerede yaşarlar? Pek doğru cevap yok. Lazca nasıl bir dildir? Onu da pek

kimsenin bildiği yok. Bu devletin asimilasyon politikalarının ne kadar başarılı olduğunun bir sonucu. Eskiden Laz taburları var Osmanlı'da. Yani şimdi bunlar unutulmuş bilmem ne olmuş. İnsanlar pek bilmiyorlar Lazcayı ama dediğim gibi Celeyrum, cideyrum, çeldin mi çittin mi falan filan gibi yapıyorlar böyle bir şey olmaz. İsterseniz programımın sonunda da size bir Lazca şarkı söyleyebilirim.

17. *Fıkralardaki Laz tiplmesi ya da filmlerde Lazların mafyacılıkla bağdaştırılması hakkında ne düşünüyorsunuz?*

Bir kere Lazların ben 23 Nisan'da Ankara'da Artvin Evi'nde Artvin Kalkınma ve Eğitim Vakfı'nda "Lazlar" konulu bir sunum yaptım. O sunumda da bu konuyu dile getirdim. Lazların kesinlikle ve kesinlikle o fıkralardaki aptal karakterle ilgisi yok. Vatanseverlik onlarda. Arazi yok, arazide üretip bir şeyler çıkarmak onlarda. Ulaşım, icatlar yapmak onlarda. İstanbul'da gelip emekler verip bir şeyler üretip, mal mülk sahibi olmak onlarda. Benim babam mesela bir buçuk yaşındayken babası ölüyor. Yaklaşık beş yaşında falan da babaannem vefat ediyor. Tek başına kalıyor. On dört yaşında oradan kaçıyor, İstanbul'a geliyor. Lokantalarda bu gastronomi ile ilgili yerlerde bulaşıkçılık yaparak hayata tutunuyor. Evleniyor, çocuk sahibi oluyor. Biri benim bir de kız kardeşim var. Bir kardeşimiz daha vardı. O rahmetli oldu. Bir ev sahibi oldu. Sendikacılık hayatı var. Particilik hayatı var. Çalmadı, çırpmadı. 1400 lira maaş alıyor. Emekli maaşı alıyor seksen küsur yaşında. Ben burada oturuyorum. Bakırköy'de oturuyorum. İyi bir yerde oturuyorum. Fındıkzade'de bir evimiz var. Hiç geri zekâlı, aptal tipteki insanların yapabileceği şeyler değil. Onun da ötesinde bakın masanın üzerinde kitaplar var. Tamam Türk'üm Çerkez'im doğuyum ben de Lazım. Bak bunları ben yazdım kıt imkanlarla, aptal insanlar bunları yapamaz. Bu tamamen asimilasyon politikalarının aşağılama politikalarının bir ürünü. Yanlış bir şey yani. Ben size bir örnek daha vereyim. İsim vermem. Bugün mesela Celabrus'ta şurada burada Türkiye'nin çıkarları için eline silah almış savaştan Lazlar var. Benim gibi Lazlar var. Doğru yanlış tartışmıyorum. Bunlar o kadar aptal adamlar ki ateşin içerisinde ülkenin menfaatini savunuyorlar. Böyle bir şey olabilir mi. Darbelerde, son darbede eline silah alıp çıkan ölüme kendine atan birisi var. İsmi hatırlamıyorum. Bir tuğgeneral var bayağı popüler oldu. Ardeşenli bir general. Yani bir milletin aptal evlatları böyle büyük işler yapamaz. Ben benimkileri büyük saymıyorum yanlış anlamayın.

18. *Lazların kültürlerini yaşayabilme konusunda karşılaştıkları engeller nelerdir? Ya da engeller var mıdır?*

Adamı bağıyorsunuz elini ayağını bir kutunun içine koyuyorsunuz. 10 sene bırakıyorsunuz. Hadi şimdi kafesin içine konan kuş gibi yaşa diyorsunuz. Şöyle bir şey var bunlar kendi doğallığında yaşayabilir. Kendi doğallığında yok olabilir. Kendi doğallığında şekil değiştirebilir. Kendi doğallığında gelişir. Bunları bu imkanları devlet sağlamadı ama son yaklaşık bir beş yıllık süreç içinde Lazcaya ilişkin olumlu gelişmeler var. Seçmeli ders oldu biliyorsunuz Lazca. Talep azdır, çoktur o ayrı ama siz yıllarca devlet korkusu ile yaşamışsınız. İstanbul'da devlet korkusu ile yaşamak basit bir şey. Küçük yerlerde köylerde küçük kasabalarda yaşamak çok daha farklı bir şey. Onun için devletin mutlaka bir an evvel Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin TRT Laz açması ve Lazca yayınlar yapması lazım. Eskiden bunu yapabilecek personel yoktu. Bugün var. Çok rahatlıkla bunları yapabiliriz. Burada kastedilen Lazca şarkılar oynansın horona durulsun değil. Bildiğimiz Lazca yayının mutlaka yapılması lazım.

19. Gelişim TV'nin Lazca yayın yapması hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Bu konuda çok olumlu görüşlerim var. Hatta Gelişim Tv'nin bu girişimi karşısında ben makale de yazdım. Bir ya da iki makale yazdım. Hatta övdüm, önerilerde de bulundum fakat ne yazık ki Gelişim Tv duyduğuma göre satılmış. Bir arkadaşım - ismini vermem- söylediğine göre Lazca mazca bahaneymiş popülaritesini artırmak için Lazca bir iki yayın yaptı ondan sonra bu popülarite ile de fiyatını yükseltip sattı diye duydum. Doğru yanlış bilmiyorum ama Gelişim Tv gibi kanalların b tür çabaları çok doğru ve devam etmesi gerekiyor.

20. Siz de bir Lazca eğitmenisiniz. Okullarda Lazcanın seçmeli ders olarak okutulması sürecini anlatabilir misiniz? Müfredat nasıl hazırlandı ya da öğretmenler nasıl yetiştirildi?

Ben Türkiye'de Lazcayı müfredata göre ilk veren kişiyim. Diğerleri basında çıktı televizyona çıktı, yerel basına çıktılar ama onlar eş dost için şu çocuğa bir haber yapalım moduyla. Onların ne yaptıklarını bilmiyorum. Ne öğrettiklerini ya da ne kadar başarı sağladıklarını bilmiyorum ancak şöyle bir durum söz konusu: ben planlı programlı olarak – biliyorsunuz Avrupa Birliği standardı var- A1, A2, B1, B2, C1, C2 olmak üzere. Ben A1, A2, B1, B2 formatında o seviyelerde ders verdim. Hiç bilmeyen öğrencilerime oradan oluşan ders notlarıyla da bu kitabı oluşturduk. Bu kitap ortaya çıktı. Aslında o kitap daha önce Lazika Yayın Kolektifi'nden çıktı. Aynı kitap. Aslında bu kitabın bir farkı var o da şu: Bunda Peygamber Efendimizin hayatı var, Siyer çalışması yani. Peygamberimizin hayatını ben bu düzeydeki öğrencilerin anlayacağı formatta yazdım. Tabii Lazika Yayın Kolektifinin imkanları fazla olmadığı için o kitap çok çıkamadı. Şöyle bir durum söz konusu: İngilizce öğretmeniyiz. Siz de

biz de. Programlar açılır, yeni öğretim metotlar v.s. her yıl toplanılır, sertifikalar, sunumlar yapılır. Çizimler oluşturulur. İngilizce emperyal bir dil, geniş bir dil, uluslararası bir dil olduğu için böyle yapılmasına rağmen Lazca gibi dillerde bu dersleri vermiş öğretmenlerin bir araya gelip mutlaka bunlarla ilgili deneyimlerini, önerilerini paylaşması lazım. Bugüne kadar bu olmadı. Yalnız geçtiğimiz gün 21 Şubat anadil günü var biliyorsunuz UNESCO'nun. 19 Şubat karşıda Kadıköy Laz Enstitüsünde bir toplantı oldu. Ben de orada konuşmacılardan biriydim. Bu konular dile getirildi. Ben de önerilerimi dile getirdim.

21. *Lazca seçmeli ders alan öğrencilerin hepsi Laz mı ya da Laz kökenli mi? Lazcayı dışarıdan almak isteyen öğrenciler de oluyor mu?*

Evet oluyor ama şimdi Lazca dediğim gibi yörede resmi olarak ders veren arkadaşlarımızın ne yaptıkları ne ettikleri konusunda herhangi bir bilgimiz yok çünkü bizimle deneyimlerini paylaşmadılar. Yazmak gerekiyor. Yani kalıcı bir şey bırakmanın yolu yazmaktır. Fotoğraf değildir yani. Ders verirken ben resim çektireyim. Onun bir şeyi yok. Yazmak gerekiyor.

22. *İlk olarak Boğaziçi Üniversitesi'nde ardından da Bilgi Üniversitesi'nde Lazca seçmeli ders olarak verilmeye başlandı. Öğrencilerin bu derse bakış açıları nasıl?*

Günümüzde Lazlık prim yapan bir şey haline geldi. Örselenmiş yok olmaya yüz tutmuş kimliklerini yaşatmak için çaba harcıyorlar ve dolayısıyla dillerini öğrenmek istiyorlar. Böyle bir eğilimleri var. Tabii bu Boğaziçi Üniversitesi'nde aynı zamanda Bilgi Üniversitesi'nde İsmail Avcı'nın vermiş olduğu kurslar çok önemli. Benim oradaki öğrenci profili üzerine derinlemesine bir bilgim yok. Ama tam öğrenme çağında, insanın özgürleşme çağıdır üniversite çağı biliyorsunuz. İleride bundan bir on yıl sonra Lazcanın durumunun çok daha iyi olacağını sanıyorum. Çünkü şöyle bir şey vardır. Eski dillere bakıldığında eski Türkçe ve modern Türkçe diye bir ayrım vardır. Günümüzde de artık modern Lazca oluşturuluyor. Bu da önemli bir şey olacak. Yani çok önemli tohumlar atılıyor. Bunun da en önemli pay sahibi olabilecek olan, büyük katkılar sunan Laz Enstitüsü'dür. Laz Enstitüsü'ne destek veren arkadaşların sayısı artar daha nitelikli daha fazla nitel nicel çalışmalar yapılır.

23. *Bir ara Laz enstitüsü online dersler vermişti. Hala devam ediyor mu?*

İnternet üzerinden o dersler var. İzleyicisi olduğunu düşünüyorum. Yani günümüzde Lazlık hakikaten prim yapan bir konu haline geldi. Yani yanlış anlamayın. Siz bile bu konuya ilgi duydunuz. Siz mi ilgi duydunuz yoksa danışmanımız mı yönlendirdi bilemiyorum. Bu ilginç bir konu. Lazlar çok ilginç. Mesela İstanbul'da Alemdar diye bir yer var. Karşıda. Boğaz tarafında. Oraya gittik. İnsanlar şaşkırdılar ben Lazca

konusunca. Yahu nasıl biliyor konuşuyor diye. Kendimi uzaylı gibi hissettim. Lazca bilen çok fazla fakat insanlarda bir kaygı var. O da şu: diyorlar ki biz Lazız. Bizim dilimiz de Lazca ama biz kötü günler görmek istemiyoruz. Çocuklarımızın ölmesini istemiyoruz. Acılı günlere dönmek istemiyoruz. Bunun arka planında ne var biliyor musunuz? Osmanlı-Rus Savaşları var, Kurtuluş Savaşı öncesi kıtlık var, Sarıkamış var, Çanakkale var, savaflara gidip dönmeyen var. Aynı zamanda terör olayları sebebiyle Doğu, Güneydoğu dolaylarında çocuğunu yitirmiş insanların acısı var. Türkiye’de bir an evvel demokrasi olması gerekiyor. Silahların susması gerekiyor. Devlet otoritesini göstermesi gerekiyor ki demokrasi gelişebilsin. Eğer demokrasi olmazsa herkesin birbirini parçaladığı kestiği bir ortamda demokrasi, kardeşlik falan olmaz. Onun için bir an evvel demokrasi olması lazım. Silahların susması lazım. Nasıl olacak bunların yapılması gerek. O zaman göreceksiniz Türkiye’de çok güzel şeyler olabilir. Çok güzel şeyler ortaya çıkabilir. Benim düşüncem böyle.

24. *Son olarak AB’ye uyum sürecinde Türkiye’de çokkültürcü bir yaklaşım uygulanmaya başlandı. Bu çokkültürcü yapıya uyum sürecinde Lazların taleplerinin ne kadarı karşılandı?*

Ben kendi sorunumu çok iyi bilirim. Ben kendi sorunumu ortaya koymalıyım ve bu çözüm yolları konusunda da kafa yorabilmeliyim. Bu ülkenin vatandaşı olarak. Bunu biraz daha büyük ölçüde söylersek Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu andan itibaren başlamak üzere çok ciddi hatalar yapmıştır. Bunun özeti olarak “Ne Mutlu Türk’üm Diyebilene” kitabındadır. İletişim yayınlarından çıkan. O kadar ciddi hatalar yapılmış ki. Mesela Karamanlılar var. Karamanlılar Türk ama dinen Ortodoks, sürmüşler. Pontuslu dediğimiz adamların Yunanlılarla bir ilgisi yok. Dilsel akrabalıkları var ama o da o dili konuşabilenlerin. Onları sürmüşler Yunanistan’a. Yunanistan’ın nüfusa ihtiyacı vardı. Türkiye’nin de Müslümana ihtiyacı vardı. Türkiye ne yaptı? Müslümanlar aldı, Hristiyanları gönderdi. Halbuki gidenler içerisinde öz Türk var. Mustafa Kemallerin o dönemin hatası şöyle: hem Türkçülük yapıyorlar hesapta, Türkleri gönderiyorlar. Karamanlılar Türk ama dinen Ortodoks. Bunu niye yapıyor. İşte burada İslam meselesi var, Türklük meselesi var. Daha önce bir Osmanlılık meselesi var. Yani bu kitabı “Ne Mutlu Türk’üm Diyebilene” adlı kitabı mutlaka okumanızı öneririm. Benim meselem şey değil yani birileriyle devletle veya Mustafa Kemal’le şunla bunla hesaplaşmak değil. Bugün ortaya bir sorun çıkmışsa bu sorunun nereden çıktığına iyi bakmak gerekiyor. Belki iyi niyetle yapılan bir iş sonra kötü niyetle başkalarının da karıştırması ile işi farklı bir sonuca ulaştırmış olabilir. Onun için mutlaka bugünkü sorunlarımızın çözümünde samimi isek geçmişe

dönmemiz lazım. Lazistan meselesine Kürdistan meselesine gelelim. Bunlar Türkiye'nin o zamanki Osmanlı Devletin hatta Birinci Meclis 23 Nisan 1923'te kurulan mecliste Kürdistan milletvekilleri de vardı. Lazistan milletvekilleri de vardı. Yani böyle bir şeyden geliyor bu. Yabancı bir yerden gelmiş ya da uzaydan gelmemiş bu Lazistan veya Kürdistan. Bu bizim geçmişimizde var. Din adamları da vardı. Yani dinlere yönelik, İslam dinine karşı Musevilere karşı Ermenilere karşı Lazlara, Çerkezlere karşı Abhazlara karşı müthiş yanlış uygulamalar var. 23 yılında Marmara Çerkezlerinin sürülmesi var. 2 Mayıs 1923 Güney Marmara Çerkezlerinin isyanının yani sürgünlerinin tarihiydi. Bunları bilmeden konuşmak politikacılar konuşabilirler. Bu arada özel bir şey daha söyleyeyim. Ben 25. Dönemde İstanbul 2. Bölgeden bağımsız milletvekili adayı oldum. Hatırı sayılır bir oy aldım çünkü birçok parti - seçilemedim o ayrı bir mesele de- ciddi parti eskiye göre benim gerimde kaldı. Onu da belirteyim. Söyleyebileceklerim bu kadar. Ümit ederim bu çalışmanız güzelliklere vesile olur. Oradan güzellikle ben de faydalanırım. Burada Laz olmak Japon olmak falan değil, insanlıktır bu. Yani bir dili oluşturmazsınız, bir dili öğretmek çok zordur. Öğrenmiş bir dili yok etmek vicdansızlıktır. Niye yok olsun ki.

EK: 2

İsmail Avcı Bucaklışı ile 5 Mayıs 2017 tarihinde yapılan röportaj metni aşağıdaki gibidir.

1. *Sn. Bucaklışı ilk olarak kendinizden kısaca bahsedebilir misiniz?*

Kendimden bahsedeyim. İnsanın kendinden bahsetmesi zor tabii ama Rize, Mahlapsu, Pazar (Atina) ilçesinin kasabasının Mahlapsu Köyü'nde doğdum. Lazca'yı anadilim olarak öğrendim. 7 yaşından sonra okulda Türkçe öğrenmeye başladım. Ondan sonra 1989'dan sonra yoğun olarak Lazca ile ilgilenmeye başladım. Lazcayla ilgilenmek benim için siyasi bir tavırdan çok duygusal bir meseledir. Bir yanı budur benim için. Çünkü Lazcayla duygusal bir bağım var ve ben bir insanın duygusal bir bağ taşımadan herhangi bir şeyle samimi olarak ilgilenebileceğini düşünmüyorum. Bu lazca üzerine yapılan her şeyin içinde bulundum, çoğu şeyin. Tabii bu ilk başta içinde bulunma sebebiyle sonrası değişiyor tabii. Başta daha kimlik temelli bir çaba iken sonrasında daha dil temelli bir çabaya dönüştü. Bunun daha gerekli bir şey olduğunu düşünmeye başladım. Dolayısıyla nediriz, kimdir İsmail Avcı? Lazca ile kafayı kırmış, Lazcanın peşine düşmüş anadilinin peşine düşmüş bir adam.

2. *Lazlar kimdir? Karakteristik özellikleri nelerdir?*

Zor bir soru aslında çok kapsamlı bir soru. Kısaca bahsedelim. Çünkü örneğin Laz kimdir? Bir çok tanımlı olabilir aslında. Birinci tanımlı Doğu Karadeniz Bölgesi'nde tarihsel olarak Rize'nin Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi, Hopa, Artvin'in Arhavi Hopa ilçelerinde yaşayan; Çamlıhemşin, Borçka'da ama bugün burada yaşayan Lazca konuşan insanlar Lazdır. Bir tanım bu olabilir. İkinci tanımlı biraz daha genişletebiliriz.pardon birinci tanıma şunu da ekleyebiliriz. 93 Harbi muhaciri Lazlar vardır. Lazca konuşurlar Marmara Bölgesi'ne göç etmişlerdir. Bu insanlar da Laz olarak tanımlanabilir. Lazdır bu insanlar. Daha geniş bir tanım yapılabilir. Gürcistan'da bugünkü Gürsitan'da tabii, Megrel olarak bilinen kendilerine de Megrel aynı zamanda Laz diyen 1-1.5 milyon civarında insan yaşıyor. Bun insanlar da Lazdır. Lazcaya çok yakın bir dil konuşurlar ama üçüncü daha geniş aslında coğrafi bir kategoriden de bahsedilebilir. Doğu Karadenizli olup vaktiyle aslında Laz dediğimiz insnalara bir şekilde akrabalığı bulunan tarihsel köken itibarıyla bir şekilde ortak noktaları bulunan ama bugün Lazca konuşmayan bugün tamamıyla Türkçe konuşan hatta kendisine Türk diyen ama bir taraftan da dışarıdan kendilerine Laz denen insanlar var. Bu insanlara da Laz denilebilir çünkü dil hariç yani dil olmamakla birlikte bütün coğrafik, mimari, tarihi, kültürel v.s. özellikler aynı özellikler dolayısıyla bu daha geniş bir tanımlama olur. Karakteristik özellikler nedir ? Coğrafyadan kaynaklanan bir takım özellikleri var ama sonuçta bu insanlar Anadolu'da yaşayan diğer insanlardan yaşayan farklı kişilik özelliklerine sahiptirler, farklı görünüme de sahiptirler. Yaşama bakış açıları yaşamı örgütleme biçimleri,

tavırları, duruşları ile farklılar. Bugün siyasete bakabilirsiniz. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan kendini Laz olarak tanımlamamakla birlikte sonuçta o karakterde aslında bir insandır. Yapı olarak işte daha hırçın, daha önde, daha kendini gösteren bir adam, bir insan. Aynı şekilde Türkiye’de de belki Laz olarak bilinmeyen örneğin, büyük şirketler var mesela, aslında Laz bu insanlar. Yani Lazca konuşan Lazlar. Sanırım coğrafyanın verdiği bir şey olarak bul ediyorum ben. Bu coğrafyada yaşamak için gerçekten çok maharetli olman gerekiyor, kendine çok güvenmen gerekiyor. Özgüvenin çok yüksek olması gerekiyor. Çok mücadeleci olman gerekiyor. Çok iyi düşünmen çok iyi strateji kurman gerekiyor çünkü Doğu Karadeniz coğrafyası aslında insan yaşamına çok uygun bir coğrafya değil. Dolayısıyla o yaşama uygun olmayan normalde kızıl ağacın yetişmesine uygun olan coğrafyadan gürgen yetişen coğrafyadan siz bir hayat çıkarıyorsunuz, hayat üretiyorsunuz buradan. Bu farklı bir karakter ister istemez kazandırıyor insana. Budur diye düşünüyorum.

3. *Buralardaki Lazlar genellikle geçimlerini nasıl sağlıyorlar?*

Bu bölgenin nüfusu, Doğu Karadeniz’in nüfusu tarih boyunca hiçbir zaman çok yüksek olmadı. Yani 50.000’ler 100.000’ler civarında olabildi ama her zaman tarihin bütün dönemlerinde sürekli olarak göç vermekte olan bir bölge. Tabii ki göç edenler başlangıçta ilk elli yıl belki yüzyıl bağlantılarını sürdürdüler ama sonraki süreçte asimile olup gittiler. Birincisi gurbetçiliktir. En önemli olanı gurbetçiliktir. Lazlar geçimlerini tarih boyunca gurbetçilikle sağlamışlardır. Tabii ki geçimlik bir ekonomi yani mısır tarımına dayalı bir ekonomi de var ve belli bir nüfusu geçindiriyor. 16.y.y. dan sonra mısır tarımı ama ondan öncesinde bir çeşit darı ekiliyordu. Ama esas olarak tarımsal faaliyetler. Denizcilik her zaman için önemli bir şey olmuş, gurbet tabii ki Karadeniz’e kıyısı olan bölgelere gidiliyordu. İşte Romanya, ne bileyim, Kırım, Kırımli gelinlerimiz vardır. İstanbul her zaman tarih boyunca gurbet alanıdır Lazlar için. Dolayısıyla Lazlar vatan olarak kabul ettikleri bir noktadan sağa sola sürekli olarak göç etmişler ve bu şekilde geçinmişlerdir.

4. *Lazlar ile Megreller arasındaki fark nedir?*

Dini fark vardır başka da bir fark yoktur. Tabii şöyle bir farklar vardır. Bir kere Megrel coğrafyası düz bir coğrafyadır. Ovardır yani. Megrel coğrafyası dümdüz bir coğrafyadır, Laz coğrafyası dağlık, yamaçlar bölünmüş, engebelidir. Megrel coğrafyası tarıma çok uygundur, Laz coğrafyası tarıma hiç uygun değildir ama gel gör ki Lazika Krallığı’nın başkenti Megrelya’dadır. Ve Megrellere sorduğumuz zaman kendilerini Laz olarak tanımlıyorlar zaten. İyi Lazca bilen bir insan iyi Megrelce bilen bir insanla rahatça anlaşılabilir. Ama bir tanesinin iyi bilmesi ve karşı tarafın da bilmesi

gerekiyor bu dili. Fark nedir dersek bugün kültür olarak dini bir fark vardır tabii. Lazlar 16. 17. y.y.'dan sonra Müslümanlaşmaya başladılar. Megreller Ortodoks Hristiyan olarak kaldılar. Dolayısıyla dini bir fark oluştu. Ve bu dinden kaynaklanan kültürel bir fark oluştu ama bugün zaman zaman biz birtakım şeyleri söylediğimiz zaman bu şuna karşılık geliyor, bu buna karşılık geliyor gibi onlar bir takım dini referanslar verebiliyor. Biz veremiyoruz tabii.

5. *Lazların Gürcü olduğuna dair iddialar doğru mudur?*

Çağımız ulus-devletler çağı ve ulus-devlet olmanın ön koşulu azınlıkları, küçük halkları yutmaktan geçiyor. Türkiye’de 20.y.y başından itibaren Laz diye bir kavram ancak fıkralarda falan kabul edildi. Onun dışında Lazların Türk olduğu iddia edildi ama bu çok yoğun aslında Lazların Türklüğü meselesi çok yoğun bir şey değil. Yani devlet, resmi ideoloji Türklüğün kaynağı olarak Orta Asya’yı gösteriyordu. Devlet farklı sivil kanatlarla Lazların Türk olduğunu söylemesi aslında bir oyalama taktiği idi. Yani bunun böyle olmadığını devlet de Lazlar da çok iyi biliyordu. Ama gürcistan’la başka bir şey var. Gürcüce ile Lazca ile ortak kökene sahip, anlaşma olanağı olmayan ortak kökene sahip iki dil. Lazlar ve Gürcülerin tarihsel süreçleri bambaşka. Yani ortak bir tarih yok ortada. Şöyle söyleyebilirim, Antik dönemde, Orta Çağ’da Karadeniz sahilinde Kolchhis vardır, Lazika Kolchhis vardır. Bu arkada Güneyde İberya vardır. İber kültürü daha çok İran, antik dönemde İran sonrasında Arap, ve Hristiyanlıkla yoğrulmuş bir kültür iken Laz-Megrel kültürü bambaşka daha çok Bizans’la daha çok Batı’yla yoğrulmuş, içiçe geçmiş, Yunan kültürüyle daha çok temas halinde olmuş bir kültürdür. Ama tarihsel süreç içinde Lazika Savaşları v.s. o Lazika Krallığı’nın yıkılması ve sonrasında tekrar ulusal bir bütünlüğe ulaşamadılar ama buna karşılık Gürcüler o bölgede yükseldiler. Sonrasında Rusların da desteğiyle ya da ruslarla yaptıkları iş birliği sayesinde orada iktidarı ele geçirdiler. Gürcülerin daha doğrusu Gürcü resmi ideolojisinin Lazların Gürcü olduğunu söylemesi bütünüyle 20. y.y.’dan sonra ortaya çıkmış bir Gürcü ulusu yaratmak perspektifinden kaynaklı bir şey. Tabii ki “Lazlar Gürcüdür” söyleminin altında da Türkiye’nin kuzeyinden bir toprak talebi yatmakta. Çünkü bilirsiniz, karşılaşmışsınızdır, 1949’da Simon Canaşa ve Niko Berdzenişvili adında iki profesör tırnak içinde kullanıyorum bunu, “Türkiye’den haklı istemlerimiz” diye bir makale yayımladılar. Bu makalede şöyle söylüyordu. Özeti şudur: Samsun’a kadar olan topraklar Laz topraklarıdır. Bilmiyorum o kadar geniş bir coğrafyada Laz yaşadığını hiç duymadım ama bilemiyorum yani. Laz topraklarıdır. Lazlar Gürcüdür. Dolayısıyla Samsun’a kadar olan bölge Gürcü topraklarıdır. Dolayısıyla bu toprakları istiyoruz gibi söylem

üzerinden kuruldu ve bu söylemin bu şekilde olması bile halen gayri resmi olarak dillendirilmeye devam ediyor. Onun sebebi şudur: tarihsel olarak yani Lazların onların umrunda olduğunu düşünmüyorum tarihsel olarak o bölgede bir söz sahibi olmak, muhtemel bir karmaşada biz zaten oralar bizimdi, Lazlar da Gürcüdür deyip, yani toprak elde etme çabasıdır. Tabii şöyle bir şey var. Megrellerin orada yaşadıkları için buna karşı çıkma gibi bir şeyleri yok. Türkiye'deki Lazlar buna bir deklarasyonla karşı çıktılar. Reddettiler bu Lazca Gürcücenin bir şivesidir, Lazlar Gürcüdür tespitini reddettiler buna Kartvelizm diyoruz yani Gürcü milliyetçiliği. Ama daha fazla şeyin yapılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü Avrupa'da Amerika'da Batı akademilerinde Lazların Gürcü olduğu, Lazcanın Gürcücenin bir şivesi olduğu meselesini çok fazla işliyorlar. Buna karşı hala bir tane İngilizce makale bile yok. Dolayısıyla Türkiye'deki akademinin buna bir şeyler demesi gerekiyor. Akraba olmak başka bir şeydir ki o da tartışılır bir şeydir. İki kardeş düşünün, aradan 2000 yıl geçmiş hala akraba olduklarını söylemek biraz böyle komik bir şeydir. Evet aynı kökene sahibiz diyebiliriz ama 2000 sene içinde kim kimle ne tür ilişkiler kurmuş, nasıl bir genetik değişime uğramış, dolayısıyla ne kadar genetik bir akrabalık kalmış, çok tartışılır bir şeydir bu. Ama elbette aynı kökene sahip olmak vakti zamanında muhtemelen öyledir, dilin aynı kökenden geliyor olması evet bunlar doğrudur ama bugün Türkiye'de yaşayan Lazlar 1600'lü, 1500'lerden beri Osmanlı egemenliğinde ve dolayısıyla artık Anadolululaşmıştır. Türkiyelileşmiştir. Bir kısım Lazlar Türkleşmiştir ama Lazlık artık Türkiye'ye özgür Anadolu'ya özgü bir kavramdır bence. Ben öyle düşünüyorum. Elbette Kafkasyalılık özellikleri vardır. Dil, din, kültür tarihsel bağlar ama esas olarak din üzerinden Lazlık Anadolululaşmıştır artık ve kendimizi burada rahat hissediyoruz. Geline aşama budur artık.

6. *Öyleyse Lazların otokton bir halk düşünüyorsunuz değil mi?*

Lazlar otokton bir halk, birleşik bir halktır.

7. *Tarih boyunca Lazlar hangi dinlere inanmıştır ve ne zaman Müslümanlaştırılmışlardır? Zorla mı Müslümanlaştırılmışlardır?*

Din konusu ilginç bir konu tabii. Lazların din değiştirme faslı Anadolu'daki Kafkasya'daki ya da Avrupa'daki din değiştirme fasıllarından çok farklı değil. Yani Lazlar çok fazla modern dünyanın çok fazla Batı dünyasının içinde olan bir halktır. Yani antik dönemde güçlü olan uygarlık kimdi? Yunan ve Pers. İşte Acemler, İranlılardı. Lazların dini hayatlarında İran kaynaklı dinlerin de Yunan Roma kaynaklı dinlerin de etkisi var. Daha sonra Batı'nın Hristiyanlaşmasına paralele olarak Lazlar da Hristiyanlaşmışlardır. Mesela milattan sonra 6. y.y'da 524'te Laz Kralı Gubaz

İstanbul'a gelmiş,, Ayasofya'da vaftiz olarak beyaz kaftan giymiş ve Hristiyanlaşmıştır. Dolayısıyla Hristiyanlık devlet dini olmuştur Lazika'da. Bu ne kadar sürmüştür? 1500'lere kadar devam etti. 1500ler 1400'erin sonuna doğru 1480'lerde falan Osmanlı Laz bölgesini ele geçirdi ve Lazlar peyderpey Müslümanlaşmaya başladı süreç içinde ama sanırım bu süreç 1700'lere kadar devam etti. Zorla mı kendi istekleriyle mi şöyle bir şey vardır tabii. Hiç kimse durduk yerde ben bir din değiştireyim. Bu dini hiç beğenmiyorum gibi hele bir köylü toplumu düşünün böyle derin felsefi tartışmalara girip kendi içinde tamam değiştiriyorum ben bu dini, artık ben Müslümanım diyeceğini sanmıyorum. Ama bu şu anlama da gelmiyor. Kılıcı boğazına dayayıp illa da değiştireceksin denmemiştir ama Türkiye'deki son sürece bakın. İktidarın değişmesi ile birlikte güç odaklarının güç noktalarının değişmesiyle birlikte insanların tavırları, dine yönelimlere, dine bakış açıları, dine karşı tutumları değişmiştir. Bu sosyolojik bir vaka. Aynı şekilde düşünün Lazlar, Osmanlı gibi Osmanlı İmparatorluğundan bahsediyoruz, en güçlü olduğu dönem Fatih, yavuz işte Kanuni Dönemi. Bölgede bir güç var. Müslüman bir güç var. Hristiyan kalmanız durumunda vergi ödeyeceksiniz, Hristiyan olursanız çocuklarınız devşirilecek, Hristiyan olursanız bir takım şeylerden faydalanamayacaksınız ve tam tersine zarar edeceksiniz bu işten. Şimdi Lazların bu konuda çok pragmatist olduklarını düşünüyorum. Yani din konusunda çok pragmatist bir tutum takındıklarını düşünüyorum. Çok sıkıntı ettiklerini düşünmüyorum. Aslında bir bakıma şöyle de bir görüşüm var yani Lazların bir 1200 yıl kadar Hristiyan kaldılar. Tabii bunlar fikirsel bazda söylediğim şeyler, fikir yürütüyorum, çok sağlam ya da kurumsal bir Hristiyanlığa sahip olduklarını düşünmüyorum. Çünkü 1980'lerdeki yaşlı kadınları falan tanıyorum, çok fazla Paganist inançları vardır ve dini bilgi yani İslami bilgi birkaç söylemden öte gitmiyordu. Dolayısıyla mutlaka şey vardır, zorlanmış olanlar vardır bu konuda olabilir ama hiç de umursamayıp parti değiştirir gibi ben artık bundanım diyenler vardır diye düşünüyorum.

8. *Peki hala hayatta olan Paganist ritüeller var mıdır?*

Vardır tabii, en basitinden ay tutulduğu zaman ezan okunur, kurşun atılır mesela. Bir tanesi yeni yılla ilgili ritüeller vardır. Son derece paganist bir ritüeldir. Özellikle bu Ortodoks Hristiyanlıkta görülen bir takım şeyler vardır. hortlak hikayeleri vardır. aynı Lazcası da vardır. National Geographic'te izlemiştim bizim annemin anlattığı bir şey bir ölü hortlamasın diye mezarın ortasına kazık çakma hikayesi. National Geographic'te izledim, Romanya'da aynı hikaye anlatılıyor mesela. Aynı şeyden geldiği için. Haftanın günleri örneğin, ay günü, savaş günü, barış günü falan gibi

haftanın günleri. Aynı Monday, Tuesday'deki gibi Lazcadaki de. Ay isimlerinde bunlar çok fazla var. Onun dışında Anadolu'da da görülebilecek bir takım Pagan şeyler de Lazca da var.

Lazların devam ettirdiği Hristiyanlığa ait ritüeller var mı?

Mesela ölüyü tabutla gömme ritüeli devam ediyor. O büyük oranda devam ediyor. En inançlı insanda bile, mesela anneme ben söyledim, tabutsuz gömülmek istiyor musun diye kesinlikle istemedi. Hayır öyle bir şey istemiyorum dedi. Yoksa çok inançlı biridir ama tabutsuz gömülmek istemiyor. Ama bu kalan bir şeydir. Geçmişte daha fazla vardı, mesela ölü bekletilirdi bir gün, iki gün. Şimdi bekletilmiyor, direkt gömülüyor ama geçmişte bekletiliyordu, en az bir gece bekletiliyordu. Konu komşu toplanırdı tabutun başında beklerdi.

Peki kıyafetleriyle mi gömülüyor ölü?

Hayır, normal yıkıyor, kefenleniyor, o şekilde gömülüyor.

9. *Sizin anadiliniz Türkçe mi Lazca mı?*

Lazca benim anadilim.

Peki siz çocuklarınızla, eşinizle evde Türkçe mi konuşuyorsunuz Lazca mı?

Evde çocuklarımla Lazca konuşuyorum, konuşmaya çalışıyorum. Eşim Lazca bilmiyor. Çok az biliyor ya da tam anlamıyor. O yüzden mecburen Türkçe konuşuyorum daha çok. Çocuklarım Lazca anlıyor. Ufağı biraz konuşabiliyor. Ama bir adamın bir çocuğa dil öğretmesi çok zor bir şey, çok zor bir süreç.

10. *Yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan Lazca nasıl bir dildir?*

Hangi açıdan soruyorsunuz? Bence güzel bir dildir. Bir çok cevabı var ya.

Mesela hangi dil ailesine mensuptur? Türkçeden farkı nedir?

Teknik olarak soruyorsunuz. Türkçe ile bir alakası yoktur Lazcanın.

Bir yanlış anlaşılma var. Lazca ile ilgili. Lazca genellikle "celeyrum, cideyrum" diye anlaşılıyor.

O bir şey tabii. Çalışmada bahsedilmesi gereken bir şeydir bu. Yani Anadolu'daki, Türkiye'deki Laz algısı. Tez bile olabilir bu. Şimdi Lazca Güney Kafkas dil ailesinin bir üyesi. Bu dil ailesinde Lazca, Megrelce, Gürcüce, Svanca olmak üzere dört tane dil var. Lazca ile Megrelce birbirine çok yakın iki dil. Gürcüce'yle akraba. Herhangi başka dil grubu ile ilintili değil Lazca. Türkçe ile ilintili değil mesela. Yani Yunanca ile hiçbir ilişkisi yoktur. İlişkisi yoktur derken yani köken bakımından dil ailesi bakımından bir ilişkisi yoktur. Böyle müstakil, doğu Karadeniz'de tarihsel süreç içinde yalıtılmış olarak varlığını bütünüyle yalıtılmamış aslında ama dış etkilerden olabildiğince uzak kalmış ve bugün hala canlılığını sürdüren bence müthiş bir dildir.

11. *Yok olma sebepleri nedir sizce?*

Çok tipik yani bir yığın şey vardır. Birincisi ulus-devlet politikaları, asimilasyon politikalarını birinci madde olarak yazabiliriz yani nedir işte eğitim süreçlerinden dışlanması, medya, basın alanlarından dışlanması. İkincisi tabii ki modernleşme süreci işte yolların açılması, geçimlik ekonomiden çay tarımına geçilmesi yani bir endüstri bitkisine geçilmesi, tarımsal faaliyetlerin değiştirilmesi, okullaşma, çay fabrikalarının insanların işçileşmesi, daha çok gurbete gitme bir yığın faktör var. İşte teknolojideki gelişmeler, medyadaki gelişmeler bir yığın şey sayabilirsiniz bunun için.

12. *Peki Lazca'yı yaşatmak için neler yapılmalı ya da neler yapılıyor?*

Bir dilin yaşaması için neler yapılması gerekiyorsa Lazca için de aynı şeylerin yapılması gerekiyor. Birincisi, ben birinci sraya televizyonu koyuyorum. İkinci sıra eğitimidir. Eğitim çok önemli, anaokulundan itibaren ve özellikle anaokulunda, birinci sınıfta çok yoğun bir şekilde çocuklara Lazca öğretilmesi gerekiyor. Üçüncüsü rehabilitasyon Lazlara karşı, Lazca bilen insanların rehabilite edilmesi gerekiyor. Lazca konuşmanın insan sağlığına hiçbir sakıncası zararı olmadığına yönelik bir rehabilitasyon sürecine ihtiyacımız var. Elbette ki Türkiye'deki Türkiye toplumunun Türkçenin dışında konuşulan dillere karşı bunların zararlı şeyler olmadığı konusunda bir iyileşmeye de ihtiyaçları olduğunu düşünüyorum. Çünkü çok yıkıcı bir ulus-devlet süreci yaşandı. Her şeyi dibine kadar yasaklayan yok eden reddeden hiçbir şeyin varlığını kabul etmeyen, böyle bir süreç yaşandı ve bu, insanlarda çok ciddi etki yarattı. Hayatın böyle olmadığı, farklı renkte çiçeklerin olduğu, insanların bir erkek bir dişi işte bu erkek ve dişilerin de farklı milletlerden toplumlardan oluştuğunu topluma anlatmak lazım. Bu da biraz zor iş herhalde.

13. *2004 yılında TRT azınlık dilleri altında Boşnakça, Zazaca, Kürtçe yayınlar yapmaya başladı. Fakat Lazca bunun dışında kaldı. Sizce bunun sebebi nedir?*

Lazca sadece bunun dışında kalmadı. Lazca üniversitelerdeki akademik sürecin de dışında kaldı ve bugün Kürtçe, Zazaca Çerkezce, Kırmenci, Gürcüce v.s. bütün dillerin üniversitede dil edebiyat bölümü var. Lazcanın yok. Birinci sebebi ağlamayan bebeğe süt vermeme hikayesi sanırım. 2. Yani budur. Çünkü Lazların da halen içinde bulunduğumuz süreci rüya aleminde gibi algıladıklarını düşünüyorum. Yani henüz anlamadılar ne olup bittiğini.

14. *Peki artık okullarda Laz seçmeli ders olarak okutuluyor. Bu süreci anlatabilir misiniz? Müfredat hazırlığı mesela nasıl oldu ya da uygun öğretmen nasıl yetiştirildi?*

Bu süreci Laz Enstitüsü'nün Milli Eğitim Bakanlığı'na müfredat başvurusu yapılmasıyla başladı tam olarak böyle başladı. Enstitünün, Laz Enstitüsünün

müfredatı Talim Terbiye Kurulu tarafından Ağustos 20 2013'te kabul edildi ve aynı sene Lazca ortaokullarda 5. Sınıflarda Lazca eğitime geçildi. Aralık ayında da yine Laz Enstitüsü ile Milli Eğitim Bakanlığında protokol imzalandı. Ders kitaplarının hazırlanması için Lazca ders kitaplarının hazırlanması için protokol imzalandı. Burada tabii en önemli ve yakıcı sorun hoca. Lazca öğretebilecek insanların olmaması. İşte Lazca bilen insanlar aslında Lazca nasıl öğretilir konusunda hiçbir bilgi ve eğitime sahip olmadan spontane bir şekilde derslere girdiler bazı insanlar. Az sayıda beş-altı kişi belki ve bu dersi vermeye çalıştılar. Şu andan ağır aksak yürüyen bir süreç. Lazca ders kitaplarının -dört tane, 5-6-7 ve 8- olmak üzere- üçü tamamlandı. Son kitap da beş altı ay içinde tamamlanacak. Devletin şu anda öğretmen yetiştirme konusunda Lazca öğretmen yetiştirme konusunda çabası yok ama Laz Enstitüsü'nün bir projesi var. Onu hayata geçirmeye çalışacağız. Çalışacak diyelim Laz Enstitüsü. Ben de başkanım bu arada Laz Enstitüsü'nün. Tabii bu sürecin sivil toplum örgütleri tarafından bizzat anadili Lazca olan insanlar arasında desteklenmesi gerekiyor. Destekleniyor mu? Yani yetersiz, çok yetersiz tabii. Talep olmadan zorla devletin de alın size eğitim gelin demez yani demiyor. Dese de bir şey ifade etmiyor. Niye gitsin yani şimdi çok böyle somut şeyler var. Örneğin çocuk 60 saat bir sene içinde Lazca göreceğine 60 saat matematik görsün diyor çünkü matematik dersinin İngilizce dersinin hayatta bir karşılığı var. Bakın bu mesele yani dil meselesi bütünüyle maddi olarak algılanan bir meseledir. İnsanlar soruyor “ne işe yarıyor?” Mesela ben derleme yapıyorum. Şarkı derliyorum, konuşma derliyorum, bitki adları, yer adları derliyorum, toparlıyorum. İnsanlar soruyor:

-Bunu ne yapacaksın?,

-yahu kaybolmasın.

- Allah allah, olsun kaybolsun, kaybolsa ne oluyor mesela? Parmağından kan mı akıyor ne oluyor? Dişin mi kırılıyor? Veya görme yeteneğini mi kaybediyorsun?

Adam bunu algılayamıyor yani Lazcadaki bir bitkinin adının kaybolmasının kime ne zararı var. Ya Lazcanın olmamasının kime ne zararı var? Hepimiz lal olup derdimizi mi anlatamayacağız. Sıkıntı nedir? Yok. Dillere bütünüyle madde olarak bakılıyor bu kapitalistleşme sürecinin bir yansıması tabii.yani herşeyin metalaşması, maddeleşmesi , herşeyin bir maddi karşılıkla tanımlanır duruma gelmesi diller için de geçerli ama bir şeyler para getirmeye başladığı zaman örneğin şunu dediğiniz zaman üniversitede yüksek lisansa girmek için Lazca bilmeniz sizin için bir avantajdır dendiği zaman o

zaman insanlar ilgi gösteriyor. Ya da üniversiteye girerken Lazca sorular da var olsa eminim herkes şey yapacaktır, ilgilenecektir o konuyla. Böyle bir şey bu.

15. *Peki Lazca seçmeli ders alanlar, alan kişiler Laz kökenli mi?*

Hayır değil. Hepsi değil. Olmayanlar var.

Peki neden bu dersi almak istiyorlar?

Sanırım ailelerin tepkisi, bir aile ile ilgili bir şey. Bazı aileler pozitif tutum takınıyor. Laz ya da değil. İçinde Laz olan var, olmayan var. Hemşinli var, hatta Kürt var. Başka insanlar var. Pozitif tutum takınıyorlar ve çocuklarına bu dersi aldırıyorlar. Ama bu çok fazla değil.

16. *Siz de Boğaziçi'nde sanırım seçmeli ders olarak Lazca dersleri veriyorsunuz? Şimdi artık Bilgi Üniversitesi'nde de başlamış değil mi yine siz veriyorsunuz bu dersleri. Öğrencilerin bu derse ilgileri nasıl?*

Üniversitedeki Bilgi ile Boğaziçi değişiyor. Bilgi... bir iki böyle değişiklik var. İki, okullar kendi içinde de değişiyor. Mesela, Boğaziçi'nde de bir grup öğrenci seçmeli ders olduğu için alıyor. Seçmeli bir dil dersi olduğu için. Bir başka grup öğrenci dil konusunda, kültür konusunda ilgili o ilgisini tatmin etmek için alıyor. Bazıları yüksek lisansa girişte avantaj oluşturacağını düşündüğü için alıyor. Boğaziçi'ndeki motivasyon böyle. Bilgi'deki öğrenciler aslında akademik kaygıları yok orada çok fazla ama şöyle bir şey var. Evet, biz Karadenizliyiz. Lazız. Ve dolayısıyla bu dersi almalıyız. Bu keyifli bir şey. Bir bu, ikincisi işte hoca ilginç bir adam, eğlenceli bir adam, hoca ile görüşmeliyiz. Yani bu hocanın dersini almalıyız falan. Üçüncüsü de bir şey bulamadım, bir şey alayım işte, o da var yani.

17. *Peki Gelişim TV'nin Lazca yayın yapması hakkındaki görüşleriniz nelerdir?*

İyi olurdu yapmıyor artık. Yapmıyor çünkü maddi karşılık bulamadı.

Yani maddiyat için mi Lazca ilk başta yayın yapmaya başladı?

Evet böyle bir konsept değişikliğinin benim tabii düşüncemi söylüyorum. Konsept değişikliğinin maddi olarak katlanabileceğini ve destek alabileceğini düşündüler ama belki de bu doğrudu sadece sabredemediler. Hemen Lazca yayına geçtik alın size elli milyon dolar gibi falan böyle bir mantıkları mı oldu bilmiyorum. Yani böyle mi oldu acaba çünkü insanlar koşu koşu bir çuval parayla siz Lazca yayın yaptığınız için kapınızı çalmıyor. Böyle bir şey yok. Ve bir süre sonra bıraktılar. Yani yayını tamamen durdurdular.

18. *Peki AB'ye uyum sürecinde Türkiye'de birçok çokkültürcü yapılanma oldu. Lazların talepleri karşılandı mı bu süreç içerisinde?*

Bir rahatlama oldu şimdi tabii.

Ya da ne kadar karşılandı?

Ufak bir yani şöyle. Aslında yani tamam çok büyük şeyler yok. Hani televizyon talebi karşılanmadı. Yer isimlerinin değiştirilmesi talebi karşılanmadı. Ama ciddi de bir rahatlama da oldu. Ben 2000’li yılların- 89’da başladım bu tip çalışmalara- 2000 yılının başında 2001, 2002’de çok ciddi bir riskti. Yani bu işlerle uğraşmak biraz yürek gerektiren bir şey. Ve onu geçtik artık, şimdi rahatız. Boğaziçi’nde Bilgi’de ders var. Burada konuşabiliyoruz. Tabelaların altına Lazcaları da konuyor artık köy isimlerinin altına. Yörede Lazca ile ilgili bir çalışma yaptığımız zaman kimse sizinle uğraşmıyor. Karışmıyor. Rahatça kitap yayını yapabiliyorsunuz. Laz adını taşıyan bir enstitü kurduk. Yani bu tip, konularda çok ciddi bir rahatlama oldu. Yani devlet özel olarak sizi hedef almıyor böyle şeyler için ama örneğin köy isimlerinden sadece bir tanesi değiştirildi. Şimdi haksızlık bence siz zorla köy ismini değiştiriyorsunuz. 80 sene böyle kalıyor. Sonra diyorsunuz ki eğer isterseniz geri verelim. Yani adama 80 sene bir şey söylemişsin sen zaten. Şaka mı yapıyorsun, doğru mu söylüyorsun? Bunu insanlar algılayamıyor. Dolayısıyla böyle bir talepte bulunmuyor. Ayrıca yerel bürokrasi de böyle şeyleri desteklemiyor sonuçta. Şimdi Ankara’da başka bir hava var, gerçekten de başka bir hava var. Milli Eğitim’de Ankara’da başka bir hava var. Ama yerele gittiğinde yereldeki müdür şey sana bölücü gözüyle bakıyor hala. O tür sıkıntılar var, devam ediyor.

19. Peki Ogni, Skani Nena, Tanura gibi dergilerin kısa ömürlü olmasının sebepleri neler?

Ogni hala 21 yıl aradan sonra 7. Sayısını çıkardı.

Yok onun adı Ogni. O Ogni değil yani. Çocuk kandırmaya gerek yok. Şimdi 1993’te o dergiyi çıkaran, o derginin çıkış konsepti ile şimdi 2017’de bir adam kendince bir konsept kurup o arada yapılmış olan her şeyi yok sayıp yani Ogni’yi direkt böyle kendine bağlayıp, ben Ogni’yi çıkardım diyor. Bu mirasyediliktir. Bu doğru bir şey değildir. Yani ona denilebilir ki Ogni lekade denilebilir mesela. Hani vardır ya eski örgütler slash koyup devamı niteliğinde denebilir. Yoksa o 93 sürecini de 93 ruhunu da 93 yılını da temsil etmiyor. Orada başka bir şey var. Orada başka bir şey var. Orada bir nasıl söyleyeyim.

Yani çizgisi mi değişti derginin? Nasıl değişti?

Yok çizgisi yok. 93’te bir şey söylüyor. İşte Lazların dili, kültürü, tarihi, edebiyatı bilmem nesi falan filan. Kendi kimlikleri bir yığın şey söylüyor yani çıkarken yazısında ama şimdi bakıyoruz, arkadaş bir şeyden bahsetmiş. Arada yapılan 20 sene boyunca bu kadar şeyi yok saymış kendi adı geçmediği için. Ondan sonra kendine bağlamış en son süreci. Böyle bir şey yok. Adını diyebilirsiniz. İsterseniz New York

Times diyebilirsiniz. Ama siz New York Times olmazsınız yani. Şimdi birincisi şu: Lazların içinde yeterli bir şey yok, entelektüel bir birikim yok. Belki bir dergi çıkabilir yani toplamda bir dergi çıkabilir. Ama üç dergi çıkmaz mesela. Üç dergi üç ayda bir çıkmaz. Senede bir çıkabilir en çok. İki, akademi ve bağımsız araştırmacılar hala Lazlıkla, Laz kültürü v.s. konularını çalışmıyor. Ortada olgusal bilgi üretimi yok. Olgusal bilgi üretiminin olmadığı yerlerde siz dergi çıkartıyorsunuz. Dergi çıkartamazsanız. Evet bir şey çıkartırsınız adına dergi dersiniz. Adına babanızın adını da koyabilirsiniz, bu değildir, başka bir şeydir. İkincisi bunun için yeterli maddi kaynak yok. Para olmayan yerde dergi olmaz. Fotoğraf çekmesini bilmiyorsanız dergi çıkaramazsınız. Bir şey çıkartırsınız, bu eski solcuların teori dergileri olur. Böyle bir şey çıkartırsınız. Adına da dergi dersiniz, bu dergi olmaz. Üç, böyle bir mantalite yok, yani dergi nasıl olur, Laz dergisi nasıl olur, Laz dergiciliği nasıl olur konusunda bir mantalite yok. Dolayısıyla bir şey yapılıyor, evet filin orasını tutmuşsunuz öyle tanımlıyorsunuz ama bence o, o değil.

20. *Sahip olduğunuz kültür ya da konuştuğunuz dil açısından dışlanmışlık hissi yaşıyor musunuz?*

Türkiye'yi tanıdığım için tabii ki yani asimilasyon politikası süreci bir dışlama sürecidir. Dışlama, tanımama, reddetme sürecidir. Dolayısıyla bunu hissediyorsunuz. Ben açık söyleyeyim, ben herhangi bir muhafazakâr partinin taraftarı olan bir adam değilim. Şu süreçte özellikle kendimi herhangi bir siyasi çizgide tanımlamıyorum. Yaptığım işlerden dolayı ama geçmiş dönemde bunu çok daha fazla hissediyordum. Bir fırıncı, bir Laz fırıncı bana şunu söyledi, bir sene önce. Kendisi AKP'ye oy veriyor. "Neden AKP'ye oy veriyorsun?" diye sordum. Şunu söyledi, ben dedi 1978'de İstanbul'a geldim bir fırıncı çırağı olarak – şimdi fırın sahibidir kendisi-, Suadiye'de Bağdat Caddesi'nde dükkânların vitrinlerinin önünden geçerken acaba buradan geçiyorum ve beni buradan kovmuyorlar, yani benim buradan geçmeme izin veriyorlar, neden diye düşünür, şüphe ederdim diyor. Bu, sistemin yarattığı dışlamadır. Bunun sadece Lazlara yapmadılar, yani Lazca konuşan insanlara yapmadılar. Bunu bütün Karadenizlilere, bütün Doğu'daki Kürtlere, bütün Türkçenin İstanbul şivesi konuşamayan Türk'e de yaptılar bunu. Herkesi dışladılar. Belki ettiklerini biçiyorlar şimdi. Süreç bu süreç. Dolayısıyla dışlama hissettin mi? Evet. Neden İstanbul'daki adam çocuğuna Lazca öğretmiyor? Çok basit, aksanı bozulmasın diye. Çünkü aksanı bozulduğu zaman şu olmuş. Kendisi bunu yaşamış. Türkçenin dışında Laz aksanı konuştuğu için "oyy, uşağum" gibi takınılmış. Bunu sadece devlet yapmamış. Bunu Marksist solcusu da yapmış, liberal demokrati da yapmış. Bunu ikisi

de yapmış. Türkiye’de bu yapılmış. Üniversite yıllarımda. Kendisini solcu olarak tanımlayan ve çok sevdiğim insanlar defalarca beni kantinde oturtup bana Laz fıkrası anlatmışlardır. Laz olduğumu öğrendikleri zaman. Yani şöyle bir algı vardır: bu adam Lazsa Laz fıkrası seviyordur dolayısıyla. Anlatmışlardır. Ve kendini bunun tersi “hayır sizin tanımladığımız gibi, sizin fıkralardan öğrendiğiniz gibi celiyrum, cideyrum gibi Lazlık böyle bir şey değildir. Lazlık dalga geçilecek bir şey değildir” deme şansınız da yoktur. Dolayısıyla evet, dışlandık, dışlandık ama bugün de açık söyleyeyim bu dışlanmayı hissetmiyorum bugün. Ve bunu siyasi sürece bağlıyorum. Ve şimdi hala görüyorum, hala geçmiş dönemin günümüz temsilcilerini hala görüyorum. Hala aynı kafa yapısını sürdürüyorlar. Mesela nedir? Biz etnik grupların ne yapacağı ile ilgilenmeyiz. Onları serbest bırakırız. Nasıl serbest bırakacaksınız? Adamın parası yok, pulu yok. Eğitimi yok, şusu yok, busu yok. Yok etmişsin zaten 80 sene boyunca. Sen adamın neyini serbest bırakıyorsun. Ne yaparsa yapsın. Adam vergi verecek, şunu yapacak. Bunu yapacak. Sen ona televizyon yayını yapmayacaksın. Okul eğitimi yapmayacaksın. Şunu bunu yapmayacaksın. Ne yaparsa yapsın, bence olup bitenler çok şey, çok doğru bir süreç yaşanıyor yani insanlar da büsbütün aptal falan değil yani o kadar. Böyle bir süreç yok yani.

21. *Peki Lazları etnik kimlikleri ile ilgili en sık sorulan sorular nelerdir? Nereden gelmişsiniz, kökeniz nedir gibi?*

Yani bir nereden geldiniz sorusu var çünkü Türkiye’de herkesin bir yerden gelmiş olması gerektiğine dair Orta Asya hikayesi vardır ya, işte demir eritip dağdan oradan gitmişler falan hikayesi. Şimdi herkesin gelesi gerektiğini düşünüyorlar bir tanesi bu. İkincisi çok fıkralarla özdeşleştiriliyor ve fıkrâ anlatmamız falan isteniyor. Böyle salakça bir şey var. pek çok insan da var yani bu psikolojik bozukluk da olabilir bazı insanlar için bilemiyorum tabii. Ondan sonra ama daha çok şöyle vardır. İnsanlar soru sormuyor. İnsanlar biliyor zaten. İnsanlar Lazların kim olduğunu biliyor. Orta Asya’ya bağlayan var, Avrupa’ya bağlayan var. Vikinglere bağlayan var. Yani bizim insanımız daha çok böyle her şeyi bildiği için sormaktan çok, öğretir. Bana çok öğretmişlerdir.

22. *Peki Lazlarla ilgili bilinen en büyük yanlış nedir? Ya da yanlış anlaşılma nedir?*

Lazların celiyrum cideyrum Karadeniz şivesinin Lazca olduğu bir bu. İkincisi, Lazların çok oynak hareketli insan olduğu ve bütün şarkılarının oynak hareketli olduğu mesela böyle bir şey. Onan sonra son derece romantik, duygusal, acıklı Laz şarkıları var. başka ne? Lazlarla Pontusçuluk arasında bağlantı. Lazların Pontus’la

Pontusçulukla Rumlukla Rumlarla hiçbir akrabalığı, bağı falan yok. Efendime söyleyeyim. Bunlar herhalde.

23. *Peki Lazların kültürlerini yaşayabilme konusunda karşılaştıkları engeller nelerdir?*

Para, para. Para ve kadro. Para yok, kadro yok. Yani iş yapacak adam yok.

O zaman para ile aşılabiliyor mu engeller?

Eğitim ile aşılabılır. Rehabilitasyon süreci.

24. *Peki Zuğaşi Berepe – bilmiyorum belki yanlış telaffuz ediyorum- müzik grubunun kuruluşması genç kesimi nasıl etkilemiştir?*

Çok etkiledi. Çıkıştı iyi bir çıkıştı. Aslında bir projeydi o 1992'den başlayan bir projeydi çünkü başka çevreler de müzik grupları vardı ve o müzik grupları çok ciddi bir -ne diyolar- reyting alıyordu, like alıyordu diyelim şimdiki şeyiyle. Dolayısıyla bir müzik grubu fikrinin iyi olabileceğini düşündük ve bu fikir ortaya çıktı, bu fikir ortaya çıktı ama bu fikri hayata geçiren kişi Kazım Koyuncu'dur. Fiili olarak gerçekte Zuğaşi Berepe fikrini hayata geçiren kişi Kazım Koyuncu'dur. Ondan önce de çalışmalar sürüyordu ama sanırım çok amatördü ve herhangi bir işe yarayacak gibi değildi. Kazım sesiyle, karakteriyle, kişiliğiyle, sempatik yapısıyla, Zuğaşi Berepe fikrini hayata geçirdi. Ve Türkiye'de gençlik üzerine çok pozitif bir etki yarattı. Lazcanın bir dil olduğunu bence bütün Türkiye'ye olabildiğince öğretti. Ve ilginç bir şey daha var orada. Mesela Dido Nana gibi bir şarkıyı -Lazca bile değil Megrelce bir şarkıdır o- bütün Türkiye'ye sevdirdi. Bunun başka Türkiye'de örneği yok. Mesela bir Kürtçe şarkı bütün Türkiye tarafından sevilmiyor ya da bir Çerkezce bir şarkı böyle bütün Türkiye'nin sahiplendiği bir şarkı yok yani. Dolayısıyla o çok özel bir yere sahip.

25. *Peki Lazlar ya da Laz kültürü hakkında bilinmesi gereken en önemli şey nedir sizce?*

Geniş mi oldu?

Çok geniş oldu, evet. Herhalde dil konusunda yani Lazcanın bir dil olduğunu, müstakil, bağımsız bir dil olduğunu öğrenmesi gerekiyor. 2. Lazların bir insan olduğu, öyle düşünüldüğü gibi insanüstü varlıklar olmadığı bunun da bilinmesi gerekiyor. Bir sürü stereotipi var mesela Türkiye'de. Erkek oturur, kadın çalışır. Kesinlikle bu doğru değil. Tabii ki oturan Laz erkekleri var. Oturan Türk erkekleri de var. Bu stereotipin artık şey olması gerekir. Kadın eziliyor falan filan. Tam tersine. Bence Laz kadını baskın karakterli bir kadındır. Ve ben şunu da iddia ediyorum: Türkiye'de özgüveni en yüksek olan ve sosyal hayata en çok karışan kadın kesimi Laz kadın kesimidir diye düşünüyorum.

Aile içindeki rolü nasıldır Laz kadınının?

İyidir, güçlüdür bence. Tabii şu vardır. Geçmiş geleneksel sistemden bugüne baktığımız bugüne gelmek gerekiyor. 70'ine kadar bir süreç var. Bütünüyle gelenekçi bir süreç. Burada kadın eziliyor aslında, evet, kadın ezilmemesi için yaşlanması, çocuk ve torun sahibi olması gerekiyor. Yaşlılığın da çok önemli bir yere geliyor kadın. Erkeklerin de azalıyor yaşlılıkta. Ama 70'lerden sonra bir süreç var. İşte kızların okumaya başladığı, söz sahibi olmaya başladığı, bürokraside işte memur olduğu, müdür olduğu bir süreç, sanatçı olduğu vs. bir süreç var. Şimdi ama bugün Lazlar son derece modernleşmiş bir toplumdur. Eğitim seviyesi yüksek ve modern bir toplumdur Lazlar. Bu yüzden de ben artık memleketime gittiğim zaman köyüme gittiğim zaman, ezik zavallı, kocası tarafından ezilen, kardeşleri tarafından dövülen kadın görmüyorum yani yok yani böyle bir şey. Hiç görmedim. Kızlar okutuluyor. Herhangi bir şekilde sınırlanmıyor. Bilmiyorum

Açık fikirli yetiştiriliyor.

Evet, çoğunluklar. Açık fikirli olan köyler var, olmayan köyler var ama bence ortalama oldukça iyi.

26. *Peki Hemşinliler ile Lazlar arasındaki farklar nelerdir?*

Dil farkı var.

Ya da bunların arasında anlaşmazlık var değil mi?

Bence herhangi bir anlaşmazlık yok, ciddi söylüyorum herhangi bir anlaşmazlık yok çünkü anlaşmamak için bir gerekçe yok ortada. Bir takım kendini aydın sanan, kendini entelektüel sanan bazı insanlar sırf söz söyleyebilme adına, bir şeyleri ifade edebilme adına Lazlarla Hemşinliler arasında birtakım problemlerin olduğunu, Lazların Hemşinlilere şöyle söylediği, Hemşinlilerin Lazlara böyle dediği gibi sözler söyleniyor ama iki farklı kasaba arasında örneğin, Pazar ile Ardeşen arasında görülebilecek bir rekabet gibi belki Laz Hemşinli arasında bir rekabet görülebilir. Geçmişte bu daha kalın çizgilerle ayrılan bir rekabet iken bugün daha yumuşak çizgilerle ayrılıyor olabilir ama kültürümüz aynı kültürdür, yemeklerimiz aynıdır, yaylalarda komşuyuz. Hatta aynı yaylayı paylaşıyoruz. Aynı şarkıları söylüyoruz. Aynı tulumu çalıyoruz. Aynı horonu oynuyoruz. Aynı kasabalarda birlikteyiz, dolayısıyla, Lazlarla Hemşinliler arasında kayda değer bir rekabet bence yoktur. Hopa'da daha çok dillendiriliyor. Çünkü Hopa'daki Hemşinliler bir dil konuşuyor ama bunun dışında Batı'da böyle bir sıkıntı yok.

27. *Peki Lazebura adlı çalışma grubunun Laz çalışması açısından önemi nedir?*

Geçmişte Lazebura çalışma grubu 1984'te yanılmıyorsam bir alfabe yayımladı ve bu alfabe 1929-30 yıllarında İskender Zitaşi'nin hazırladığı Latin temelli alfabenin yeni

bir versiyonu gibiydi ama güncellenmiş haliydi ve o alfabe uzun süre kullanıldı Türkiye’de 90’lardan sonra. Dolayısıyla böyle çok pozitif bir katkısı oldu. o süreçte de 90’lara aslında 91-92’lere kadar Türkiye’de de herhangi bir çalışma olmadığı için bir aktivist faaliyet sivil faaliyet anlamında çok önemliydi. Böyle de bir katkısı oldu ama 90’lardan sonra tabii ki Lazların %99’unun yaşadığı yer Türkiye olduğu için burada yapılan çalışma öne çıktı. Böyle bir katkısı oldu.

28. *Peki Sovyetlerin dağılması Laz kimliğini etkiledi mi?*

Evet etkiledi tabii.

Nasıl etkiledi?

Nasıl etkiledi? Bir kere sınırın açılmasıyla. Sınırın açılması ilginçtir. 1989’da Lazlar ilk kez başka insanların kendileri gibi Lazca konuştuğunu gördü. Bu çok önemli bir şeydi. İki Lazlar ilk kez Lazca için başka yerlerde birtakım işlerin yapıldığını gördü. Lazca kitapların yazıldığını, Lazca şarkıların söylendiğini gördü. Örneğin, Birol Topaloğlu’nun çıkardığı Heyamo, Aravani gibi albümlerde söylediği şarkıların %70’i Sovyet Bölgesi’nden, Sarp Köyü’nden gelen şarkılar yani orada şarkılar derlenmiş, düzenlenmiş, okunmuş, kayıtlar tutulmuş hazır bekliyordu zaten bunu geldi, birisi okudu. Bunun böyle bir avantajı oldu. Bir, Megrellerle tanıştı Lazlar aslında Lazların hepsinin Müslüman olmadığı, öbür yarısının Hristiyan olduğu anlaşıldı. İlginç diyaloglara da tanık olduk mesela bu konuda. Birisi, çarşıda karşılaşıyorlar, ben izledim. Birisi diyor ki işte bizim dinimiz daha iyidir. Öteki diyor ki ya nereden biliyorsun bizimki daha iyidir falan. Öyle dini tartışmalar da yaptı insanlar. Yani Lazca konuşan insanların Hristiyan olması olabileceği düşüncesini tanıdılar bir kez. Bence Lazlık yeni bir aşamaya geçti, yeni bir boyuta geçti. Ben bu işin araştırmacısı olan bir adam olarak ben bile şey oldum yani karşılaştığım şeylerde çok fazla etkilendim, fikrim değişti. Mesela bir gün çimento yükleniyor bir arabaya, adamın biri çimento yüklüyor. Yükledi çimentoyu, işte x lira fazla verdim adama. Adam dedi ki “okro koçi”. Birden şaşırdım. Okro koçi, altın adam demek istiyor. Lazca söylüyor. adam orada çimento yüklüyor. Ben bilmiyordum adamın kim olduğunu ve Lazca olarak seni şey yapıyor. Övüyor, yüceltiyor. Okro koçi diyor. Orada şeyi öğreniyorsun bir Lazcada altın kelimesinin karşılığı Okro, biz altını diyoruz çünkü. İki böyle bir ifade var. Genel olarak bilinci etkileyen, yükselten bir şey bu.

Benim soracaklarım bitti, sizin eklemek istediğiniz bir şeyler var mı İsmail Bey?

Önemli bir çalışma yapıyorsunuz, olabildiğince objektif olmanızda büyük fayda var diye düşünüyorum. Sanırım direkt kimlik konusunda bir çalışma bugün bugüne kadar

herhalde benim Lazlarla sosyo-kültürel değişim tezi var 2002’de. O da işin teorisine bakmadan anlamadan, ben bilgisayarçıyım aslında yaptığım bir işti.

Estağfurullah, ben çok yararlandım, okudum tezinizi.

İşe yarar şeyler vardır, fikir açıcı şeyler vardır. İyi bir şey çıkmasını çıkacağını ümit ediyorum.

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de çokkültürcülük sürecinin Müslüman azınlıklar olan Lazlar üzerindeki etkisini incelemektedir. Ülkemizde uygulanan çokkültürcülük politikaları hem dinsel hem de etnik azınlıklar üzerinde belli oranda etkili olmuştur. Literatür taraması ve yapılan röportajlar eşliğinde tamamlanan bu tez Lazların geçmişte kendi kültürlerini yaşamadaki zorluklarına değinirken son yirmi yıldır gelişen çokkültürücülük hareketlerini de anlatmaktadır. Diğer yandan Lazların diğer azınlıklara göre çokkültürücülük çalışmalarından yeterince faydalanmadığını da savunmakta bu durumun düzeltilebilmesi için de öneriler sunmaktadır.

Lazların tarihsel gelişimi çerçevesinde azınlık haklarının uygulanması, bu hakların Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve günümüzdeki etkililiği, diğer azınlıklarla Lazlar karşılaştırılarak incelenmeye çalışılmıştır.

ARŞİV Kayıt Bilgileri :

Tezin Adı : Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'de Müslüman Azınlıklar: Laz Örneği
Tezin Yazarı : Ayşe Hilal Tanış
Tezin Danışmanı : Yrd. Doç Dr. Can Kakışım
Tezin Konumu : Yüksek Lisans
Tezin Tarihi : Temmuz, 2017
Tezin Alanı : Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri : KBÜSBE - KARABÜK
Anahtar Sözcükler : Çokkültürcülük, ulus-devlet, Lazlar, azınlıklar

ABSTRACT

This study analyzes the effects of multiculturalist processes in Turkey on the Laz who are Muslim ethnic minority. Multiculturalist policies carried out in Turkish Republic have had an impact upon both religious and ethnic minorities to some extent. As this thesis discussed with literature review and interview refers to the difficulties that the Laz had in the previous years, it also explains the multiculturalist movements improved in the last twenty years. On the other hand, it justifies that compared to the other minorities, the Laz have not been able to benefit from multiculturalist progress sufficiently and puts forward a proposal to be able to enhance this situation.

In the frame of the Laz's historical improvement application of minority rights,

the effectiveness of these rights starting from Ottoman Empire, establishment of Turkish Republic until today are tried to be examined by comparing to the other minorities.

ARCHIVE Records Information :

Thesis Title : Muslim Minorities in Turkey within the Context of Multiculturalism : Sample of the Laz

The name of the author : Ayşe Hilal Tanış

The name of thesis advisor : Assit. Prof. Can Kakışım

The Degree of the thesis : Master of Arts

The date of the thesis : July, 2017

The field of the thesis : Multiculturalism

The location of the thesis : KBÜSBE - KARABÜK

Key words : Multiculturalism, nation-state, the Laz, minorities

